IZVEŠTAJ CIVILNOG DRUŠTVA O LJUDSKIM PRAVIMA

NA KOSOVU U 2021

MOŽE 2022

SADRŽAJ

1. UVOD

2. METODOLOGIJA

3. OPŠTI OKVIR O LJUDSKIM PRAVIMA NA KOSOVU

4. PREGLED UTICAJA PANDEMIJE COVID-19 NA LJUDSKA PRAVA NA KOSOVU

5. ODELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

5.1. Pravo na život
5.2. Pravo na humano postupanje i zabrana torture
5.3. Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti
5.4. Pravo na pravično suđenje i delotvorni pravni lek
5.5. Sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informisanje i pravo na privatnost
5.6. Sloboda mirnog okupljanja
5.7. Sloboda udruživanja
5.7. Sloboda misli, savesti i veroispovesti

6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

6.1. Pravo na rad
6.2. Pravo na obrazovanje
6.3. Pravo na zdravlje
6.4. Imovinska prava
6.5. Kulturna prava

7. ODELJAK C: PRAVA ODREĐENIH LICA I GRUPA

7.1. Prava žena i rodna ravnopravnost
7.2. Dečija prava
7.3. Prava mladih
7.4. Prava lica sa smetnjama u razvoju
7.5. Prava nevećinskih zajednica
7.6. Prava LGBTQ+
7.7. Ljudi u pokretu

8. ODELJAK D: MEĐUSEKTORSKA PITANJA - /SPECIFIČNA PITANJA LJUDSKIH PRAVA

8.1. Tranziciona pravda i ljudska prava
8.2. Korupcija i ljudska prava
8.3. Životna sredina i ljudska prava

SPISAK AKRONIMA I SKRAĆENICA

UNK	Udruženje novinara Kosova
SK	Skupština Kosova
KPM	Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka
KEDPŽ	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
KERD	Konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije,
KSM	Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
KPD	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima lica sa invaliditetom
SNVS	Seksualno nasilje u vezi sa sukobom
OCD(e)	Organizacija(e) civilnog društva
CSOA	Centralni savet za omladinsku akciju
EKLJP	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
EU	Evropska Unija
OKNM	Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope
VK	Vlada Kosova
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
MPESKP	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
SSP	Savet za sprovođenje i praćenje
AIP	Agencija za informacije i privatnost
Istanbulska Konvencija	Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
PSK	Kazneno-popravna služba Kosova
SSK	Sudski savet Kosova
TSK	Tužilački savet Kosova
KAPVI	Kosovska agencija za poređenje i verifikaciju imovine
K- Albanac	Kosovski Albanac
K-Aškalija	Kosovski Aškalija
K-Egipćanin	Kosovski Egipćanin
K-Rom	Kosovski Rom
K-Serb	Kosovo Srbin

LGBTIQ+	Lezbejke, gejevi,, biseksualne, transeksualne , interseksualne i kvir osobe
LSOA-e	Lokalni saveti za omladinske akcije
MKOS	Ministarstvo kulture, omladine i sporta
MONTI	Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija
IVIK	Istraživanje višestrukih indikatora klastera
MRSZ	Ministarstvo rada i socijalne zaštite
RCNL	Resursni centar za nestala lica
NVO(e)	Nevladina(e) organizacija(e)
NPM	Nacionalni mehanizam za prevenciju
KDO	Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake prilike, i nediskriminaciju
KVKLjP	Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava
iOK	Institucija ombudsmana Kosova
OP-KPT	Opcioni protokol protiv mučenja i drugih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
PIK	Policijski inspektorat Kosova
LZO	Lična zaštitna oprema
SPC	Srpska pravoslavna crkva
KSTK	Kancelarija specijalnog tužilaštva Kosova
UDLjP	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
UNMIK	Misija privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu
Venecijanska komisija	Evropska komisija za demokratiju putem zakona

1. UVOD

1. Ovaj dokument predstavlja treći godišnji izveštaj OCD-a o stanju ljudskih prava na Kosovu za 2021.[1] godinu. Izveštaj su zajedno izradile organizacije civilnog društva (OCD-e) koje rade u raznolikom broju oblasti relevantnim za ljudska prava. Ovaj izveštaj ima za cilj da posluži kao nezavisno sredstvo za procenu ukupne situacije ljudskih prava na Kosovu, popunjavajući tako postojeću prazninu u zajedničkom izveštavanju o ljudskim pravima na Kosovu na lokalnom i međunarodnom nivou, pored unapređenja saradnje i koordinacije između OCD.

2. Izveštaj je strukturiran u četiri glavna odeljka. Odeljak A ispituje građanska i politička prava, uključujući pravo na život, pravo na humano postupanje i zabranu torture; pravo na slobodu i bezbednost ličnosti, pravo na pravično suđenje i pristup pravdi; sloboda izražavanja, mišljenja, informisanja i pravo na privatnost; sloboda mirnog okupljanja; sloboda udruživanja i sloboda verovanja, veroispovesti i savesti. Odeljak B analizira ekonomska, socijalna i kulturna prava, kao što je pravo na obrazovanje; pravo na zdravlje; pravo na rad, i pravo na imovinu i završava pregledom kulturnih prava. Odeljak C ispituje prava specifičnih grupa i osoba, kao što su prava dece, mladih, osoba sa invaliditetom, nevećinskih zajednica, LBGTIQ + zajednica i ljudi u pokretu. Izveštaj se završava Odeljkom D, koji elaborira niz unakrsnih i specifičnih pitanja ljudskih prava kao što su tranziciona pravda i ljudska prava, korupcija i ljudska prava, i uticaj pitanja životne sredine u odnosu na ljudska prava.

2. METODOLOGIJA

3. Zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima u 2021. godini služi kao sveobuhvatan pregled stanja ljudskih prava na Kosovu 2021. godine. Dokument se osvrće na oblasti koje su kritične za dubinsko razumevanje razvoja ljudskih prava na Kosovu u kontekstu njegove tranzicije u demokratsko društvo sa univerzalnim vrednostima inkluzivnosti u svojoj srži. Metodologija je podržana potrebom za perspektivom širokog spektra koja ukršta aspekte politike, prakse i iskustva. Kao takav, zajednički izveštaj OCD se razlikuje od mnogih drugih pregleda o ljudskim pravima na Kosovu. Iako je izveštaj sveobuhvatan, priznaje se da postoje ograničenja za ono što je obuhvaćeno.

4. Proces izrade izveštaja vođen je principom punog učešća i vlasništva svih OCD-a koje rade u oblasti ljudskih prava na Kosovu. Prikupljanje podataka za sastavljanje zajedničkog izveštaja OCD-a sastojalo se od nekoliko pristupa.

1 Pogledajte odgovarajuće Izveštaje civilnog društva o stanju ljudskih prava na Kosovu tokom 2019. i 2020. godine. Ovaj izveštaj je dostavljen uz finansijsku podršku Komponente za ljudska prava privremene uprave Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu i Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), kao i Civil Rights Defenders (CRD). Stavovi izraženi u ovom dokumentu su isključivo stavovi OCD koje su dale doprinos i koje su sastavile i izradile ovaj izvešta.

Prvo, izveštaj je rezultat odgovarajućih doprinosa 41 OCD-a posvećene određenim pitanjima ljudskih prava. Od svakog OCD-a zatraženo je da pruži bitne podatke u svojim oblastima od interesa. Ovo je omogućilo grupisanje izveštaja u četiri odeljka: Odeljak A se odnosi na situaciju građanskih i političkih prava na Kosovu. Nakon toga sledi Odeljak B, koji se bavi socio-ekonomskim i kulturnim pitanjima. U Odjeljku C, prava osoba i specifičnih grupa se ispituju, a zatim slede teme koje se ukrštaju, uključujući tranzicionu pravdu, korupciju i životnu sredinu u Odjeljku D. Drugi deo procesa uključivao je kancelarijsko istraživanje. Za svaki od predviđenih odeljaka, podaci su prikupljeni iz raznih pouzdanih izvora uključujući zvanične dokumente vladinih institucija, izveštaje međunarodnih organizacija i stranih ambasada, kao i cenjene akademske publikacije i tradicionalno medijsko izveštavanje. Pored toga, izveštaj je pregledan u dve faze procesa izrade. Putem tri konsulttivna sastanka organizovanih od strane Mreže za ljudska prava (MljP) (novembar 2021., februar 2022. i mart 2022.), OCD koje daju doprinos bile su u mogućnosti da se pozabave pitanjima i daju sugestije koje su naknadno uključene u zajednički izveštaj OCD-a.[2] Nadalje, konsultativne procedure su omogućene putem e-mail korespondencije između IMLjP KS OCD-a, koja služi kao sekretarijat MLjP-a i dva spoljna istraživača.

5. Sledećih 37 OCD doprinelo je ovom izveštaju: Activism Roots, Advancing Together (AT), Artpolis, Balkanska istraživačka mreža (BIRN), Balkan Sunflowers Kosova (BSFK), Berlinski centar za integrativnu medijaciju – CSSP, Centar za afirmativne društvene akcije (CASA), Centar za jednakost i slobodu (CEL), Program za građanska prava Kosovo (CRP/K), Platforma CiviKos, EcoZ, Pokret FOL, Forum građanskih inicijativa (FIQ), Grupa za pravne i političke studije (GLPS), HANDIKOS, Fond za humanitarno pravo Kosovo (HLCK), Koalicija nevladinih organizacija (NVO) za zaštitu dece (KOMF), Koalicija K10 sa vodećom NVO Akcija za majke i decu (AMC), Kosovski obrazovni centar (KEC), Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KRCT), Kosovski centar za bezbednosne studije (KCSS), Kosovska fondacija civilnog društva (KCSF), Kosovski pravni institut (KLI), Mreža žena Kosova (MŽK), Kosovski mladi pravnici (KIL), Savet mladih Kosova (KIC), Lokalna inicijativa LINK, Medica Gjakova, Resursni centar za nestale osobe (MPRC), Mreža ženskih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana Kosova (RROGRAEK), Nova društvena inicijativa (NSI), NVO AKTIV, NVO THI, Roma Versitas Kosovo (RVK), Syri i Vizionit, Terre des Hommes Kosovo (TDH), Glas Roma Aškalija i Egipćana (VoRAE) i Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS). Odgovarajući doprinosi OCD za zajednički izveštaj su navedeni u fusnotama u celom tekstu.

3. OPŠTI OKVIR O LJUDSKIM PRAVIMA NA KOSOVU

6. Ustav Kosova i njegovo zakonodavstvo usklađeni su sa međunarodnim standardima ljudskih prava, čime se garantuju osnovna ljudska prava i slobode. Zaštita ljudskih prava je u Ustavu predstavljena na tri nivoa. Prvo, Ustav predviđa brojne odredbe koje se tiču zaštite i promovisanja

2 Mreža za Ljudska Prava (MLjP) (2021). MljP je mreža od sedam organizacija koje zajedno rade na daljem unapređenju ljudskih prava za sve na Kosovu. Članovi MLjP-a su: Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (IMLjP KS), Udruženje paraplegičara i paralizovane dece Kosova HANDIKOS, Centar za ravnopravnost i slobodu (CRS), Kosovski pravni institut (KPI), Mreža žena Kosova (MŽK) , Nova društvena inicijativa (NSI), Glas Roma, Aškalija i Egipćana (GRAE). IMLjP KS je osnivač i sekretarijat MLjP-a.

osnovnih sloboda i ljudskih prava. Od svojih opštih odredbi nadalje (član 3), Ustav predviđa obavezu javnih vlasti na Kosovu da obezbede jednak tretman svih pojedinaca pred zakonom i da u potpunosti poštuju međunarodno priznata osnovna ljudska prava i slobode. U članu 7, Ustav utvrđuje da se ustavni poredak Kosova prvenstveno zasniva na jednakosti, poštovanju ljudskih[3] prava, sloboda i nediskriminaciji. Takođe predviđa rodnu ravnopravnost kao temeljnu vrednost. Poglavlje II Ustava utvrđuje glavne odredbe koje obezbeđuju zaštitu građanskih i političkih prava (npr. prava na pravično suđenje, pravo na privatnost i slobodu mišljenja i izražavanja, mirno okupljanje, udruživanje i kretanje), kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (npr. pravo na obrazovanje i slobodan izbor profesije). Posebno, član 53 propisuje da su sva tumačenja ljudskih prava i osnovnih sloboda zagarantovanih Ustavom Kosova u skladu sa jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava.

7. Ustav se sastoji od brojnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima. Integracija međunarodnog okvira je predviđena članom 22: Devet instrumenata UN-a i regionalnih instrumenata o ljudskim pravima direktno se primenjuju na Kosovu i stoga cementiraju promovisanje ljudskih prava na Kosovu na univerzalnoj pravnoj osnovi. Važan događaj za prava žena i devojčica odnosio se na uključivanje Istanbulske konvencije. U septembru 2020. godine, SK je izmenila član 22 dodavanjem Istanbulske konvencije na listu direktno primenljivih instrumenata o ljudskim pravima. Značajno je podvući da ovi direktno primenjivi instrumenti ljudskih prava zamenjuju kosovsko zakonodavstvo u slučajevima različitih tumačenja ili spora. MPESKP nije naveden među međunarodnim instrumentima o ljudskim[4] pravima koji se direktno primenjuju na Kosovu. S tim u vezi, SK je u jednoglasnoj rezoluciji usvojila u januaru 2018. godine Agendu 2030 i njenih 17 ciljeva održivog razvoja. Ovo je pružilo značajnu polaznu tačku za promovisanje i zaštitu ekonomskih,[5] socijalnih i kulturnih prava na Kosovu.

8. Nadzorna tela koja obezbeđuju sprovođenje međunarodnog okvira za ljudska prava koji daje primat međunarodnim instrumentima nad kosovskim zakonodavstvom ostaje u nadležnosti Kosova. To je zato što Kosovo nije član nijednog od međunarodnih ugovornih tela uključenih u univerzalne deklaracije. Kao što je gore pomenuto, član 53 posebno pominje EKLjP u nastojanju da se tumačenje ljudskih prava i osnovnih sloboda u potpunosti uskladi sa Evropskom komisijom uprkos tome što Kosovo nije član Saveta Evrope.

9. Ustav Kosova je posebno posvećen zaštiti i unapređenju prava nevećinskih zajednica koje su tradicionalno i istorijski prisutne na Kosovu.[6] Mehanizmi podele vlasti opisani u Ustavu pružaju nevećinskim zajednicama značajnu pravnu zaštitu.

3 Ustav Kosova (2008).
4 Na nivou UN-a, ovo uključuje UDHR (1948), ICCPR (1966,1977), CERD (1965), CEDAW (1981); CRC (1990), i CAT (1984). Na nivou EU ovo uključuje EKLJP (1950), FCNM (1995), Istanbulsku konvenciju (2011).
5 Ustav Kosova (2008).
6 Ibid.

10. U 2015. godini, Kosovo je ostvarilo dalji napredak u usklađivanju svog pravnog okvira sa međunarodnim standardima. Konkretno, VK je usvojila paket osnovnih zakona o ljudskim pravima uključujući Zakon br. 05/L-019 o Ombudsmanu, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova i Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije. Njihova puna primena je ključna za efikasnu primenu okvira ljudskih prava na Kosovu i zahteva dodelu neophodnih resursa i ozbiljne napore u izgradnji kapaciteta. Kao što je istaknuto u celom ovom izveštaju, pored gore navedenih zakona, Kosovo je usvojilo niz drugih specifičnih delova zakona relevantnih za zaštitu određenih prava i grupa lica.

11. VK promoviše i štiti ljudska prava kroz namenske mehanizme i nadzorna tela. Konkretno, Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i nediskriminaciju (KDU) kreira politike u oblastima dobrog upravljanja, ljudskih prava, jednakih mogućnosti i borbe protiv diskriminacije. KDU takođe nadgleda i daje savete ministarstvima u gorenavedenim oblastima. Međuministarska koordinaciona grupa za ljudska prava je politički mehanizam na visokom nivou koji je osnovala Vlada Kosova u aprilu 2016. godine da nadgleda sprovođenje politike ljudskih prava na Kosovu. Njihov poslednji sastanak održan je tokom izveštajnog perioda u julu 2021. godine. Odbor za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestala lica i peticije ima stalni mandat da formuliše nacrte zakona i da prati sprovođenje postojećih zakona. Iako Odborprvobitno nije bio zamišljen kao mehanizam za pojedinačne žalbe, on može da istakne pitanja i trendove ljudskih prava u okviru SK-a i da se bavi bilo kojom individualnom ili grupnom žalbom po potrebi. Institucija Ombudsmana Kosova (iOK) je nezavisno ustavno telo koje ima zadatak da nadgleda, brani i štiti prava i slobode pojedinaca od radnji i nepostupanja vlasti. U ispunjavanju svog mandata, IOK može, između ostalih odgovornosti, da prima žalbe, pokreće istrage, daje preporuke, objavljuje izveštaje i zalaže se za promene koje unapređuju sprovođenje standarda ljudskih prava.

12. Krajem 2021. godine, VK je predstavila inicijativu za uvođenje zakona koji će osobama na Kosovu pružiti više mogućnosti za ostvarivanje njihovih građanskih prava, posebno prava na pravično suđenje u razumnom roku. Ako je izrađen i efektivno sproveden, zakon može imati pozitivan uticaj na promovisanje pravičnog i nepristrasnog suđenja jer pruža pravne lekove kada se prekrši uslov razumnog roka. Očekuje se da će sledeći koraci za ovu inicijativu biti materijalizovani u 2022. godini.

4. PREGLED UTICAJA PANDEMIJE COVID-19 NA LJUDSKA PRAVA NA KOSOVU

13. Tekuća pandemija COVID-19 nastavila je da utiče na razvoj situacije ljudskih prava na Kosovu u 2021. godini. U pogledu vanredne zdravstvene situacije, VK se obavezala da će dati prioritet upravljanju pandemijom COVID-19 u svom vladinom programu koji je predstavljen SK u maju 2021. godine. Program uključuje cilj dostizanja stope vakcinacije od 60 procenata do kraja 2021. godine. Od početka Plana raspoređivanja i vakcinacije krajem marta 2021. godine, vlada je

podržala aktivne kampanje vakcinacije i obezbedila mobilne zdravstvene timove da omogući lak i nediskriminatorski pristup centrima za vakcinaciju. Ipak, prema izveštaju EU mnogi građani, K-Srbi primili su vakcine sa odabranih lokacija u Srbiji.[7] Pored toga, dijagnostički kapaciteti su desetostruko povećani zajedno sa upotrebom vitalne opreme obezbeđene od početka pandemije. Međutim, uprkos ovim naporima, stopa vakcinacije ostaje prilično niska u poređenju sa ostatkom regiona zapadnog Balkana.[8]

14. Što se tiče prava na pristupačan i nediskriminatoran pristup vakcinama protiv COVID-19, Kosovo je tek 28. marta primilo prvu seriju vakcina AstraZeneca od COVAX-a, što mu je omogućilo da počne sa trofaznim planom vakcinacije da se vakciniše 60 odsto stanovništva koje je prvo dalo prioritet medicinskim radnicima, starijim osobama preko 80 godina i starijim osobama sa hroničnim zdravstvenim problemima. Nakon prijema dodatnih vakcina, vakcinacija je proširena na osobe starije od 65 godina u maju i na druge kategorije ljudi u junu, kao što su nastavnici, medijsko osoblje i osobe sa hroničnim zdravstvenim problemima, kao i na decu uzrasta od 12 do 15 u novembru. Kosovska popravna služba (KPS) je navodno vakcinisala 90 odsto zatvorenika najmanje jednom dozom vakcine od 2. septembra.[9] Za adresiranje izveštaja, pripadnici zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana bili su isključeni iz procesa, Ministarstvo zdravlja je uspostavilo mobilne timove za vakcinaciju kako bi im olakšalo vakcinaciju i vakcinisalo druge ljude koji fizički nisu mogli da putuju u centre za vakcinaciju u julu. Nekoliko opština, kao što su Južna Mitrovica, Peć i Uroševac, operacionalisalo je mobilne timove za vakcinaciju da vakcinišu pripadnike zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, dok je NVO BSFK takođe radila na identifikaciji i vakcinaciji pripadnika ovih zajednica u 13 opština uz podršku UN-a. Pored toga, Glavni centar porodične medicine u Uroševcu izvestio je da je vakcinisao 155 avganistanskih izbeglica, dok je centar za azil u Magure organizovao vakcinaciju za preko 30 tražilaca azila.[10]

15. Tokom izveštajnog perioda, VK je poništila, revidirala i ponovo nametnula niz mera protiv COVID-19. Prateći globalne trendove u vezi sa COVID-19, u avgustu je zabeležen značajan porast zaraze COVID-19. Ovo je navelo VK-a da ponovo uvede novi set zdravstvenih mera.[11] Pored toga, ukupna institucionalna strategija vlade u odnosu na pandemijsku krizu bila je usvajanje Zakona br. 07/L-006 o sprečavanju i borbi protiv pandemije COVID-19 na Kosovu. Ovim zakonom predviđene su mere koje mogu privremeno nadjačati potpuno ostvarivanje osnovnih ljudskih prava u cilju obuzdavanja daljeg širenja COVID-19. Ovo uključuje ograničenja prava na mirno okupljanje, veroispovest, kulturna prava, kretanja i srodna prava koja se mogu preplitati sa efektivnim upravljanjem pandemijom.

7 Godišnji izveštaj o napretku, Evropska Komisija (2021).
8 Kosovski nacionalni institut za javno zdravlje (2022).
9 Novina Metro (2021).
10 Zeri (2021).
11 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

16. Mere preduzete 2021. za obuzdavanje COVID-19 uključivale su uvođenje policijskog časa, ograničavanje okupljanja na samo 10 ljudi istovremeno, dozvoljavajući samo verska okupljanja od 5. aprila u smanjenom kapacitetu, dozvoljavajući kulturne aktivnosti u smanjenim kapacitetima i nametajući različita ograničenja radnog vremena.[12] VK je 6. decembra uvela obavezni režim vakcinacije prema kojem je učešće u većini aspekata javnog života zahtevalo dokaz o dve doze vakcine ili jednoj dozi vakcinacije plus negativan PCR test ili dokaz da ste imali COVID-19 u poslednjih šest meseci.[13] Posebno, njime su izuzeti ljudi „sa medicinskim uverenjima koji imaju naučno dokazane kontraindikacije za vakcinaciju", iako su i dalje morali da daju negativan PCR test.

17. Sve odluke VK o COVID-19 zahtevale su od nadležnih institucija da prate epidemiološku situaciju i sprovode mere, čije se ispunjavanje može smatrati da ima za cilj da bude u skladu sa njihovim obavezama pozitivne provere pod pravima na zdravlje i život radi ublažavanja širenja bolesti opasnih po život. U aprilu je uhapšen policajac zbog sumnje da je upotrebio prekomernu silu prema licu prilikom sprovođenja mera u vezi sa COVID-19. OCD-e su izvestile da je vladin odgovor na pandemiju patio od nekoliko izazova, uključujući nedostatak jasne pravne osnove za odluke, zastarele strategije za reagovanje u hitnim slučajevima i ograničene resurse i kapacitete.

18. Što se tiče prava na obrazovanje, nastava je nastavljena kombinacijom nastave u učionicama i učenja na daljinu u obrazovnim sistemima koje podržava Kosovo i Srbija, iako su se neki nivoi razreda privremeno vratili na samo učenje na daljinu u martu, aprilu, avgustu i septembru zbog ozbiljne epidemiološke situacije, što je izazvalo zabrinutost za studente koji nemaju IT opremu i/ili pristup internetu. Kosovsko Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) saopštilo je da je, na osnovu svoje odluke od 20. aprila, dopunsko obrazovanje počelo 5. maja za učenike koji su doživeli "stagnaciju u postizanju [obrazovnih] rezultata" zbog pandemije, uključujući i za učenike sa smetnjama u razvoju. Javne i privatne osnovne i srednje škole u sistemu koji podržava Kosovo ostale su suspendovane do 26. septembra, dok su predškolske ustanove i centri za dnevni boravak suspendovani od 12. do 26. septembra. Počev od 27. septembra, većina javnih i privatnih preduniverzitetskih obrazovnih institucija započela je novu akademsku godinu obrazovanjem ličnim prisustvom sa ne više od 20 učenika po odeljenju. Prema MONTI, mali broj škola je počeo da održava nastavu koristeći kombinaciju ličnog prisustva i učenja na daljinu, dok je pet škola u Kamenici odložilo nastavni proces zbog raspodele nastavnog osoblja u druge škole. Osnovne i srednje škole na severu Kosova u okviru sistema koji podržava Beograd nastavile su sa nastavom na daljinu tokom celog septembra, dok su predškolske ustanove ostale zatvorene.

19. U pogledu socio-ekonomskih posledica izbijanja COVID-19, napori vlade da delimično ublaži posledice su ispunjeni kroz unapređenje šema ekonomskog oporavka. Konkretno, SK je usvojila povećanje budžeta za 2021. godinu za finansiranje paketa socio-ekonomskog oporavka od 420 miliona evra.

12 VK (2021), odluka vlade br. 01/05

13 Ibid.

20. Zdravstvena kriza je takođe ometala razvoj reformi u vezi sa EUi razvojnih planova Kosova. U prvom pogledu, VK se u svom nacionalnom programu obavezala da implementira drugu fazu agende evropske reforme kroz namenski akcioni plan usvojen u avgustu 2021. Drugo, ograničenja COVID-19 ozbiljno su ometala efektivnu saradnju vlade sa OCD prema Nacionalnoj strategiji 2019-2023.

21. Tekuća pandemija COVID-19 istakla je već postojeće neefikasnosti u kosovskom pravosudnom sistemu. Prevelik broj predmeta ometao je osnovna administrativna prava. Restrikcije u vezi sa pandemijom ograničila su broj sudskih ročišta, istovremeno ograničavajući pristup pravdi i pravo na suđenje u razumnom roku. Uprkos tome, održano je nekoliko onlajn saslušanja, ali je tehnološko ulaganje i povećanje IT usluga u pravosudnim institucijama hitno potrebno unaprediti ukoliko žele da se efikasno prilagode uslovima koje je stvorila pandemija.

22. Pandemija i povezane mere obuzdavanja COVID-19 nastavile su da nesrazmerno utiču na prava pripadnika nevećinskih zajednica na Kosovu i lica u ranjivim situacijama. Prava žena i devojčica su i dalje bila neproporcionalno pogođena tekućom krizom COVID-19 zbog prijavljenog porasta slučajeva rodno zasnovanog nasilja, uključujući porodično i seksualno nasilje, i neplaćeni rad na nezi, što je rezultiralo značajnim zastojima u naporima da se unapredi rodna ravnopravnost. Prema podacima Kosovske policije, u periodu od januara do decembra 2021.[14] godine zabeleženo je 2.456 prijavljenih slučajeva nasilja u porodici, što je povećanje sa 2.069 prijavljenih slučajeva nasilja u porodici u 2020. Pandemija je takođe nastavila da nesrazmerno utiče na prava dece na život, fizičko i mentalno zdravlje, bezbednost i obrazovanje, posebno dece sa smetnjama u razvoju.[15] LGBTI+ zajednice i dalje su neproporcionalno pogođene pandemijom, pošto su članovi zajednice iskusili nesrazmerno veliki broj gubitaka posla, negativan uticaj na mentalno zdravlje, oslanjanje na partnere i porodicu za finansijsku podršku i povećanu potrebu za skloništem od porodičnog nasilja.[16]Kriza koja je u toku nastavila je da ometa ostvarivanje prava pripadnika zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana jer su se članovi ovih zajednica suočavali sa izazovima u pogledu, između ostalog, pristupa testiranju na COVID-19, obrazovanju, i merama ekonomskog oporavka zbog toga što nisu zvanično registrovani u kosovskim centrima za zapošljavanje. Pored toga, krizna komunikacija vlade na nealbanskim jezicima bila je ograničena, tako da nevećinske zajednice nisu mogle da pristupe informacijama na svojim maternjim jezicima tako ekspeditivno kao oni koji govore albanski. Tokom izveštajnog perioda, prema Programu za građanska prava na Kosovu (PGP-K), ljudi u pokretu su se suočili sa povećanim rizikom od zaraze COVID-19 zbog svoje ograničene mogućnosti da prate mere fizičkog distanciranja, kao i zbog svojeg ograničenog pristupa adekvatnoj hrani, ličnoj zaštitnoj opremi (LZO), proizvoda za higijenu i esencijalnih lekova za hronična medicinska stanja.[17]

14 Predsednički govor (2021).
15 Kabinet premijera (2021).
16 CEL (2021).
17 Program za građanska prava Kosovo (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.

23. Prema praćenju OCD i međunarodnih organizacija, KPS je generalno dobro upravljala situacijom u popravnim i pritvorskim objektima kako bi zaštitila pritvorenike i zatvorenike od COVID-19. Između ostalih preduzetih mera, KPS je u skladu sa epidemiološkom situacijom ublažila, ponovo uvela, a zatim i ukinula ograničenja na posete porodicama, odsustva za vikend i karantine. Kako se navodi, 223 službenika KPS-a i 46 zatvorenika obolelo je od COVID-19, a četiri zatvorenika su od posledica toga umrla do kraja marta 2021. godine, dok pretrpanost kosovskih zatvora nije problem zbog smanjenja broja zatvorenika za 20 odsto od 12. marta do 31. decembar 2020. KPS je u januaru odlučila da ponovo dozvoli odsustvo tokom vikenda za zatvorenike koji ispunjavaju određene uslove koji podležu merama prevencije COVID-19, kao što je stavljanje zatvorenika koji se vraćaju u karantin najmanje sedam dana. KPS je u avgustu usvojila nove mere za suzbijanje COVID-19 za kazneno-popravne ustanove radi očuvanja zdravlja zatvorenika, pritvorenika i popravnog osoblja koje su bile na snazi od 31. avgusta do 15. septembra.[18]Prema merama, porodične posete su privremeno zabranjene; zabranjenasu odsustva za vikend, rad van kazneno-popravnih ustanova i posete posebnim prostorijama; a transferi zatvorenika bili su ograničeni samo na "neophodne slučajeve". Zatvorenici su imali dozvolu da koriste skajp(Skype) za održavanje porodičnih kontakata i povećan je broj dozvoljenih telefonskih poziva. Pritvorenici u istražnom postupku mogli su da kontaktiraju svog branioca za slučajeve koji su u toku, dok su posete bile dozvoljene uz negativan PCR ili antigenski test od strane iOK-a, koji je delovao kao preventivni mehanizam protiv torture i zlostavljanja, i organizacija za praćenje ljudskih prava koje imaju memorandum o razumevanju sa Ministarstvom pravde i KPS-om. Mere su ponovo ublažene u septembru kada su od 28. septembra bile dozvoljene porodične posete sa jednim članom uže porodice ako je član porodice posedovao jedan od prethodno navedenih dokaza o COVID-19.[19] KCS je odlučila da od 5. oktobra dozvoli da se zatvorenici nastave sa odsustvom za vikend i ublažila ograničenja porodičnih poseta zatvorenicima tako što je od 28. oktobra dozvolila dve odrasle osobe i dvoje dece da posete zatvorenika koji podleže merama zaštite od COVID-19, kao npr. fizičku udaljenost i predstavljanje dokaza o COVID-19.

5. ODJELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

5.1 The right to life

24. Pravo na život je ustavom zagarantovano osnovno pravo predviđeno članom 25. Ustava. U skladu sa članom 2. EKLJP, koji je inkorporiran u Ustavu, pravo na život je zaštićeno u svim pravnim uslovima i procesima. U skladu sa Protokolom 13 direktno primenljive EKLJP, smrtna kazna je zabranjena na Kosovu. [20]

25. PIK je odgovoran za istragu navoda u vezi sa nezakonitim i proizvoljnim ubistvima od strane vladinih agenata, dok je Državno tužilaštvo odgovorno za krivično gonjenje slučajeva.[21]U 2021. godini nije bilo izveštaja da su VK ili njeni agenti počinili proizvoljna i/ili protivpravna ubistva.

18 Kosovska popravna služba (2021).
19 ibid (2021).
20 Vidi EKLjP.
21 Vidi: Izveštaj o ljudskim pravima na Kosovu 2020, Stejt department SAD, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, dostupan na: https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/

26. Diskontinuitet između zakonskih mehanizama i njihove primene u praksi bio je evidentan u broju femicida vezanih za nasilje u porodici. Nedostatak zaštitnih mehanizama i akcija u prijavljenim žalbama na zlostavljanje možda je indirektno doprineo smrtnim slučajevima u slučajevima porodičnog zlostavljanja. Prema PK-u, tri žene su ubijene 2021. godine u kontekstu nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.[22] Verodostojni (kredibilni) izveštaji pokazuju da su od 2017. do 2020. godine ubijene najmanje 74 žene.[23] Prema međunarodnom i domaćem pravu, prethodno znanje o izloženosti žena nasilju u porodici inherentno zahteva akciju odgovarajućih agencija i institucija.

27. Odgovarajući slučajevi femicida Sebahate Morine i Marigone Osmani od strane muških nasilnika u porodici doveli su do izražaja nedostatak zaštitnih mera koje su preduzele KP i druge institucionalne agencije. Iako su žrtve i njihove porodice ranije podnele žalbe i obavestile KP, relevantne institucije nisu uspele u primeni pravnih mehanizama postavljenih za zaštitu žrtava porodičnog nasilja. U slučaju Sebahate Morine, ćerka je alarmirala policiju zbog rizika po život njene majke. To se dogodilo jedanaest dana pre ubistva žrtve od strane njenog supruga, ali KP nije preduzela ništa. U aprilu 2021. godine, iOK je podnela žalbu u ime Sebahate Morine na osnovu nemara i neprofesionalizma. Predmet je trenutno u postupku pred Ustavnim sudom. Isto tako, u slučaju Marigone Osmani, muški zlostavljač je čekao suđenja za druge slučajeve, pošto kosovske institucije nisu uspeli da preduzmu odgovarajuće pravne radnje.

28. Smrt osobe prouzrokovana upotrebom sile od policijskih vlasti i drugih institucionalnih agencija zahteva nezavisnu i efektivnu istragu, kao što je predviđeno članom 2. EKLJP. Istraga treba da bude u skladu sa pet pet posebnih principa nezavisnosti, efektivnosti, brzine, javnog ispitivanja i učešća porodice. EKLjP navodi da je "suštinska svrha takve istrage da se obezbedi efektivna primena domaćih zakona koji štite pravo na život, a u slučajevima koji uključuju državne agente ili tela, da se obezbedi odgovornost za smrti koje su se dogodile pod njihovom odgovornošću."

29. Zaštita prava na život je relevantna u mestima pritvora, uključujući zatvore, policijske stanice i policijske stanice i mesta zatočeništva, jer su pritvorena lica pod potpunim nadzorom zvaničnih institucija. Evropski sud za ljudska prava eksplicitno pominje da su vlasti dužne da štite pritvorenike (Oselav protiv Turske). U slučaju smrti zatvorenika ili pritvorenika, Državno tužilaštvo je dužno da po službenoj dužnosti izvrši istragu o uzroku smrti. Kao i prethodnih godina, nije bilo ovakvih izveštaja o istragama koje su utvrdile da su zatvorske vlasti odgovorne za smrt u zatvoru.

30. Preporuke:

- Povećanje nadležnosti organa za sprovođenje zakona je neophodno za poštovanje ljudskih prava u mestima lišenja slobode gde je pravo na život najugroženije;

22 MŽK (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.
23 Kallxo (2021).

- U slučaju smrti osobe u rukama vlasti, istražni organi i ceo pravosudni sistem moraju reagovati brzo, efikasno i poštovati princip javnosti.
- Povećati mehanizme prevencije i reagovanja u organima za sprovođenje zakona kao odgovor na slučajeve nasilja u porodici u kojima je ugroženo/kršeno pravo žena na život.

5.2 Pravo na humano postupanje i zabrana torture

31. Ustav Kosova izričito zabranjuje svaku vrstu nehumanog postupanja. Ovo uključuje mučenje, okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje, prema članu 27. Ovu odredbu treba posmatrati kao deo univerzalnih ljudskih prava prema članu 22 i njegovim međunarodnim instrumentima koji se direktno primenjuju na Kosovu. Kao što je ranije navedeno, međunarodne odredbe imaju prednost nad lokalnim javnim institucijama i zakonima.

32. Posebno u vezi sa zabranom mučenja, okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Konvencija UN-a protiv torture i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja (UNKAT) i ESLjP služe kao međunarodni instrumenti koji se direktno primenjuju na Kosovu.

33. Osim ustavne zaštite od zlostavljanja i torture, pravni okvir Kosova dalje razrađuje pravo na humano postupanje inkriminišući torturu i maltretiranje u vršenju službenih dužnosti od strane javnih institucija. U Krivičnom zakoniku br. 06/L-074, mučenje i maltretiranje od strane zvaničnih organa su navedeni kao krivična dela.

34. Relevantni zakoni na Kosovu utvrđuju da IOK deluje kao Nacionalni preventivni mehanizam (NPM) protiv torture i drugog okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i da je u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju protiv torture i drugih okrutnih, nehumanih ili Ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja (OP-KAT).[24]

35. Prema izveštajima različitih OCD-a, Izveštaju EU-a o napretku (2021) i Državnom Izveštaju SAD-a o ljudskim pravima na Kosovu (2020), sprečavanje torture i zlostavljanja je zadovoljavajuće na Kosovu i kosovske vlasti nastavljaju da pokazuju posvećenost sprečavanju ove prakse u svim okolnostima.

36. Napori da se adresiraju preporuke koje je KSM izdao 2015. godine su u toku. Tokom 2020. godine, delegacija KSM je posetila Kosovo kako bi pripremila novi izveštaj.[25] Nacionalni preventivni mehanizam protiv torture (NPMT), koji funkcioniše u okviru IOK, privremeno je obustavio posete zatvorima, pritvorskim centrima, psihijatrijskim ustanovama i policijskim stanicama u martu zbog mera za ublažavanje COVID-19. Pandemija je takođe ometala kontakt pritvorenika sa NPMT-om preko advokata, članova porodice i međunarodnih organizacija. Kako bi osigurao zašti-

24 KPI (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.
Ibid
gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10922

25 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

tu pritvorenika, NPMT je uspostavio četiri telefonske linije za danonoćni pristup službenicima NPMT i koristio je bezbedne sandučići za pismene žalbe u pritvorskim centrima. Samo osoblje IOK-a ima pristup ovim telefonskim pozivima i pismenim žalbama. Pre obustavljanja poseta u svojim mestima, NPMT je izvršio 40 poseta policijskim stanicama, zatvorskim ustanovama, psihijatrijskim ustanovama, domovima socijalnog staranja i ustanovama koje se koriste za karantin. Nije primio nikakve navode o mučenju ili maltretiranju od lica u policijskom pritvoru tokom poseta NPMT. NPMT je podneo izveštaje o svojim nalazima i objavio naknadne izveštaje o usklađenosti vlade.[26]

37. Na zahtjev YIHR KS, IOK je saopštio da je tokom 2021. godine podneto ukupno 98 pritužbi lica lišenih slobode. Od njih je 39 primljeno, a 59 otpušteno po osnovu nadležnosti.[27]

38. Situacija na Kosovu u pogledu prava na humano postupanje i zabranu torture tokom 2021. godine nije se značajno promenila u odnosu na prethodnu godinu, ali su napravljeni određeni pozitivni pomaci u pogledu poboljšanja materijalnih uslova za zatvorenike. Najznačajnija promena je inicijativa Ministarstva pravde za renoviranje bloka D u Kazneno-popravnom centru u Dubravi, kao posebnog mesta za lica sa posebnim potrebama koja su lišena slobode. Funkcionisanjem ovog bloka očekuje se da će doći do poboljšanja u pogledu pravilnog i humanog postupanja zatvorenika sa posebnim potrebama, posebno onih sa mentalnim smetnjama, jer je to do sada bio jedan od najvećih izazova sa kojima se KPS suočava. Krivično zakonodavstvo je predvidelo posebne odredbe u Krivičnom zakoniku Kosova (KZK) i Zakoniku o krivičnom postupku Kosova (ZKPK) za njihovo postavljanje i postupanje. Međutim, ove zakonske odredbe nisu sprovedene u praksi. Dok je član 509. st. 2 ZKPK-a propisuje da se pritvor počinilaca sa mentalnim poremećajima održava u zdravstvenim ustanovama, popravno-zdravstveni sistem Kosova nema posebne ustanove za primenu pritvora za takve slučajeve. KCRT se dosledno zalagao za obezbeđivanje posebnog mesta za zatvorenike sa mentalnim poremećajima, stoga, pošto je Ministarstvo pravde izdvojilo budžet za renoviranje bloka D za zatvorenike sa posebnim potrebama, neophodno je uzeti u obzir i posebne prostore za maloletnike i žene zatvorenice.

39. Na osnovu izveštaja KCRT o posetama za praćenje popravnih ustanova, bilo je navoda od strane nekih zatvorenika o zlostavljanju i prekomernoj upotrebi sile protiv njih od strane popravnih službenika. Dalje, prijavljeni su i slučajevi (seksualnog) nasilja prema osuđenicima.[28] Institucije za koje su ovakvi slučajevi prijavljeni su Zatvor Dubrava, Zatvor visoke bezbednosti u Grdovcu, Pritvorski centar u Prištini i Zatvor Lipljan. Iako je poslednjih godina došlo do smanjenja slučajeva prekomerne upotrebe sile, ova pojava je i dalje prisutna u kazneno-popravnim ustanovama na Kosovu. Izveštavanje o ovakvim incidentima je zasnovano na intervjuima koje su posmatrači KCRT obavili sa pritvorenim licima.

26 Vlada Sjedinjenih Država (2020), državni izveštaj o ljudskim pravima na Kosovu.

27 iOK (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.

28 Kallxo (2021).

40. Jedna od najčešćih pritužbi koje je KCRT primio iz intervjua sa zatvorenicima bila je Komisija za uslovni otpust. Prema njihovim rečima, odluke ove komisije se donose u suprotnosti sa zakonskim odredbama i izveštajima o proceni koje dostavljaju službenici popravnih ustanova. Štaviše, bilo je tvrdnji zatvorenika iz većine posećenih popravnih ustanova da se mnoge odluke ove komisije donose na osnovu korupcije. Po ovom pitanju, očekuje se da će doći do pozitivnih promena usvajanjem Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-149 o izvršenju krivičnih sankcija, kojim se zatvorenicima daje pravo da podnesu žalbu na odluku Komisije za uslovni otpust, jer do sada nisu imali pravo na to. Ovo je bio sistemski izazov za rad Komisije dugi niz godina i jedna od glavnih briga KSM, IOK i lokalnih tela za praćenje na Kosovu.

41. Štaviše, KCRT kontinuirano prima žalbe o kašnjenjima ili nedostatku odgovora na zahteve za transfer. U pojedinim zatvorima osuđenici moraju da zatraže i lično dođu da sami dobiju ove formulare(obrasce) kada žele da podnesu pritužbu, dok će im Kazneno-popravno osoblje ili načelnik bloka dostaviti kopiju popunjene pritužbe po podnošenju obrasca. Neki zatvorenici su izjavili da nisu podnosili žalbe jer su se plašili da će im se popravni radnici osvetiti. KCRT preporučuje da u nekim institucijama, oblik dostavljanja i adresiranja zahteva mora biti ispravljen i da se mora obezbediti poverljivost. Veoma je važno da zabrinutosti i pritužbe osuđenika razmatra direktor institucije, posebno kada su zahtevi kontinuirani i navodi izneti o bilo kakvom ozbiljnom kršenju ljudskih prava.

42. Prema navodima KCRT, KPS još uvek nije uspela da sprovede odgovarajuće programe rehabilitacije i reintegracije osuđenika na osnovu individualnih zahteva i potreba, tako da ovo pitanje ostaje izazov u vezi sa reintegracijom zatvorenika nakon isteka kazne.
43. Tokom posmatračkih poseta 2021. godine, KCRT je identifikovao slučajeve kada su u paviljonu kazneno-popravnog centra za maloletnike držani odrasli zatvorenici za teške prekršaje i duge kazne. Nakon reagovanja KCRT, u decembru 2021. godine ovi zatvorenici su prebačeni iz ovog centra.[29]

44. Dvosmislena (nejasna) situacija se pojavila krajem 2021. godine sa vestima da se očekuje da Kosovo i Danska potpišu sporazum o pozajmljivanju Danskoj na korišćenje Pritvorskog centra u Gnjilanu na period od najmanje 5 godina. Broj zatvorenika koji se očekuje da će biti prebačen je 300 i nijedan od njih nije državljanin Danske. KCRT na ovu akciju Ministarstva pravde gleda sa rezervom jer bi preseljenje 200 zatvorenika u ovaj centar dovelo do prenatrpanosti i pogoršanja uslova u drugim zatvorima i pritvorskim objektima. Ministarstvo pravde Kosova i Ministarstvo pravde Kraljevine Danske potpisali su pisma o namerama za sklapanje takvog sporazuma u decembru 2021. Izražena je zabrinutost u vezi sa potencijalnim kršenjem ili rizicima koje ovaj sporazum predstavlja po prava zatvorenika, uključujući pravo na posete njihovih porodica i pravo na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.[30]

45. Preporuke:

- Ministarstvo pravde treba da obezbedi obuku za popravno osoblje o njihovom ponašanju prema zatvorenicima i da sprovodi praćenje njihovog rada(učinka);

29 Podaci dobijeni od Kosovskog centra za rehabilitaciju žrtava torture (KRT), 15.03.2022.
30 Vidi KCRT (2021).

- Ministarstvo pravde preko KPS-a treba da obezbedi da popravno osoblje u popravnim institucijama na Kosovu bude svesno da su svi oblici fizičkog zlostavljanja ili maltretiranja zabranjeni važećim zakonom i međunarodnim standardima i da su takve radnje kažnjive zakonom;
- KPS treba da obezbedi da svi načini za podnošenje zahteva i pritužbi budu dostupni, uključujući i lak pristup obrascima za žalbe za zatvorenike;
- KPS treba da obezbedi da se individualni plan kazne za svakog zatvorenika izradi na osnovu individualnih zahteva i potreba zatvorenika;
- Pored smeštanja odraslih muških zatvorenika i pritvorenika sa mentalnim smetnjama u poseban blok u zatvoru Dubrave, preporučuje se da Ministarstvo pravde i KPCS preduzmu mere kako bi se obezbedio takav poseban smeštaj i tretman i za maloletne i žene zatvorenice.

5.3 Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti

46. Ustav Kosova, zakonodavstvo i direktno primenjivi instrumenti ljudskih prava, pružaju snažnu osnovu za zaštitu prava na slobodu i bezbednost ličnosti. Članom 29. Ustava propisano je da se svim pojedincima garantuje pravo na slobodu i bezbednost i da niko ne može biti lišen slobode osim u slučajevima predviđenim zakonom i po odluci nadležnog suda. Kazne za izvršenje krivičnog dela, propisani istražni pritvor, vaspitne mere za maloletnike, lekarski nadzor lica i slučajevi ilegalnog ulaska na Kosovo navedeni su među izuzecima/razlozima zbog kojih se sloboda lica može zakonski ograničiti. Takve ustavne garancije su transponovane u Zakoniku o krivičnom postupku i Zakoniku o maloletničkom pravosuđu.

47. Uprkos zakonskim odredbama koje garantuju pravo na slobodu, vlasti nastavljaju da primenjuju pritvor kao privremenu meru za različite kategorije migranata (npr. one koji ne traže azil ili se ne smatraju tražiocima azila). Alternativne mere pritvoru kako je predviđeno Zakonom br. 06/L-026 o azilu na Kosovu treba uzeti u obzir i pritvor koristiti samo kao poslednje sredstvo.[31]

48. Pravo na slobodu i bezbednost ličnosti, u krajnjoj instanci, zavisi i povezano je sa nezavisnim i efikasnim pravosuđem. Uprkos dobrom normativnom okviru koji podržava pravednu, nezavisnu, nepristrasnu i pravednu administraciju pravde, kosovski pravosudni sistem nastavlja da se podriva sprovođenjem pravde koje je i dalje sporo, neefikasno i ranjivo na neprimeren politički uticaj.[32]

31 Evropska komisija), Godišnji izveštaj o napretku.

32 Ibid.

49. U kontekstu prava na slobodu i bezbednost ličnosti, NVO "FOL" ističe važnost sprovođenja Zakona br. 05/L-003 o elektronskom nadzoru lica čije je kretanje ograničeno odlukom Suda usvojenom od strane SK-a u 2015.[33] Zakon, međutim, tek treba da se primeni šest godina od stupanja na snagu zbog nedostatka inicijative nadležnih ministarstava (Ministarstva pravde i Ministarstva unutrašnjih poslova). Ministarstva nisu preduzela mere za uspostavljanje mehanizama za sprovođenje, uključujući funkcionisanje operativne sale u okviru KP-a ili obezbeđivanje elektronskih narukvica.

50. Elektronski nadzor bi se mogao pokazati od suštinskog značaja za zaštitu žrtava zločina uopšte, a posebno žrtava nasilja u porodici. Primena ovog zakona bi nesumnjivo mogla da bude garancija koju bi institucije mogle da pruže žrtvama nasilja u porodici. Međutim, uprkos garanciji i sigurnosti koju bi ovaj zakon mogao da ponudi, stvaranje uslova za njegovu primenu u praksi nije adresirano u Nacionalnoj strategiji Kosova za zaštitu od nasilja u porodici i Akcionom planu 2016 – 2020, koje je uvelo Ministarstvo pravde, godinu dana od stupanja na snagu Zakona br. 05/L-003 o elektronskom nadzoru nad licima.

51. Omogućavanje uslova za sprovođenje elektronskog nadzora planirano je kroz novu Nacionalnu strategiju Kosova za zaštitu od nasilja u porodici 2022-2026, koja je bila u procesu izrade tokom 2021. godine. U cilju "poboljšanja zakona" ovog nacrta strategije, posebnom aktivnošću je predviđeno uspostavljanje digitalnog sistema za praćenje adekvatne implementacije naloga za zaštitu.[34]

52. Prema direktnom praćenju trendova u nevećinskim zajednicama, došlo je do povećanja zabrinutosti unutar zajednice K-Srba uzrokovanih brojnim bezbednosnim incidentima. Tokom prvih 6 meseci 2021. godine, NVO AKTIV i Građanska grupa za brzo reagovanje (RRCG) zabeležile su 48 različitih incidenata širom Kosova. Porast broja incidenata je bio u periodu od 23. marta do 30. juna, tokom kojeg 27 različitih incidenata koji su zabeleženi bili su od posebne zabrinutosti.[35] Uprkos činjenici da je NVO AKTIV slala zahteve u vezi sa bezbednosnom situacijom među zajednicama K-Srba relevantnim institucijama na centralnom nivou i pozivala ih da reaguju, zvaničnog odgovora nije bilo.

53. Recommendations:

- The KJC and the Supreme Court should call on all criminal courts to properly implement the provisions related to the use of pretrial detention and consider alternatives instead of detention on remand. There is a judgment of the Kosovo Constitutional Court issued in 2019 on the use of detention and alternatives in all stages of criminal proceedings that needs to serve as guidance for judges in Kosovo;
- The Ministry of Justice and Ministry of Internal Affairs should take actions to establish enforcement mechanisms, including the functioning of the operating room within the Kosovo Police and the provision of electronic bracelets, for the purpose of implementing the Law on Electronic Surveillance.

33 Pogledajte Službeni list (2015).

34 Nacrt Nacionalne strategije o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama (2022-2026) (2022).

35 AKTIV (2021), bezbednosni incidenti u periodu od 1. januara do 30. juna 2021. godine.

5.4 Pravo na pravično suđenje i delotvorni pravni lek

54. Ustav i važeći međunarodni instrumenti štite prava građana na pravično suđenje i efektivan pravni lek. Član 31. Ustava svim licima obezbeđuje jednaku zaštitu prava u postupku pred sudovima. Na javnim raspravama, pravo na ispitivanje svedoka i pretpostavka nevinosti dok se ne dokaže krivica su takođe svojstvene komponente pravičnog i nepristrasnog suđenja iz člana 31.

55. Pravo na delotvoran pravni lek propisano je i skupom odredaba u Ustavu. Uopšteno gledano, član 32. Ustava svakom pojedincu daje pravo da koristi(prati) pravne lekove protiv sudskih i upravnih odluka kojima se vređaju njegova/njena prava ili interesi, na način predviđen zakonom. Pored toga, svako lice lišeno slobode hapšenjem ili pritvorom uživa pravo da koristi pravne lekove za osporavanje zakonitosti hapšenja ili pritvora u skladu sa članom 29(4) Ustava. Ovaj član nalaže da slučajeve bez odlaganja rešava sud i da će se naložiti puštanje na slobodu ako se utvrdi da je hapšenje ili pritvor nezakonit. Dalje, pravo na pravni lek se daje i po opštoj klauzuli o sudskoj zaštiti prava iz člana 54. koja predviđa da sva lica uživaju pravo na sudsku zaštitu ako je bilo koje pravo zagarantovano ovim Ustavom ili zakonom bilo povređeno ili uskraćeno. Pored toga, sva lica imaju pravo na delotvoran pravni lek ako se utvrdi da su ta prava povređena. Konačno, na ustavnom nivou, član 113 (7) i (8) dozvoljava pojedinačne i slučajne podneske pred Ustavnim sudom.

56. Prava na pravično suđenje i delotvoran pravni lek su u skladu sa međunarodnim standardima koji su primenljivi u kosovskom pravnom poretku putem člana 22. Ustava. Najviše se koristi član 6 EKLJP-a koji viši sudovi (posebno Ustavni sud) često koriste za preokretanje ili poništavanje rezultata sudskih postupaka nižestepenih sudova.

57. Na zakonodavnom nivou, različiti procesni zakoni regulišu pravo na pravično suđenje i delotvorne pravne lekove. Takve odredbe se nalaze u posebnim zakonima koji regulišu svaku vrstu postupka (npr. Zakonik br. 06/L-074 o krivičnom postupku, Zakon br. 03/L-006 o parničnom postupku, Zakon br. 05/L-031 o opštoj administrativnoj procedure itd.).

58. Prema KPI-u, povreda prava na suđenje u razumnom roku manifestuje se u više oblika. Najhitnije povrede vezane su za odugovlačenje sudskog postupka do konačnih epiloga, kao i zbog kašnjenja u izvršenju pravosnažne odluke nakon sudskih pitanja. Kao i prethodnih godina, u izveštajnom periodu efikasnu obradu predmeta ometala je preopterećenost predmeta u pravosudnom sistemu i njihovo trajanje.

59. Takođe, prema KPI-u, 224.801 predmet ostao je nerešen do decembra 2021. Pored toga, efikasnost pravosuđa u rešavanju predmeta u postupku je zabeležila negativan trend. Ovo je uzrokovano činjenicom da je u 2018. godini rešeno oko 42,33 odsto predmeta, dok je u 2019. ova stopa pala na 39,81 odsto, zatim 29,10 odsto u 2020. godini, a samo 20,18 odsto u prvih šest meseci 2021.

60. Nakon imenovanja 24 sudije u januaru i martu 2021. godine, Kosovo sada ima 400 sudija (132 žene i 268 muškaraca) i 187 tužilaca (79 žena i 108 muškaraca), što znači oko 21 sudiju i 10 tužilaca na 100.000 stanovnika. Prema Evropskoj komisiji za efikasnost pravosuđa Saveta Evrope (CEPEJ), evropski prosek je 21 sudija i 12 tužilaca na 100.000 stanovnika. Nažalost, prema nezavisnim lokalnim organizacijama za praćenje to se nije odrazilo na povećanu efikasnost u obavljanju predmeta u toku, pošto je broj nerešenih predmeta i dalje visok. Još jedno veoma važno pitanje je da Kosovo još uvek ima nizak procenat žena sudija i tužilaca u poređenju sa većinom drugih evropskih zemalja.[36]

61. Dalje zasnovano na analizama KPI-a, i dalje postoji pitanje odlaganja sudskih ročišta kao faktora koji utiče na trajanje sudskog postupka. U periodu od januara do novembra 2021. godine u Krivičnom odeljenju odloženo je 810 ročišta ili 37,90 odsto od ukupnog broja ročišta. U Građanskom odeljenju ukupna stopa odlaganja je 22,25 odsto. Prema istoj organizaciji, Departman za teška krivična dela je u izveštajnom periodu odložilo 26,24 odsto sednica.[37]

62. Što se tiče dužine postupka, od 250 analiziranih prvostepenih presuda/predmeta, KPI je utvrdio da je za rešavanje predmeta utrošeno zabrinjavajuće vreme. U tim slučajevima je od podizanja optužnice do donošenja rešenja Krivičnog odeljenja Opšteg departmana u prvostepenom postupku u proseku prošlo 2.309 dana. U Departmanu za teška krivična dela ovaj period je u proseku iznosio 2.158 dana, dok je u građanskim predmetima sudovima bilo potrebno 1.755 dana od podnošenja tužbe da donesu prvostepenu odluku.[38]

63. Izveštaj Grupe za pravno-političke studije (GPPS) ukazao je na slične probleme u 2021. Na osnovu izveštaja "Drejtesia sot“ (Pravda danas) koji sadrže podatke za period april-septembar 2021. godine, sudovi su utvrdili kršenje zakona u vezi sa procesnim rokovima za zakazivanje i održavanje sudskih ročišta u predmetima korupcije.[39]Ova kršenja su nađena u skoro svim sudovima širom Kosova, situacija koja podriva pravo na pravično suđenje. Prva povreda se odnosi na nepoštovanje procesnog roka za zakazivanje prvog ročišta, dok je druga povreda nepoštovanje procesnog roka za zakazivanje i održavanje glavnog pretresa - rokova utvrđenih Zakonikom o krivičnom postupku Kosova br.04/L-123 (ZKPRK). Kako se navodi u izveštaju, u 9 predmeta nije ispoštovan rok za održavanje prvog pretresa od strane sudova, dok u 3 predmeta nije ispoštovan rok za održavanje glavnog pretresa, što je dovelo do kašnjenja u toku sudskih postupaka. S tim u vezi, takvo odugovlačenje sudskih ročišta predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava zagarantovanih međunarodnim instrumentima kao što je pravično suđenje kako je navedeno u članu 6. EKLJP-a.

64. Nadalje, tokom izvještajnog perioda, GPPS je evidentirao jedan slučaj u kojem snimanje u okviru sudskog postupka nije dozvoljeno ili je ograničeno neobrazloženom odlukom uprkos činjenici da međunarodni standardi i dobre prakse nalažu potrebu donošenja obrazložene odluke.

36 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

37 KLI (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.

38 Ibid.

39 Drejtësia Sot (Pravda danas) (2021).

65. Pozitivni pomaci su jasno vidljivi u objavljivanju sudskih presuda, što je vidljivo doprinelo transparentnosti pravosudnog sistema. Osnovni sudovi, Apelacioni sud i Vrhovni sud sve više objavljivali svoje presude. U vreme izrade ovog izveštaja, sudovi su objavili preko 63.000 sudskih presuda.[40] Presude se objavljuju na veb stranicama svakog od sudova, kao i na veb stranici SSK-a. SSK je takođe objavio povećan broj disciplinskih odluka, trend koji se javlja u 2020. i 2021.[41]

66. Veliki broj predmeta i zaostatak, koji su uzrokovani neefikasnim upravljanjem predmetima, nedovoljnim resursima i ljudskim kapacitetima, i sporim napretkom u rešavanju predmeta tokom godina, nastavljaju da ometaju efikasnu provedbu pravde i propisane procese. Tempo rešavanja predmeta i dalje je spor, što doprinosi KPImi pravne nesigurnosti za mnoge na Kosovu. Pored novih predmeta, svake godine se prenosi na hiljade nerešenih predmeta. Tabela u nastavku odražava situaciju sa zaostalim predmetima u 2021. godini.[42]

Tabela 1: Stopa oslobađanja za svaku vrstu procedure[43]

Tip predmeta	Aktivni predmet	Zaostali predmeti	Procenat
Kriminalni	32,959	14,399	11.87
Teški zločini	4,129	2,159	1.78
Maloletnički	1,429	552	0.46
Građanski	74,899	25,764	21.25
Komercijalni	1,731	239	0.2
Administrativni	6,045	1,829	1.51
Posebni departman	64	21	0.02
Predmeti koji nisu zaostali	121,256	76,293	62.92

40 Vidi Presude svih sudova (2021).
41 Vidi Disciplinske statistike i odluke (2021).
42 Zvanični podaci SSK-a (2021).
43 Ibid.

67. Ova kašnjenja u postupcima, u kombinaciji sa preferiranjem pritvora umesto alternativa pritvoru kako je predviđeno Zakonikom o krivičnom postupku Kosova, ponovo su dovela do slučajeva predugog pritvora.[44]

68. Krajem 2021. godine VK je predstavila ideju da se uvede zakon koji će građanima pružiti mogućnost za ostvarivanje građanskih prava, uključujući pravo na pravično suđenje u razumnom roku. Ako se pravilno izradi i primeni, zakon može imati pozitivan uticaj u promovisanju pravičnog i nepristrasnog suđenja u razumnom roku, pružanjem pravnih lekova kada su takva prava povređena. Očekuje se da će se sledeći koraci za ovu inicijativu materijalizovati tokom 2022.

69. Preporuke:

- SSK treba da radi na povećanju efikasnosti sudija u rešavanju predmeta i smanjenju zaostalih predmeta koji su i dalje veliki;
- SSK treba da nadgleda i obezbedi poštovanje proceduralnog roka za zakazivanje početnog ročišta i proceduralnog roka za zakazivanje i održavanje glavnog pretresa u sudskim postupcima kao što je navedeno u Zakoniku o krivičnom postupku.

5.5 Sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informisanje i pravo na privatnost

70. Sloboda izražavanja je zagarantovana članom 40. Ustava koji definiše da takva sloboda uključuje pravo na izražavanje i nesmetano širenje i primanje informacija, mišljenja i drugih poruka. Pravo na informisanje predviđeno je članom 41. kojim se svakom licu garantuje pravo na pristup javnim dokumentima. Pravo na privatnost zaštićeno je članom 36. Ustava kojim se svakom garantuje pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, nepovredivost prebivališta i poverljivost prepiske, telekomunikacija i druge komunikacije.

71. Na zakonodavnom nivou, ustavne zaštite koje se odnose na slobodu izražavanja, pravo na informisanje i zaštitu ličnih podataka su transponovane u niz zakona, uključujući Zakon br. 04/L-046 o Radio-televiziji Kosova, Zakon o 02/L-65 protiv klevete i uvrede, Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača, Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima, Zakon br. 04/L- 137 o zaštiti novinarskih izvora i Zakon br. Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka. U 2018. godini, Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača zamenio je prethodni Zakon br. 04/L-043 o zaštiti doušnika iz 2011, dok je Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima izmenjen u 2019. godini.

44 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

72. Kosovo ima koristi od živahnog i pluralističkog medijskog okruženja i njegov pravni okvir je uglavnom u skladu sa evropskim standardima.[45] Najnoviji Indeks bezbednosti novinara Zapadnog Balkana pokazao je da je pravni okvir na Kosovu adekvatan, međutim Kosovu nedostaje primena relevantnih zakona.[46] Prema gore pomenutom izveštaju, Zakon br. 02/L-65 protiv klevete i uvreda definiše građansku odgovornost protiv lica ili novinara kada postoje tužbe za klevetu ili uvredu. Pravni okvir na Kosovu je dekriminalizovao uvrede. Dakle, novinari ne mogu biti predmet krivične istrage za svoje članke, izveštaje ili mišljenja. Građanski zakon br. 02/L-65 protiv klevete i uvreda je osmišljen tako da se sprovodi i tumači u skladu sa praksama Evropskog suda za ljudska prava kao garancija za promovisanje slobode izražavanja i mišljenja. Međutim, nedostatak znanja i stručnosti od strane sudija da sprovedu prakse ESLJP-a predstavlja prepreku za promovisanje prava novinara i medija na Kosovu.[47]

73. Poslednjih godina došlo je do povećanja strateških tužbi protiv učešća javnosti (STPUJ). Tokom 2021. godine, nakon 11 godina duge borbe, Apelacioni sud je odlučio u korist IMLJP KS i protiv tužbe Klana Kosova podnesene 2010. godine nakon što je IMLJP KS objavila izveštaj u kojem se navodi da na osnovu opsežnog praćenja postoji očigledna veza između ovaj medij sa određenom političkom strankom.[48] Javna Radio televizija Kosova tužila je g. Agrona Demija, aktivistu civilnog društva, u 2021. godini za "narušavanje javnog imidža" ove institucije, nakon što je g. Demi objavio objavu na Fejsbuku.[49]

74. U pogledu slobode medija, zakonodavstvo štiti anonimne novinarske izvore i druge medijske profesionalce. Novinari i drugi medijski profesionalci dužni su da otkriju identitet izvora informacije samo na zahtev nadležnog suda i samo u slučajevima kada je otkrivanje izvora neophodno radi sprečavanja ozbiljne opasnosti po fizički integritet koja za posledicu ima smrt jednog ili više ljudi. Na Kosovu je na snazi Zakon br. 04/L-137 o zaštiti novinarskih izvora, koji obezbeđuje standarde i sigurnost za novinare, ograničavajući njihovu obavezu da otkrivaju anonimne izvore samo sudskom odlukom. Ovaj zakon je ograničio pravo policije, tužilaštva ili drugih institucija za sprovođenje zakona na Kosovu da zahtevaju otkrivanje anonimnih izvora novinara bez odluke nadležnog suda. Novinari nemaju obavezu da se odazovu pozivu policije ili tužilaštva da govore o izvorima informacija.[50] Pozitivan slučaj sprovođenja ovakvih ustavnih i zakonskih garancija bilo je otkriće široke šeme zapošljavanja bez zasluga zasnovane na političkim opredeljenjima od strane Insajderija (novinski istraživački medijski portal) što je dovelo do podizanja optužnice protiv više visokih ličnosti unutar partije PDK-a, poznata i kao "Slučaj Pronto".[51]

45 Ibid.
46 Indeks bezbednosti novinara Zapadnog Balkana, Narativni izveštaj Kosova 2020.
47 Ibid.
48 Inicijativa Mladih za Ljudska Prava, Kosovo, (2021).
49 Kallxo (2021).
50 Indeks bezbednosti novinara Zapadnog Balkana, Narativni izveštaj Kosova 2020.
51 Insajder (2021).

75. U pogledu zaštite privatnosti, Zakon o zaštiti ličnih podataka usklađen je sa Opštom uredbom o zaštiti podataka (Uredba (EU-a) 2016/679) (OUZP).[52] Od stupanja na snagu ovog zakona njegove odredbe tek treba da se provere u praksi. Posle mnogo odlaganja i neuspeha da se postigne politički konsenzus o kandidatima, poslanici SK-a su 17. juna uspeli da izaberu prvog Poverenika za informacije i privatnost,[53] koji je zadužen za Agenciju za informacije i privatnost (AIP) i odgovoran je za zaštitu ličnih podataka i privatnosti pojedinaca. Ceo proces je pratilo civilno društvo, a izbor poverenika pozdravile su sve relevantne institucije i akteri.[54] Tokom 2021. godine, ugledna novinska agencija je izvestila o sumnjama da je međunarodna NVO zloupotrebila lične podatke dece na Kosovu.[55]

76. Što se tiče privatnosti podataka, AIP je tokom 2021. godine izdala niz „saveta" u vezi sa zabrinutostima koje su iznele javne institucije i osobe.[56] Nije jasno da li su ovi dokumenti obavezni dokumenti i u svih šest ovih savetodavnih mišljenja koje je objavila AIP nije bilo kršenja zakona i nije utvrđeno kršenje ličnih podataka.[57] AIP na svojoj veb stranici objavljuje status pritužbi o potencijalnom kršenju ličnih podataka. Nisu vršene inspekcije od strane AIP inspektora po žalbama građana o zaštiti podataka ili privatnosti, zbog nedostatka kapaciteta.[58] Kosovski savet za štampu zaključio je da su mnogi novinski portali objavili članke u medijima koji su narušili lične podatke i privatnost kršeći Poglavlje VII njihovog Kodeksa.[59] Povećao se broj slučajeva u kojima je Kosovski savet za štampu odobrio žalbe i utvrdio kršenje privatnosti.[60]

77. U praksi, OCD su ove godine prijavile nastavak pozitivnog trenda poštovanja slobode izražavanja.[61] Slično, kao i u prethodnom izveštajnom periodu, OCD nisu prijavile probleme ili poteškoće u ostvarivanju ovog prava. Ipak, tokom perioda izveštavanja, neke od OCD su primetile pokušaj ograničavanja slobode izražavanja. Tokom procesa izbora Odbora za žalbe na medije, od OCD koje prate ovaj proces zatraženo je da potpišu izjavu o poverljivosti kojom im se zabranjuje objavljivanje bilo kakvih informacija u vezi sa procesom, sve dok se izbor ne završi. Grupa OCD i aktivista objavila je zajedničko saopštenje u kojem napominje da ovakva akcija označava pokušaj da se OCD ućutkaju i ograniči sloboda izražavanja. Lokalni medij je objavio audio-snimak na kojem se navodno čuju istaknute ličnosti iz medija, pravosuđa i Kosovske obaveštajne agencije kako razgovaraju o planovima za hvatanje medija i objavljivanje članaka koji ciljaju na različite javne ličnosti na Kosovu.[62]

78. Pored toga, tokom 2021. godine prijavljeni su slučajevi pretnji i omalovažavajućeg jezika, kao i fizički napadi na novinare. U nekoliko slučajeva Udruženje novinara Kosova (UNK) osudilo je

52 Opšta uredba o zaštiti podataka (Uredba (EU) 2016/679)
53 SK (2021)
54 Pismo civilnog društva Kosova (2021).
55 Kallxo (2021).
56 KYL (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.
57 Pogledajte Agenciju za informacije i privatnost (2021).
58 Vidi AIP (2021), Izveštaj za medije.
59 Utvrđujući da će „štampa izbegavati uplitanje i istrage u privatni život pojedinca, osim ako su takvi upadi ili istrage neophodni zbog javnog interesa. Tretiranje priča koje uključuju ličnu tragediju će se postupati osetljivo, a pogođenim pojedincima će se pristupiti sa simpatijom i diskrecijom."
60 Vidi Savet za štampu Kosova (2021).
61 KFCD (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021 godini.
62 Ardita Zećiri za Kallxo (2021).

omalovažavajući jezik korišćen protiv novinara i njihovih onlajn medija. Primer je slučaj savetnika predsednika Kosova Bljerima Velje. Velja je medije označio kao "medije bivšeg Pronto režima". UNK je navelo da je to "jezik koji služi za širenje mržnje i podstiče napade na novinare i medije na Kosovu", i pozvalo predsednicu Vjosu Osmanija da obezbedi da se u budućnosti iz njene kancelarije neće ponavljati omalovažavajući jezik.[63] UNK je osudio pretnje i uvrede na račun novinara novinskog sajta "Gazeta Sinjali" od strane rodbine petorice muškaraca koje je kosovska policija uhapsila zbog sumnje da su planirali terorističke napade na Kosovu. UNK je pozvao nadležne organe da "zaštite novinare i ovaj onlajn medij kako bi sprečili bilo kakav eventualni incident".[64] Slično kao i prethodne godine, odgovorne institucije ne rade dovoljno na rešavanju slučajeva napada na novinare. Istrage se odlažu i/ili na njih utiču treća lica, što rezultira niskom stopom rešenih slučajeva i izricanjem kratkih kazni.

79. Još jedan hitan razvoj događaja bili su napadi na novinare od strane demonstranata K-Srba u severnim opštinama Kosova dok su uživo izveštavali o akciji Kosovske policije protiv krijumčarenja i organizovanog kriminala. Napade na novinare osudili su generalni sekretar Evropske federacije novinara Rikardo Gutijerez i UNK.[65]

80. Prema izveštaju Fridom hausa (Freedom House) za 2021. godinu, došlo je do nazadovanja u rangiranju Kosova za dva boda, sa 56 na 54, što zemlju označava kao "delimično slobodnu".[66] Kosovo je takođe nazadovalo za osam pozicija u izveštaju Reportera bez granica za 2021. godinu, opadajući na rang listi sa 70. u 2020. na 78. mesto u 2021.[67]

81. Tokom pandemije tokom 2020. i 2021. godine, prijavljeno je da je zbog nepravilne primene jezičkih prava navodno povređeno pravo na informisanje. U pojedinim slučajevima, zbog nepostojanja prevoda na srpski jezik, pripadnici nevećinskih zajednica imali su ograničen pristup informacijama o epidemiološkoj situaciji i merama koje su institucije preduzele za suzbijanje epidemije i prevazilaženje njenih ekonomskih posledica. To je posledično moglo da poveća rizik od širenja virusa, ali i rizik da stanovnici Kosova koji ne govore albanski budu sankcionisani zbog kršenja mera ili da im bude uskraćena ekonomska pomoć. Brojni novinari i organizacije civilnog društva tokom pandemije više puta su kritikovali nedostatak informacija na srpskom jeziku. Pritužbe su upućivane ili direktno institucijama koje su prekršile Zakon o upotrebi jezika ili Kancelariji poverenika za jezike.[68] Poverenik za jezike je potvrdio da je u 2021. godini primio samo jednu žalbu ove prirode, uz napomenu da je veći broj pritužbi podnet u 2020.

63 Udruženje novinara Kosova (2021).
64 Ibid.
65 Vidi Koha (2021) i Kallxo (2021).
66 Izveštaj Freedom House-a 2021 (2022).
67 Reporteri bez granica (2021).
68 AKTIV (2021).

82. Balkanska istraživačka mreža (BIRN) je tokom 2021. godine podnela ukupno 172 zahteva za pristup javnim dokumentima, od kojih je 122 odobreno, 4 odbijeno, a 45 je ostalo bez odgovora.[69] BIRN je izvestio o sedam aktivnih tužbi protiv organizacije za optužbe za klevetu i/ili uvredu, koje su obično i najverovatnije usledile nakon objavljivanja istraživačkih emisija koje su imale za cilj da razotkriju loše upravljanje u različitim sektorima i institucijama.

83.Preporuke

- Relevantne grane vlasti, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, treba da podržavaju ustavne i zakonske garancije za slobodu izražavanja, informisanja i privatnosti;
- Pravosuđe bi trebalo da dobije konkretnije obuke o jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa slobodom izražavanja, informisanja, privatnosti;
- Preporučuje se održiv mehanizam za pomoć medijima, OCD-ima kao i uzbunjivačima u tužbama SLAPP-a;
- Javne institucije treba da obeshrabre svoje zaposlene od upuštanja u nezdrave diskusije o novinarima, medijima i članovima OCD-a;
- VK i pravosuđe treba da nastave da praktikuju efektivno i brzo institucionalno i zakonito rešavanje slučajeva pretnji protiv članova medija i OCD-e;
- KP treba da preduzme adekvatne mere i primeni takve mere neophodne da garantuje bezbednost novinara u slučaju protesta;
- Svi akteri treba da obezbede da svaka obrada podataka koji se odnose na zdravlje bude bezbedna i drži se poverljivo u skladu sa važećim pravnim okvirom na Kosovu;
- Kosovski savet za štampu treba da primeni drastičnije mere kako bi osigurao da novinske kuće ne krše Poglavlje VII Kodeksa Saveta;
- Poverenik za informacije i privatnost treba da bude aktivniji i javno angažovan u pitanjima koja se odnose na javni interes.

5.6 Sloboda mirnog okupljanja

84. Sloboda mirnog okupljanja zagarantovana je Ustavom u članu 43. On svakom licu daje pravo da organizuje skupove, proteste i demonstracije, kao i pravo da učestvuje na njima. Takva prava mogu biti ograničena zakonom ako je neophodno da se zaštiti javni red, javno zdravlje, nacionalna bezbednost ili zaštita prava drugih.[70]

69 BMIN (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

70 Ustav Kosova (2008), član 43.

85. Uverljivi međunarodni izveštaji utvrđuju da se pravo na slobodu mirnog okupljanja generalno poštuje.[71] Tokom izveštajnog perioda, demonstracije su bile ograničene po broju i veličini zbog mera javnog zdravlja u vezi sa pandemijom. U većini slučajeva poštovane su mere COVID-19, sa značajnim izuzetkom događaja u kampanji političkih stranaka uoči vanrednih parlamentarnih izbora. Nije prijavljen nijedan veći bezbednosni incident u vezi sa javnim skupovima.[72]

86. Na zakonodavnom nivou, sloboda mirnog okupljanja je pokrivena brojnim zakonima, uključujući Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima, Zakon br. 04/L-076 o policiji i Krivični zakonik br. 06/L-074 Kosova.

87. Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima garantuje svim građanima pravo da organizuju i učestvuju na javnim skupovima. OCD-e uživaju pravo na slobodu mirnog okupljanja kako pojedinačno tako i kroz svoje organizacije. Nadležni organi dužni su da obezbede da se ispune svi uslovi za organizovanje okupljanja predviđeni zakonom, dok se administrativne procedure smatraju lakim za sprovođenje. Jedini preduslov za organizovanje javnog skupa je da se nadležni organi obaveste 72 sata unapred. Odredbe zakona odnose se samo na "državljane Kosova", ostavljajući nejasno da li se sloboda okupljanja odnosi i na lica bez državljanstva, izbeglice, strane državljane i druge. Iako to nije izričito navedeno, simultani i kontra-okupljanja po Zakonu nisu dozvoljeni. Zakon o javnim okupljanjima je u procesu izmena i prošao je pisanu javnu konsultaciju tokom druge polovine 2021. Neke OCD-e su dostavile svoje komentare baveći se uglavnom nejasnim pitanjima o kojima se govori u ovom paragrafu.

88. U 2020. godini, usvojen je Zakon br. 07/L-006 o sprečavanju i i suzbijanju COVID-19. Navedeni zakon je postavio određena ograničenja na slobodu mirnog okupljanja u vezi sa pandemijom. Stoga je, kako su OCD-de izvestile, ova sloboda uglavnom ograničena merama u vezi sa COVID-19, što je uticalo na njenu praktičnu primenu.[73]

89. VK je 2021. godine uvela niz preventivnih mera za borbu protiv širenja COVID-19. Ove mere su najviše uticale na slobodu mirnog okupljanja.

90. U direktnoj korelaciji sa brojem novih infekcija, ova sloboda je bila podvrgnuta nekoliko vrsta ograničenja. Do druge polovine 2020. godine, kako su nove infekcije skočile, vlada je uvela nove preventivne mere prema preporukama Nacionalnog instituta za javno zdravlje. Ovim merama zabranjene su sve vrste javnih okupljanja, uključujući okupljanje više od pet osoba na javnim trgovima, a sloboda kretanja građana ograničena je na određeno vreme od 05.00 do 22.30. Do kraja septembra 2020. godine, pošto je broj novih slučajeva COVID-19 počeo da opada, VK je počela da ukida neke od mera, uključujući ograničenja nametnuta slobodi kretanja. Međutim, ograničenja javnih okupljanja su ostala, sa izuzecima za učešće u verskim ritualima, kao i za sportske aktivnosti u zatvorenom i na otvorenom. Ova ista ograničenja nametnuta slobodi mirnog okupljanja nastavljena su i 2021. godine.

71 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
72 Ibid.
73 KFCD (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

91. Međutim, uprkos merama u vezi sa pandemijom, pozitivan trend ljudi koji organizuju javna okupljanja kako bi se njihov glas čuo o različitim zabrinutostima nastavljen je i 2021. godine. Iako su mnoga ograničenja, koja uglavnom utiču na slobodu mirnog okupljanja, nametnuta zbog pojave virusa COVID-a -19, građani su ipak pronašli kreativne načine da se njihov glas čuje.

92. Tokom 2021. godine bila su česta javna okupljanja na različite teme. Protesti tražeći hitne i neposredne mere protiv nekoliko slučajeva femicida na Kosovu održani su zajedno sa protestima koji su pozivali na ženska prava i ravnopravnost. Primer je protest kojim se traži pravda za ubistvo 18-godišnje žene od strane njenog partnera.[74] Kolektiv za feminističko mišljenje i akciju je 2021. godine sproveo akcije u raznim gradovima širom Kosova. Oslikavanje javnih prostora porukama poput "neplaćeni rad žena nosi državu", i "seksualni uznemiravači su kriminalci" takođe je privuklo pažnju javnosti.[75]

93. I zdravstveni radnici su bili glasni u izražavanju zahteva kroz proteste. Uglavnom su tražili bolje uslove rada, posebno tokom pandemije. Konkretno, tražili su "nastavak socijalnog dijaloga sa ministrom, donošenje Administrativnog uputstva o dodacima na plate, kao i usvajanje Zakona o platama" i doplatu za rad na državne praznike.[76] U drugom slučaju, medicinsko osoblje Regionalne bolnice u Mitrovici protestovalo je u znak podrške svom kolegi kojeg je fizički napao srodnik pacijenta. Pozvali su nadležne organe da krivično gone slučaj i izreknu meritornu kaznu počiniocu.[77]

94. U vezi sa protestima i marševima vezanim za radnička prava, organizovano je više skupova kojima su prisustvovali zaposleni u privatnim i javnim ustanovama sa zahtevom za bolje uslove rada. Ljudi širom Kosova su se organizovali da zahtevaju od svojih dotičnih opština poboljšanje infrastrukture i drugih uslova rada u njihovim naseljima.[78] Građani su protestima izrazili nezadovoljstvo sa nekoliko sudskih odluka, poput one Osnovnog suda u Uroševcu da se u kućni pritvor pusti lice koje je izazvalo saobraćajnu nesreću u kojoj je stradalo 5 žrtava.[79]

95. Političke stranke su održale svoje kampanje bez dužnog poštovanja prema merama protiv COVID-19 i organizovale nekoliko protesta i performansa uglavnom sa ciljem da izvrše pritisak na vlast.[80] Primeri uključuju korišćenje cucla ispred zgrade vlade u nastojanju da se suprotstavi vladinoj odluci da zatvori vrtiće u okviru novih mera COVID-19.[81] U još jednom posebnom primeru, nekoliko aktivista je osudilo sporazum postignut između Kosova i Srbije o nalepnicama za vozila i registarske tablice koje su prekrivale službene tablice automobila sličnim nalepnicama.[82]

74 Kallxo (2021).
75 Koha (2021).
76 Koha (2021).
77 Kallxo (2021).
78 Kallxo (2021).
79 Koha (2021).
80 Slobodna Evropa (2021).
81 Kallxo (2021).
82 Kallxo (2021).

96. U 2021. godini zabeležena su najmanje dva slučaja policijske brutalnosti prema organizatorima ili učesnicima instanci javnih okupljanja.[83] Ovi slučajevi su se desili kada su aktivisti Socijaldemokratske partije Kosova uhapšeni prilikom organizovanja akcija i protesta, a stranka je optužila KP za nasilje, tvrdeći da su njeni aktivisti povređeni prilikom hapšenja.

97. Preporuke:

- Izmenjeni Zakon o javnim okupljanjima trebalo bi da razmotri regulisanje slobode mirnog okupljanja i za kategorije lica bez državljanstva, izbeglica, stranih državljana i drugih;
- Kosovska policija treba da obezbedi delotvornu primenu slobode mirnog okupljanja građana kao ustavnog i zakonskog prava i da se uzdrži od nepotrebne upotrebe sile poštujući osnovne principe kao što su zakonitost i proporcionalnost u slučajevima hapšenja;
- PIK-u se preporučuje da prati učinak policijskih službenika u odnosu na njihovo ponašanje tokom raznih mitinga ili protesta građana.

5.7 Sloboda udruživanja

98. Član 44. Ustava garantuje slobodu udruživanja, uključujući pravo svakog da osniva, pristupa i učestvuje u organizovanju bez dozvole i pravo da osniva sindikat. Dalje predviđa da nadležni sudovi mogu zabraniti organizovanja koje "narušavaju ustavni poredak, krše ljudska prava ili slobode ili podstiču rasnu, nacionalnu, etničku ili versku mržnju". Nekoliko instrumenata o ljudskim pravima koji se direktno primenjuju na Kosovu takođe podržavaju slobodu udruživanja.[84]

99. Novi Zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladinim organizacijama stupio je na snagu 2019. Njegove zakonske odredbe, usklađene sa najboljim međunarodnim standardima i praksom, garantuju pravo na udruživanje bez potrebe za dobijanjem dozvole. On omogućava NVO-ima da postoje u tri pravna oblika: udruženje, fondacija i institut. Takođe utvrđuje da NVO-e moraju da obezbede javnu ili zajedničku korist i takođe im daje beneficirani poreski status. Zakon br. 04/L-011 o organizovanju sindikata na Kosovu podržava pravo na osnivanje sindikata u privatnom i javnom sektoru, dok zakon br. 03/L-212 o radu utvrđuje prava u vezi sa radom koja su relevantna

83 Civicus (2021).
84 Ustav Kosova (2008, član 22 i 44).

100. Departman za NVO-e (DNVO) je pokrenulo proces izrade podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o slobodi udruživanja u NVO u 2019. godini.[85] Tokom 2021. godine nisu doneti nikakvi podzakonski akti za sprovođenje navedenog zakona, u poređenju sa 2020. godinom kada su zabeležena dva takva podzakonska akta.[86]

101. Registracija organizacija nije obavezna. Sloboda udruživanja se podjednako odnosi na fizička i pravna lica koja žele da osnuju udruženja, fondacije ili institute. Zaštita od bilo kog oblika diskriminacije je zagarantovana Zakonom br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije.[87] Niko ne sme biti proganjan zbog odluke da se udruži ili da se ne udruži i ni od koga se neće zahtevati da se udruži protiv svoje volje. Kada grupe odluče da dobiju pravni status, moraju biti ispunjeni sledeći kriterijumi: udruženja su organizacije članstva, pa su za njihovo osnivanje potrebna najmanje tri fizička ili pravna lica; fondacije može osnovati jedno lice ili testamentom i potreban je početni novčani fond; institute može osnovati najmanje jedno lice. Novim zakonom je procedura registracije skraćena sa 60 na 30 dana. Registracija je besplatna i pravila registracije se smatraju jednostavnim za praćenje. Online platforma za registraciju OCD dodatno olakšava proces.

102. Kosovo još uvek nema ciljani pravni okvir za organizovanje osnovne organizacije. Međutim, iako ne eksplicitno, takvo organizovanje je predviđeno Zakonom o slobodi udruživanja u NVO-e. Zakon ne prepoznaje osnovnu organizaciju kao posebnu kategoriju za ostvarivanje ove slobode iako dozvoljava rad neregistrovanih inicijativa. Mreže su registrovane kao udruženja, pri čemu se primenjuju ista pravila i procedure kako je propisano Zakonom o slobodi udruživanja.

103. U 2021. nije bilo suspenzije OCD-a od strane DNVO-a. Poslednji talas suspenzija desio se 2018. godine kada je suspendovano 20 OCD-a. Problem je pravni osnov na koji se DNVO oslanja, Administrativno uputstvo VRK – br. 02/2014 o registraciji i funkcionisanju NVO-a,[88] koje kaže da OCD mogu biti suspendovane od DNVO za aktivnosti koje se ne poklapaju sa ustavnim poretkom Kosova, na osnovu zahteva "ovlašćenih bezbednosnih institucija". Međutim, u slučajevima suspenzija do danas nije bilo dokaza o sprovedenim prethodnim istragama o navodnim kršenjima, a nikada nisu precizirane "ovlašćene bezbednosne institucije" koje su izdale zahteve. Podaci KFCD-a pokazuju da je od 2014. do 2021. godine suspendovano ukupno 70 OCD. Odluke o suspenziji (obustavi) za 24 organizacije obnavljaju se godišnje, što znači da ostaju suspendovane.

104. Zakonodavstvo o finansijskom izveštavanju i računovodstvenim pravilima nije se promenilo 2021. Kao takvo, nastavlja da ignoriše specifičnu prirodu OCD. OCD je dozvoljeno da se bave ekonomskim aktivnostima kako bi podržale svoje aktivnosti u skladu sa neprofitnim principom. Zakonodavstvo dozvoljava OCD da se bave ekonomskim aktivnostima direktno ili posedovanjem nekretnine i imovine. Prihodi ostvareni od takvih aktivnosti treba da se koristi samo u svrhe povezane sa misijom organizacije. Pored ekonomskih aktivnosti, OCD je dozvoljeno da primaju strana i privatna finansijska sredstva, sa važećim zakonima koji to ne zabranjuju ni u kom obliku.

85 Ibid.
86 Vid Službeni list (2019).
87 Kallxo (2021).
88 Administrativno uputstvo VRK – br. 02/2014 o registraciji i funkcionisanju NVO-a, (2021).

105. U 2021. godini nije bilo prijavljenih slučajeva kršenja Zakona o slobodi udruživanja. Nijedna OCD nije prijavila poteškoće u ostvarivanju slobode udruživanja, bilo onlajn ili oflajn.[89] Međutim, primećeno je kašnjenje u registraciji organizacije. Roditelji dece koja pohađaju obdanište zasnovane na zajednici morali su da registruju organizaciju za rad vrtića. Uprkos njihovoj prijavi u oktobru 2020., grupa je u prvom delu 2021. prijavila da DNVO još nije dao odgovor.[90]

106. Preporuke:

- Specifičan pravni okvir u vezi sa organizovanjem osnovne organizacije treba da bude završen;
- Departman za NVO-e treba da izradi podzakonske akte Zakona br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u NVO-e uz učešće NVO-a. Štaviše, DNVO bi trebalo da poveća svoje kapacitete kako bi efektivno sprovodila svoj mandat. Njegovo osoblje treba da bude obučeno o međunarodnim principima slobode udruživanja i novim odredbama koje su uključene u usvojeni Zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u NVO-e;
- Finansijsko-obaveštajna jedinica, Ministarstvo finansija i Centralna banka Kosova treba da izrade i usvoje poseban regulatorni okvir o bankama i OCD-ima na osnovu preporuke 8 FATF-a, odnosno sektorske procene rizika, kako bi se omogućile nesmetane finansijske usluge za OCD-e i podstakle bankarske transakcije u okviru finansijskog poslovanja OCD-va.

5.7 Sloboda misli, savesti i veroispovesti

106. Verovanje, savest i veroispovest su Ustavom zagarantovana prava u skladu sa članom 38. Ustava Kosova. Sloboda uverenja, savesti i veroispovesti obuhvata pravo na prihvatanje i ispoljavanje vere, pravo na izražavanje ličnih uverenja i pravo na prihvatanje ili odbijanje članstva u verskoj zajednici ili grupi (član 38. stav 2.). Pored toga, vredi napomenuti da Ustav utvrđuje Kosovo kao sekularnu i neutralnu zemlju po pitanju vere, obezbeđujući zaštitu verskog nasleđa i zabranjujući diskriminaciju na verskoj osnovi. (član 8). Štaviše, nekoliko instrumenata ljudskih prava koji štite ovu slobodu direktno se primenjuju na Kosovu u skladu sa članom 22 Ustava.

107. Situacija u pogledu zakonodavnog okvira nije se promenila u odnosu na prethodni izveštajni period. Zakon br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu garantuje slobodu verovanja, savesti i veroispovesti svim verskim zajednicama na Kosovu, uključujući u pogledu jednakih prava, pravne zaštite i imovinskih prava. Međutim, on ne daje verskim zajednicama pravo da se registruju i steknu svojstvo pravnog lica, što prema Venecijanskoj komisiji krši članove 9. i 11. ESLJP-a na osnovu toga što će verske zajednice koje nemaju status pravnog lica verovatno naići na "diskriminatorne pravne prepreke“ u odnose na sticanje ili iznajmljivanje imovine, finansijske poslove,

89 KFCD (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021 godini.
90 Gazeta e Prizrenit (Prizrenske novine)(2021).

ugovore i zaštitu njihovih prava u pravnim forumima.

108. Revidirani nacrt zakona kojim se traži izmena Zakona br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti kako bi se verskim zajednicama na Kosovu omogućilo da se registruju i dobiju status pravnog lica čeka se od oktobra 2017. Prvobitno pripremljen na osnovu preporuka međunarodnih aktera i Zahteve verskih zajednica na Kosovu,89 nacrt zakona je revidiran 2017. godine i na kraju stavljen na dnevni red SK-a u maju 2019. godine, iako o njemu nije ni raspravljano ni usvojen od strane SK-a u 2019. godini. Ukoliko bude usvojen, nacrt zakona bi predvideo automatsku registraciju i pravni status šest priznatih verskih zajednica na Kosovu i izbornu registraciju za "nove" verske zajednice ako su ispunjeni određeni uslovi. Venecijanska komisija je utvrdila da je ovaj diferencirani sistem u skladu sa članovima 9. i 14. ESLJP-a jer na Kosovu postoji "objektivna i opravdana osnova iz istorijskih razloga" za različito tretiranje ovih verskih zajednica.91 Dok se zakon ne izmeni, verskim grupama nije dozvoljeno da se registruju kao pravna lica na Kosovu, što ih onemogućava da obavljaju poslove, monetarna partnerstva ili pravne poslove sa drugim javnim i privatnim licima. Izmena Zakona o verskim slobodama je u zakonodavnom programu Vlade za 2022. godinu.[91]

109. Postoje 24 posebne zaštitne zone na Kosovu uspostavljene na osnovu verskog i kulturnog značaja koje su zakonski zaštićene od aktivnosti koje mogu narušiti ili oštetiti istorijsko, kulturno ili prirodno okruženje. Multietnička policijska jedinica pruža 24-časovnu specijalizovanu zaštitu ovih zona. Iako nije bilo prijavljenih nikakvih incidenata na ovim lokacijama za dve godine, prijavljene su krađe i vandalizam na lokalitetima Srpske pravoslavne crkve (SPC) van ovih zona.

110. Konačna presuda Ustavnog suda iz maja 2016. godine u predmetu zemljišnog spora uključujući manastir Visoki Dečani i opštinu Dečane kojom je potvrđeno pravno vlasništvo manastira nad zemljištem ostaje nesprovedena.[92]

111.Preporuke:

- Treba sprovesti presudu Ustavnog suda KI132/15 koja se odnosi na manastir Visoki Dečani;
- Kosovska policija i Kancelarija državnog tužioca treba da temeljno i efikasno istražuju verski motivisana dela i zločine;
- VK i SK moraju da obezbede adekvatne izmene Zakona br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti, da verskim grupama daju pravo da se registruju i steknu svojstvo pravnog lica.

91 Vidi Zakonodavni program za 2022. godinu.
92 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

6.1 Pravo na rad

112. Radna prava na Kosovu su zaštićena Ustavom Kosova. Zakon garantuje pravo na rad i slobodan izbor zanimanja kako je predviđeno članom 49.1, "svako lice je slobodno da bira svoju profesiju i zanimanje". Sloboda udruživanja, sloboda sindikalnog osnivanja i zabrana prinudnog rada su takođe zaštićeni Ustavom. Ostale odredbe uključuju osnovno socijalno osiguranje u vezi sa nezaposlenošću u članu 51, kao i pravičnu zastupljenost zajednica i članova u javnom zapošljavanju u članu 61.[93] Zakonodavnu osnovu čini i Zakon br. 03/L-212 o radu, Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu i Zakon br. 05/L-011 o sindikalnom organizovanju, kojim se uređuju i utvrđuju prava i slobode zaposlenih da osnivaju sindikate u javnom i privatnom sektoru.

113. Inspektorat rada Kosova je centralno telo za praćenje koje nadgleda sprovođenje zakona o radu u praksi. Iako je broj inspektora povećan u odnosu na 2020. godinu, sa 30 na 39 poslodavaca, Nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada, koji namerava da se bavi neformalnim zapošljavanjem i povećanjem kapaciteta poslovnih inspektora da spreče prekršaje, još uvek čeka odobrenje prema prethodnom izveštaju o napretku.

114. U pogledu obezbeđivanja bezbednosti i zdravlja (BZR) na radu, Međunarodna organizacija rada (MOR) izveštava da je Kosovo ubrzalo svoje napore da razvije zakonodavstvo i inspektorat rada koji su u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima. Međutim, uprkos usvajanju međunarodnih principa, uočene su velike praznine u pogledu poštovanja striktnih procedura od strane radnika kojima se može postići bezbedno radno okruženje, posebno u oblasti građevinarstva. Pored toga, postoji kritičan nedostatak statistike o nesrećama na radu, nedostatak javne svesti o BZR-u na radu i nepostojanje odgovarajućeg sistema nadzora zdravlja na radu koji obezbeđuje lečenje bolesti povezanih sa radom.[94]

115. Prema KPI, žene su posebno izložene riziku od sporova u vezi sa radom.[95] Od februara 2020. do decembra 2021. godine, KPI je identifikovao i pratio 151 sudsku raspravu građanske i administrativne prirode na kojoj su žene bile uključene u različite sporove u vezi sa njihovim zapošljavanjem. SOdlukom suda nije odlučeno ni u jednom slučaju po osnovu diskriminacije po Zakonu br. 5/L-021 o diskriminaciji.

93 Ustav Kosova (2008).
94 Međunarodna organizacija rada (2021).
95 KPI (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.

116. Nezaposlenost među mladima ostaje značajan društveno-ekonomski izazov na Kosovu. Agencija za statistiku Kosova (ASK) izveštava o stopi nezaposlenosti mladih (SNM) od 46,8 odsto za 2021. godinu. Isto tako, izveštaj Evropske komisije opisuje stopu neaktivnosti mladih od oko 62 procenta.[96] I pored dijahronog smanjenja od 2018. godine (vidi tabelu 4), društveno-ekonomski uslovi lišavaju kosovsku omladinu da iskusi istinski osećaj povezanosti između Kosova i zapadnoevropskih standarda prosperiteta i ekonomskog razvoja.

117. Zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana pate od posebno visoke nezaposlenosti, a pojedinci sa ovim etničkim poreklom su posebno izloženi velikom riziku od diskriminacije na radnom mestu na osnovu svog etničkog porekla.[97]

118. Danas na Kosovu postoji oko 208 sindikalnih udruženja. Uprkos tome, uslovi rada zaposlenih, posebno privatnog sektora, ostaju loši sa ukupno niskim minimalnim platama i uslovima rada koji skoro u potpunosti zavise od spremnosti poslodavca da primeni zakone o radu. Brojne studije daju uznemirujuću sliku prava na tržištu rada na Kosovu.[98] Nepotizam i pristrasnost na osnovu ličnih preferencija su rasprostranjena pojava na javnim i privatnim radnim mestima jer nedostaju dovoljni mehanizmi kontrole. Nedovoljna transparentnost je rezultirala neformalno zaposlenim osobljem u formalnim preduzećima.

119. Preporuke:

- VK treba da obezbedi da se nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada usvoji;
- VK treba da pruži konkretniju podršku svim licima koja su nezaposlena, sa posebnim fokusom na grupe u marginalizovanim situacijama;
- VK treba da obezbedi veću brigu kako bi osigurala pravo svih radnika na bezbednost i zdravlje na radu, uključujući, posebno, odgovarajuće radno okruženje koje je u potpunosti u skladu sa merama zaštite i bezbednosti od COVID-19.

6.2 Pravo na obrazovanje

120. Član 47. Ustava svakome daje pravo na besplatno osnovno obrazovanje i zahteva da im javne institucije pruže jednake obrazovne mogućnosti „u skladu sa njihovim specifičnim sposobnostima i potrebama". Pored toga, Ustav daje pripadnicima nevećinskih zajednica pravo na javno obrazovanje na jednom od službenih jezika po svom izboru na svim nivoima, kao i pravo na sticanje predškolskog, osnovnog i srednjeg javnog obrazovanja na svom jeziku u obimu propisanom zakonom, s tim da su pragovi za osnivanje posebnih odeljenja ili škola za ovu svrhu niži nego što je uobičajeno predviđeno za obrazovne institucije.[99] Zakonima o obrazovanju je, Ustavom, dodeljen poseban status kao zakonodavstvo od vitalnog interesa (član 81).

96 Evropska komisija (2021), Godišnji državni izveštaj o Kosovu.
97 Kosovski centar za rodne studije (2021).
98 Nacionalni demokratski institut (NDI, 2021), Istraživanje javnog mnjenja Kosova.
99 Ustav (2008), član 59.

121. Prema članu 8 Zakona br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu, sva lica koja pripadaju zajednicama imaće pravo da dobiju javno obrazovanje na svim nivoima u jednom od zvaničnim jezicima Kosova po svom izboru.[100] Pored toga, opšta dužnost Ministarstva je da svim učenicima omogući jednake mogućnosti u pristupu obrazovanju u skladu sa njihovim specifičnim sposobnostima i potrebama i da promoviše njihovo obrazovanje i društveni razvoj.[101]

122. NVO Napredujemo Zajedno-NZ (Advancing Together - AT) izveštava da je, slično kao i prethodnih godina, MONTI nastavio sa svojom dobrom praksom podrške studentima u višem srednjem obrazovanju iz zajednica K-Aškalija, K-Egipćana i K-Roma stipendijama.[102] Kao rezultat toga, 500 studenata je imalo koristi od takve podrške. Ipak, po prvi put, grupa učenika K-Roma (oko 70) koji pohađaju obrazovanje u okviru obrazovnog sistema koji podržava Beograd, isključena je iz procesa. Zbog nedostatka nastavnog plana i programa na svom maternjem jeziku ili obrazovanja na srpskom jeziku u njihovim specifičnim oblastima od strane kosovskih vlasti, ovi učenici K-Roma su primorani da pohađaju obrazovni sistem kojim upravlja Beograd.

123. Još nije usvojen nacrt zakona o visokom obrazovanju, koji bi obezbedio mehanizme za obezbeđenje kvaliteta i samostalnog rada i autonomiju visokoškolskih ustanova.. Kvalifikacioni okvir Kosova u oblasti obrazovanja zasnovan je na Evropskom okviru kvalifikacija. Zakon br. 05/L-066 o regulisanim profesijama, koji reguliše uzajamno priznavanje profesionalnih kvalifikacija između država članica EU-a, usklađen je u određenoj meri sa pravnim okvirom EU-a, ali je potrebno dalje usklađivanje. Kosovska agencija za akreditaciju, koja akredituje i javne i privatne institucije za visoko obrazovanje, isključena je iz Evropskog registra za osiguranje kvaliteta za visoko obrazovanje u septembru 2019. godine i tek treba da vrati status člana toj instituciji. Postoji niz negativnih posledica izazvanih ovakvim nedostatkom članstva, koje najviše utiču na razmenu podataka i prepreke u priznavanju dokumenata izdatih od strane kosovskih obrazovnih institucija.[103]

124. Upis dece u obavezno obrazovanje, osnovno, niže i više srednje obrazovanje je univerzalan (100 odsto pohađaju 1-5 razred, 90,5 odsto 5-9 i 86,6 odsto 9-12). Stopa napuštanja i dalje je veća među K-Romima, K-Aškalijama i K-Egipćanskom decom, iako su statistike nepouzdane.[104]

125. Prema HANDIKOS-u, pandemija je poremetila pristup obrazovanju za osobe sa invaliditetom.[105] Uključivanje dece sa smetanjama u razvoju u obrazovni sistem ostaje izazov.[106] Poslednji podaci pokazuju da je 3.903 dece sa smetnjama u razvoju upisano u redovnu nastavu, a 349 u resursne centre.[107]Na osnovu informacija UNICEF-a, a takođe i od MONTI-a, samo je 11 do 12 procenata dece sa invaliditetom uključeno u obrazovni proces. Tokom perioda 2017-2021, pridružena odeljenja

100 Vidi Zakon br. 03/L-047
101 Vidi Law no. 04/L-032
102 NZ(AT) (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.
103 Radio Slobodna Evropa (2019).
104 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
105 HANDIKOS (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.
106 KNZD (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.
107 BSKK (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.

širom Kosova su smanjena sa 76 na 18. Očekuje se da će ova odeljenja biti pretvorena u izvorne prostorije (učionice).

126. OCD izveštavaju da je učešće i uključivanje dece K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana u obavezno obrazovanje poraslo tokom godina. Međutim, učešće dece u predškolskom, osnovnom i višem srednjem obrazovanju ostaje izazov.[108] Prema Kosovskoj agenciji za statistiku, uključivanje dece/učenika iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, posebno u predškolsko obrazovanje, osnovno obrazovanje, niže srednje i više srednje obrazovanje, i dalje je izuzetno nizak u poređenju sa nacionalnim prosekom.[109]

127. Pandemija COVID-19 pogodila je svu decu, ali posebno decu iz grupa u ugroženim situacijama,[110]decu niskog socio-ekonomskog statusa, decu sa posebnim obrazovnim potrebama i decu iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana. Takođe, negativno je uticalo na one koji govore nealbanski jezik, jer je učenje na daljinu putem virtuelnih časova u početku počelo samo na albanskom. Nalazi pokazuju da su deca iz marginalizovanih grupa bila suočena sa nedostatkom IT opreme, jer mnoge porodice iz marginalizovanih grupa nemaju laptop, tablet ili računar, a često neka deca u porodici imaju samo jedan pametni telefon na raspolaganju za učenje na daljinu, tako da su uskraćeni za pravo na obrazovanje zbog tehničkih prepreka. Nije razvijena nijedna posebna politika da se izbegne produbljivanje nejednakosti u obrazovanju tokom pandemije. Kosovo je pokušalo da prevaziđe probleme nedostatka digitalnih platformi i nastavnog materijala emitujući unapred snimljene nastave na Radio televiziji Kosova (RTK), kojoj veliki procenat ljudi ima pristup. Međutim, da bi se ponudila masovna televizijska nastava, predmeti koji se predaju i vreme nastave su značajno skraćeni, što znači da je pravo na obrazovanje za učenike koji su se oslanjali na televiziju bilo manje efikasno olakšano nego za one koji su imali odgovarajuću digitalnu infrastrukturu i veštine informacionih tehnologija.[111] Štaviše, prelazak sa fizičkog na onlajn obrazovanje i obrnuto je izazvao probleme za učenike sa posebnim potrebama jer onlajn učenje mora da se odvija preko roditelja.

128. MŽK izveštava da Kosovska popravna služba (KPS) i Probaciona služba još uvek nemaju programe za reintegraciju i rehabilitaciju počinilaca nasilja ili praćenje ovih slučajeva. Centri za socijalni rad su se borili da obezbede odgovarajuće upravljanje slučajevima zbog nedostatka osoblja. To je podrilo njihovu sposobnost da zastupaju prava deteta. Skloništa su se i dalje suočavala sa finansijskim problemima, iako je finansiranje poboljšano od 2019. Predstavnici obrazovnih i zdravstvenih institucija i dalje nemaju svest o rodno zasnovanom nasilju i mogu da ne uvek prijave slučajeve policiji. Programi lečenja su ograničeni. Službenici Centra za stručnu obuku i Zavoda za zapošljavanje uglavnom nisu bili upoznati sa svojim zakonskim obavezama i pristupom koji bi trebalo da imaju u pružanju pomoći osobama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje.[112]

108 Ibid.
109 Vidi KOC (2021).
110 Ibid.
111 Vidi KOC (2021).
112 Ibid.

129. Uticaj pandemije COVID-19 i izazovi koje ona donela dodatno su pogoršali društveni položaj mladih na Kosovu. Visoke stope nezaposlenosti, loše usklađenost između obrazovanja i potreba tržišta rada i nepotizam u procesima zapošljavanja su istaknuta pitanja koja naglašavaju mladi i stalni problemi mladih sa Kosova koji se navode u izveštajima mnogih NVO i međunarodnih i regionalnih organizacija. Stopa nezaposlenosti mladih iznosi čak 49 odsto, dok je stopa neaktivnosti oko 62 odsto.[113]

130. Postojeća Strategija za mlade 2019-2023, u skladu sa Zakonom br. 03 / L-145 o osnaživanju i učešću mladih, postavlja osnovu za učešće mladih u procesima donošenja odluka, javnom životu, učešću u neformalnom obrazovanju, zapošljivosti, obrazovanju, promovisanju zdravlja, kulturi, sportu i rekreaciji.[114] Ova strategija naglašava neformalno obrazovanje kao način da se prošire veštine mladih i angažovati ih da utiču na svoje okruženje.

131. Preporuke:

- MONTI treba da pojača napore na primeni važećeg zakonodavstva o službenim jezicima u obrazovnom sistemu;
- Nacrt zakona o visokom obrazovanju treba da bude adekvatno procesuiran za usvajanje kako bi se obezbedili mehanizmi za obezbeđenje kvaliteta i nezavisno funkcionisanje i autonomiju visokoškolskih ustanova;
- Institucije treba da se pozabave zabrinjavajuće niskim procentom uključivanja dece sa invaliditetom u obrazovni sistem;
- MONTI mora da ispita i pokrene mere za saniranje uticaja COVID-19 na ranjivije grupe;
- Iako se VK obavezala na sprovođenje Garancijske šeme za mlade, trebalo bi da imenuje koordinatora i koordinaciono telo, kao i da počne sa razvojem plana za implementaciju garancije za mlade;
- VK treba da razvije međuministarske strateške planove za premošćavanje praznine između obrazovanja i tržišta rada na Kosovu sa ciljem da obrazovanje bude više usmereno na potrebe tržišta rada, uključujući pružanje više plaćenih prilika za praktično iskustvo za studente u njihovoj oblasti studije kao i pružanje elektronskih predavanja;
- Opštine sa značajnim brojem zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana treba da izrade propise koji će olakšati uslove za upis i pohađanje dece K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana u predškolskom i visokom srednjem obrazovanju.

113 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
114 MKOS (2021), Strategija za omladinu (2019-2023).

6.3 Pravo na zdravlje

132. Pravo na zdravlje je obuhvaćeno članom 51. Ustava koji predviđa da se zdravstvena zaštita i socijalno osiguranje uređuju zakonom. Ustav kaže da se "osnovno socijalno osiguranje za slučaj nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta i starosti uređuje zakonom."[115] Na pravnom nivou, pružanje zdravstvenih usluga regulisano je nekoliko zakonima. Sledeća lista uključuje relevantne zakone koji su na snazi u kontekstu prava na zdravlje: Zakon br. 04/L-125 o zdravlju, Zakon br. 06/L-042 o krvi i krvnim sastojcima, Zakon br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju, zakon br. 02/L-109 za prevenciju i borbu protiv zaraznih bolesti, zakon br. 02/L-72 o javnom zdravlju i zakon br. 2004/38 o pravima i odgovornostima građana u zdravstvenoj zaštiti.

133. Zdravstvene vlasti na Kosovu bile su fokusirane uglavnom na upravljanje pandemijom COVID-19 tokom 2020-2021. Tokom 2021. godine, IOK je izdala izveštaj po službenoj dužnosti br. 434/2020 o ograničenjima u pružanju zdravstvenih usluga tokom pandemije COVID-19 na Kosovu, koji je preporučio niz mera za očuvanje primenljivih ustavnih i zakonskih prava u oblasti zdravstva.[116] Vakcinacija je u toku prema Nacionalnom planu raspoređivanja i vakcinacije. U vreme finalizacije ovog izveštaja vakcinisano je ukupno 1.815.804 osobe.[117] U Prištini i regionalnim centrima uspostavljeni su novi objekti i oprema za podršku naporima Ministarstva zdravlja da upravlja pandemijom. Dijagnostički kapaciteti centralnih i regionalnih laboratorija su značajno povećani. Ipak, pandemija COVID-19 je stavila zdravstveni sistem Kosova pod znatnim naprezanjem.[118] Ministarstvo zdravlja svakodnevno obaveštava javnost o glavnim statističkim podacima vezanim za pandemiju, uključujući dnevne slučajeve, broj vakcinacija, broj umrlih, itd. Međutim, takve informacije se uglavnom distribuiraju na albanskom jeziku, čime se narušava mogućnost lica koja ne govore albanski da pristupe takvim podacima i informacijama.

134. Iako je postignut značajan napredak u pogledu pristupa zdravstvenim uslugama, kvalitet zdravstvene zaštite i dalje predstavlja izvor zabrinutosti. Kosovo tek treba da primeni univerzalni plan zdravstvene zaštite. Usvajanje Zakona o zdravstvenom osiguranju, kao i početak naplate zdravstvenih premija, ponovo je odloženo. Informacioni sistem javnog zdravlja ostaje nefunkcionalan. Zdravstveni sistem se šteti od povećane emigracije zdravstvenog osoblja, odnosno lekara i sertifikovanih medicinskih sestara. U odnosu na 2020. ukupan budžet za zdravstveni sektor u 2021. povećan je za 10 odsto. Uprkos ovom rastu, potrošnja na zdravstvenu zaštitu i dalje čini otprilike 3 procenta BDP-a. Nije bilo napretka u strategiji zdravstvenog sektora, a nemaju svi građani jednak pristup zdravstvenoj zaštiti.[119] Pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti je besplatan, ali se troškovi za dijagnostičke usluge i lekove ne nadoknađuju. Visoko oslanjanje na privatne troškove iz džepa (procenjeno na 40 odsto ukupnih medicinskih troškova – samo 65 procenata godišnjih potreba javnog zdravstva pokriva javna potrošnja, uglavnom na fiksne troškove) ograničava pristup ugroženim grupama. Finansiranje zdravstva nije zasnovano na procenama potreba i nije povećana institucionalna odgovornost.[120]

115 Ustav Kosova (2008, član 51).
116 Vidi iOK (2021), Izveštaj po službenoj dužnostit 2021.
117 Vidi Ministarstvo zdravlja (2021), Podaci o vakcinama.
118 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
119 Svetska zdravstvena organizacija (2021), Održavanje osnovnih zdravstvenih usluga na Kosovu.
120 Ibid, fusnota 103.

135. Zdravstvena situacija dece u ugroženim situacijama ostaje izazov na Kosovu. Prema Kosovske agencije za statistiku, 73 odsto dece uzrasta od 24 do 26 meseci na Kosovu je vakcinisano prema kalendaru imunizacije.[121] Od toga, 4 od 5 dece uzrasta od 24 do 35 meseci koja žive u bogatim porodicama na Kosovu je potpuno vakcinisano u poređenju sa 3 od 5 dece istog uzrasta koja žive u siromašnim porodicama. Štaviše, samo 38 procenata dece iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana je potpuno vakcinisano u poređenju sa 73 procenta dece iz opšte populacije. Ova statistika izaziva veliku zabrinutost jer ukazuje na ozbiljne zdravstvene probleme za decu u kratkom, srednjem i dugoročnom periodu. Šesnaestoro dece mlađe od 5 godina umire od 1000 rođenih. Ova statistika je skoro dva puta veća za decu iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana sa 27 dece koja umire na svakih 1.000 rođenih. Deca žrtve zloupotrebe droga ne mogu da dobiju potrebne usluge rehabilitacije, zbog nedostatka adekvatnih kapaciteta psihijatara i pedijatara, kao i zbog nedostatka potrebnih resursa na raspolaganju. Kao rezultat toga, ne postoje službe za identifikaciju, fizičku i psihološku rehabilitaciju i socijalnu integraciju takvih žrtava.[122] Štaviše, kako izveštava KOMF u pogledu poboljšanja zakonskog okvira, Krivični zakonik Kosova ostaje izvor zabrinutosti, jer sankcioniše prodaju i služenje alkohola osobama mlađim od 16 godina, a na osnovu Ustava Kosova, svako lice mlađe od 18 godina smatra se detetom.[123]

136. Pandemija COVID-19, kroz svoj uticaj na mnoge životne aktivnosti, izazvala je zabrinutost, anksioznost i traumu kod pojedinaca, posebno kod dece. Na osnovu dokaza koje je pružila Kosovska agencija za statistiku kroz objavljivanje MICS istraživanja u odeljku "Funkcionisanje dece", anksioznost je prijavljena kao glavna sfera funkcionalnih poteškoća među decom uzrasta 5-17 godina.[124]

137. Prema izveštaju OCD-a 'BSFK" o zdravstvenom statusu zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana u opštinama Kosovo Polje, Štimlje, Obilći i Gračanica, 16 procenata novorođenčadi i 63 procenta majki iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana nisu imali postnatalne zdravstvene posete nakon otpuštanja iz bolnice. Prema ovom izveštaju, 60,94 odsto žena u Kosovom Polju i 71,15 odsto u Obilću nije redovno posećivalo svog ginekologa. Na osnovu podataka ovog izveštaja, preko 50 odsto ispitanica je odgovorilo da im ginekolog nije potreban. Stopa nataliteta u zajednicama K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana ostaje visoka iz godine u godinu. U četiri opštine ispitane ima 43 (7,5 odsto) trudnice iz 574 domaćinstva. Od ovog broja njih 15 je mlađe od 18 godina.[125] Samo 38 procenata dece koja žive u zajednicama K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana je potpuno vakcinisano u poređenju sa 73 procenata dece u opštoj populaciji koja su primila sve vakcine prema kalendaru imunizacije.[126]

121 KNZD (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu u 2021. godini.
122 Ibid.
123 Ibid.
124 Ibid.
125 Balkan Sunflowers (Balkanski suncokreti) (2021).
126 BSKK UNICEF projektni izveštaj u 12 opština: Mitrovica, Podujevo, Obilić, Kosovo Polje, Lipljan, Štimlje, Uroševac, Gnjilane, Klina, Istok, Peć, Prizren

138. Preporuke:

- Ministarstvo zdravlja i bolnice na Kosovu treba da osiguraju da se specijalističke posete i elektivni hirurški zahvati obezbede blagovremeno onima kojima su potrebne čak i tokom pandemije koja je u toku uz potpuno poštovanje mera prevencije COVID-19;

- VK treba da preduzme sve neophodne mere da odmah obezbedi primenu i sprovođenje Zakona br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju bez ikakvog daljeg odlaganja, uključujući obezbeđivanje da svi ljudi na Kosovu budu obezbeđeni univerzalnim zdravstvenim osiguranjem;

- VK treba da poveća budžet dodeljen zdravstvenom sistemu na Kosovu, uključujući dodatna sredstva za usluge mentalnog zdravlja;

- Ministarstvo zdravlja i KIJZ treba da u potpunosti ispoštuju svoje obaveze prema Zakonu br. 02/L-37 o upotrebi jezika tako što će obezbediti da sva zvanična komunikacija, uključujući njihove veb stranice, pružaju informacije na službenim jezicima Kosova;

- VK treba da postavi plan za sprovođenje Zakona o zdravstvenom osiguranju;

- VK bi trebalo da razmotri izmene Krivičnog zakonika kako bi se zabranilo služenje alkohola maloletnicima mlađim od 18 godina;

- Ministarstvo zdravlja treba da unapredi vakcinaciju, imunizaciju i pruži druge zdravstvene usluge grupama u ugroženim situacijama.

- Relevantne institucije moraju da obezbede punu i kontinuiranu primenu Izveštaja IOK-a po službenoj dužnosti (slučaj po službenoj dužnosti br.489/2018) o upotrebi opojnih supstanci od strane dece.[127]

6.4 Imovinska prava

139. Ustav garantuje, vrednuje i zabranjuje mešanje u pravo vlasništva nad imovinom. Član 46. se posebno bavi zaštitom imovine, definišući da se garantuje pravo na vlasništvo nad imovinom. Korišćenje imovine se, prema Ustavu, uređuje zakonom u skladu sa javnim interesom. Ustav zabranjuje samovoljno oduzimanje nečije imovine. Bilo koji javni organ Kosova ne može da vrši eksproprijaciju imovine, osim u slučaju zakonite eksproprijacije, i mora zaštititi intelektualnu svojinu. Pored toga, prema članu 156. Ustava, Kosovo je u obavezi da pomogne IRL-ima "u povratku njihove imovine i poseda". Član 122. reguliše korišćenje imovine od posebnog interesa i prirodnih dobara, dok član 159. tretira društvena preduzeća i imovinske interese.

127 iOK (2019).

140. Na zakonodavnom nivou, zakoni i propisi od značaja za zaštitu imovinskih prava obuhvataju Zakon br. 03/L-154 o svojini i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 05 / L-010 o Kosovskoj agenciji za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI), Zakon br. 2002/5 o uspostavljanju registra prava na nepokretnostima, Zakon br. 03/L-007 o vanparničnom postupku, Zakon br. 2004/26 o nasleđivanju, Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti, Zakon br. 2004/32 o porodici, i Uredbu br. 01/2018 o povratku raseljenih lica i trajnim rešenjima.

141. Kosovska agencija za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI) je nezavisna Agencija, osnovana u skladu sa članom 142. Ustava i Zakonom o KAUVI iz 2016. godine, koja je nasledila mandate Kosovske agencije za imovinu (KAI) i Direkcije za stambena i imovinska pitanja (DSIP) u vezi sa zauzetim imovinama. Prema članu 16.6 Zakona, odluke Vrhovnog suda Kosova su konačne i izvršne i ne mogu se osporiti putem redovnih ili vanrednih pravnih lekova. Ipak, postoje slučajevi u kojima su sudovi dozvolili ponovni postupak u sporovima rešenim važećim odlukama Komisije za stambene i imovinske zahteve (KSIZ) ili Komisije za imovinske zahteve (KIZ). Međunarodna zajednica na Kosovu pozvala je odgovorne institucije da se pridržavaju relevantnog zakonodavstva i da obezbede poštovanje osnovnih prava svih građana, uključujući povratak u svoje mesto porekla.

142. Što se tiče imovinskih prava, nacrt zakona o Kosovskoj agenciji za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI) je revidiran u skladu sa preporukama OiLn-a, ali nije usvojen od strane SK-a. Sve u svemu, sprovođenje sudskih odluka, uključujući 33 odluke Ustavnog suda, ostaje problem, posebno u imovinskim predmetima vezanim za sukobe. Institucije su tokom 2021. godine preduzele neke pozitivne mere u pravcu zaštite imovinskih prava zajednica u ugroženim situacijama, raseljenih lica i žena. KAUVI je izvršila 18 deložacija i jedno rušenje nelegalnog objekta izgrađenog na imovini raseljenog lica, obezbeđujući efektivnu restituciju imovinskih prava. Određeni napredak je postignut u primeni Administrativnog uputstva o rušenju nelegalnih objekata usvojenog u aprilu 2020. godine, iako nedostatak sredstava sprečava KAUVI da brzo izvrši rušenje.[128]

143. U aprilu 2021. godine, VK je produžila afirmativnu meru za povećanje registracije zajedničke nepokretne imovine u ime oba supružnika za šest godina. Ova mera, prvi put uvedena 2016. godine, dovela je do značajnog povećanja upisa žena kao vlasnike imovine, sa samo 104 u 2016. na 7.417 u 2020.[129] Nema dostupnih podataka o upisu imovine od strane žena kao vlasnica/suvlasnica za 2021. godinu.

144. OCD-e izveštavaju o važnosti rešavanja imovinskih zahteva kao velikog koraka ka zaštiti prava nevećinskih zajednica. Efektivno i trajno poštovanje ovog osnovnog ljudskog prava može imati pozitivan efekat na stvaranje puta ka pravnoj sigurnosti za one građane koji još nisu bile u mogućnosti da ostvare svoja imovinska prava. NVO AKTIV saopštava da su, kada je reč o pitanjima

128 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
129 Ibid.

vezanim za imovinska prava, grupa u posebno ranjivoj situaciji interno raseljena lica čiji je povratak uslovljen pre svega pravom na besplatno korišćenje svoje imovine. Ovakva pitanja mogu sprečiti bilo kakav ozbiljan napredak u politici povratka interno raseljenih lica na Kosovo.[130] Slučaj Dragice Gašić je možda predstavljao presedan vredan pažnje u ovom pogledu, jer je po povratku u njen stan u gradu Đakovica, opština Đakovica podnela tužbu za raskid ugovora sa Gašićem. Opština je od Osnovnog suda zatražila iseljenje srpskog povratnika jer nije plaćao kiriju od 1997. godine.[131] Iako je Osnovni sud opštine u avgustu 2021. godine odbacio tužbu, ovakvi slučajevi mogu da zastraše druga raseljena lica da se vrate svojim kućama.

145. Regulizacija velikih neformalnih naselja čiji stanovnici uglavnom pripadaju zajednicama u ugroženim situacijama i dalje je otežano nedostatkom političke volje za rešavanje ovog pitanja.[132]

146. Preporuke:

- Rešavanje imovinskih zahteva trebalo bi da se koristi kao sredstvo za olakšavanje pomirenja među zajednicama i za izbegavanje potencijalnih sukoba izazvanih sporovima oko imovine;
- VK treba da nastavi da proširuje afirmativne mere o zajedničkom upisu imovine sve dok statistike ne pokažu ravnomerniju distribuciju u registraciji imovine za oba pola;
- Kosovska policija i tužilaštva treba da obezbede da imovine koje pripadaju pripadnicima nevećinskih zajednica ne bude ponovo zauzeta nakon deložacija koje je sprovela KAUVI;
- Vlasti na centralnom i lokalnom nivou treba da nastave kampanju podizanja svesti o značaju legalizacije objekata bez dozvole;
- Vlasti na centralnom i lokalnom nivou treba da preduzmu odgovarajuće korake da formalizuju neformalna naselja na vreme.

6.5. Kulturna prava

147. U zakonodavnom okviru Kosova, Ustav naglašava kulturna prava zajednica i njihovih pripadnika. Član 59 kaže da pripadnici zajednica imaju pravo da „izražavaju, održavaju i razvijaju svoju kulturu i čuvaju bitne elemente svog identiteta, odnosno svoju veru, jezik, tradiciju i kulturu."[133] Štaviše, zajednice imaju pravo da "osnivaju udruženja za kulturu, umetnost, nauku i obrazovanje, kao i naučna i druga udruženja za izražavanje, negovanje i razvoj svog identiteta."[134] Dok Ustav Kosova uključuje različita univerzalna ljudska prava i međunarodne instrumente (vidi član 22), to nije slučaj sa Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji tek treba

130 AKTIV (2021).
131 Gazeta Express (2021).
132 Evropska komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
133 Ustav Kosova (2008).
134 Ibid.

da bude obuhvaćen i njegovim međunarodnim kulturnim pravima koja se odražavaju u kosovski pravni okvir. Kršenje kulturnih prava je u Rezoluciji 30/20 Saveta za ljudska prava shvaćeno u smislu pretnje "stabilnosti, društvenoj koheziji i kulturnom identitetu." [135] U svom vladinom programu, VK se obavezuje da će poboljšati pravni okvir za promovisanje kulturnog nasleđa Kosova.[136]

148. Infrastruktura za zaštitu kulturnog i verskog nasleđa Kosova je navedena u članu 9. Ustava Kosova. U članu 9, kulturno nasleđe zajednica je opisano kao "sastavni deo nasleđa Kosova", i shodno tome, navodi se da „[...] Kosovo će imati posebnu dužnost da obezbedi efektivnu zaštitu celine lokaliteta i monumenata od kulturnog i verskog značaja za zajednice." [137] U Zakonu br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu, obim kulturnog nasleđa je definisan kao "arhitektonsko, arheološko, pokretno i duhovno nasleđe bez obzira na vreme nastanka i izgradnje, vrstu građevine, korisnika, kreatora ili izvršioca dela." [138]

149. Kosovo tek treba da izradi nacrt Zakona o kulturnom nasleđu, na koji se VK obavezala u Prilogu V Ahtisarijevog plana. Prema Izveštaju Evropske komisije (2021), Savet za implementaciju i praćenje (SIP) ostaje jedini formalni mehanizam za dijalog između vlade i Srpske pravoslavne crkve.[139] Postignut je dogovor, nakon obnavljanja tenzija, o radovima na putevima unutar i oko Specijalne zaštitne zone Dečani (SZZ). Dok je predviđeno da SIP prati ovaj napredak, postoji potreba za poboljšanjem komunikacije i saradnje između obe strane. Savet za implementaciju i praćenje treba da nastavi sastanke i identifikuje zajednička rešenja koja treba da budu postignuta između Kosova i SPC-a.

150. Međusobno konfliktni diskursi i K-Albanaca i K-Srba o etničkom identitetu Kosova nastavljaju da politizuju kulturno nasleđe jedni od drugih u regionu. U 2021. godini ostaje zabrinutost za bezbednost verskih objekata SPC-a, a srpski verski objekti ostaju na Uneskovoj listi svetske baštine u opasnosti. VK je obećala svoju posvećenost da zaštiti kulturno nasleđe Kosova i zatražila da manastir Visoki Dečani, Pećka patrijaršija, manastir Gračanica i crkva Presvete Bogorodice Ljeviške/Crkva Svete Petke budu uklonjeni sa liste.[141] Od 2015. VK je zatražila članstvo u Unesku.

151. Na nezadovoljstvo VK-a, NVO 'Evropa Nostra', koja se zalaže za očuvanje prirodnog i kulturnog nasleđa u Evropi sa sedištem u Hagu u Holandiji, uvrstila je manastir Visoki Dečani na listu sedam najugroženijih lokaliteta baštine u Evropi. Ova najava izazvala je reakcije kako predstavnika Srpske pravoslavne crkve na Kosovu, tako i članova VK-a. Srpska pravoslavna crkva pozdravila je odluku. Pozivajući se na Izveštaj Saveta bezbednosti UN-a, predstavnici Crkve su optužili kosovske vlasti da pokušavaju da Kosovo učine „etnički čistom albanskom teritorijom."[142]

135 Ibid.
136 Republika Kosovo (2021), Program Vlade 2021-2025,
137 Ibid., Član 58.5.
138 Zakon o kulturnom nasleđu (2005, Član 1.3).
139 Evropska komisija (2021), Godišnji državni izveštaj o Kosovu.
140 Vidi Balkan Insight (2021).
141 Savet Bezbednosti Ujedinjenih Nacija (2021), Godišnji državni izveštaj o Kosovu.

Bez obzira na tvrdnje VK-a da manastir nije ispunio kriterijume za uvrštavanje na listu, manastir ostaje na Listi kao i četiri gore pomenuta verska objekta na Uneskovoj listi ugroženih mesta svetske baštine.

152. Vandalizacija srpskih pravoslavnih crkava i skrnavljenje groblja antisrpskim slikama sprejom i grafitima i dalje zabrinjavaju na Kosovu, prema medijima na srpskom jeziku i Ministarstva kulture Srbije.[143] U junu 2021. godine saopšteno je da je crkva Svetog Petra i Pavla u selu Brod oskrnavljena. Oskudno stanje mnogih srpskih pravoslavnih crkava i groblja širom Kosova je takođe rezultat depopulacije sela K-Srba i smanjenja broja vernika K-Srba u ovoj oblasti. Međutim, nedavno su albanski protesti studenata Univerziteta na Kosovu održani nakon organizovane crkvene liturgije u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Protesti su se odnosili na dugogodišnji spor između Srpske pravoslavne crkve i univerziteta oko vlasništva nad zemljom: Crkva je podignuta u kampusu Univerziteta u Prištini pod upravom Slobodana Miloševića sredinom 1990-ih. To je učinjeno nakon što su srpske vlasti ukinule službenu upotrebu albanskog sa univerziteta i ustanova preimenovana u Свети Сава (latinski: Sveti Sava) po srpskom narodnom svetitelju.

153. Preporuke:

- VK treba da prizna kulturna prava kao suštinske ljudske principe i da uključi Međunarodnu konvenciju o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Ustav;
- VK treba da se u potpunosti pridržava Zakona br. 02/L-37 o upotrebi jezika u svim aktivnostima i da blagovremeno pruži informacije o kulturnim pravima i zaštiti kulturnog nasleđa na službenim jezicima Kosova, uključujući i veb stranicu MKOS-a;
- VK treba da pokuša da depolarizuje pitanje kulturnog nasleđa bez diskriminacije;
- VK treba da usvoji Zakon o kulturnom nasleđu i obezbedi dosledno funkcionisanje sprovođenja;
- VK treba da obezbedi dugoročno održivo finansiranje kulturnih aktivnosti i da obezbedi informacije o kulturnim pravima i zaštiti kulturnih aktivnosti kroz dovoljna budžetska izdvajanja.

142 Ibid.

143 Vidi Balkan Insight (2021).

7 ODELJAK C: PRAVA ODREĐENIH LICA I GRUPA

7.1 Prava žena i rodna ravnopravnost

154. Zakonodavni okvir Kosova utvrđuje rodnu ravnopravnost kao temeljno pravo i osnovni princip. U članu 7.2 Ustava, rodna ravnopravnost je prepoznata kao "osnovna vrednost za demokratski razvoj društva, pružajući jednake mogućnosti za učešće žena i muškaraca u političkim, društvenim, kulturnim i drugim oblastima društvenog života".[144]Pored prepoznavanja rodne ravnopravnosti kao temeljnog principa demokratskog razvoja, Ustav naglašava međunarodne sporazume i konvencije. Konkretno, član 22.5 navodi da se međunarodno priznatim konvencijama daje prioritet nad lokalnim zakonima i odredbama. Posebno se pominje Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Istanbulska konvencija.[145] Iako nije eksplicitno citirano u Ustavu, zakonodavstvo Kosova priznaje Rezoluciju 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i bezbednosti (Rezolucija UN 1325).[146]Lokalni zakoni i propisi o rodnoj ravnopravnosti odražavaju međunarodne principe i zakone o rodnoj ravnopravnosti i promociji ženskih prava. Ovo uključuje Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije i zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici. Seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici uključeni su u revidirani Krivični zakonik iz 2020.

155. Institucionalni mehanizmi koji štite sprovođenje rodne ravnopravnosti kao ustavnog prava u javnim institucijama i štite politike kojima se ženama obezbeđuje jednak pristup društvu i uslugama regulisani su zakonom. Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR) je upravno telo zaduženo za praćenje sprovođenja međunarodne javne politike na lokalnom nivou i sistematizaciju uvođenja rodne ravnopravnosti u politike VK-a.

156. Važan napredak ka integrisanju rodne ravnopravnosti u donošenje lokalnih politika na Kosovu i implementaciji pravnog okvira je Kosovski program za rodnu ravnopravnost 2020-2024 (KPRR) .[147] Obaveza razvoja KPRR-a kao referentne platforme za razvoj institucionalnih akcija i strategija za sprovođenje pravnog okvira je navedena u članu 11 Zakona br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova. Glavni cilj KPRR-a je da "unapredi principe rodne ravnopravnosti i da postigne mirno,

144 Ustav Kosova (2008).

145 Istanbulska konvencija je zvanično poznata kao konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

146 Rezolucija 1325 potvrđuje uticaj rata na žene i devojke i važnost punog učešća žena u rešavanju sukoba.

147 Izraz Rodno integrisanje definisan je Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova u članu 1.16 kako sledi: "[…] uključivanje rodne perspektive u svaku fazu procesa, planiranja, sprovođenja, odobravanja, praćenja i procene zakona, politika ili programa […] s obzirom na promovisanje i unapređenje jednakih mogućnosti između muškaraca i žena"(str. 3).

prosperitetno i harmonično društvo za žene i muškarce na Kosovu".[148] Da bi to uradio, KPRR svoje strateške akcije usidri u tri stuba: (1) ekonomsko osnaživanje i socijalno blagostanje žena, (2) uloge u ljudskom razvoju i odnosi polova, i (3) prava žena i pristup pravdi i bezbednosti. Strateški plan sa sredstvima i indikatorima KPRR-a je dostupan u Akcionom planu za period 2020-2022.

157. Rodna ravnopravnost je prioritet u procesima EU integracija Kosova. Pored usvajanja Povelje EU-a o osnovnim pravima (član 23), rodna ravnopravnost je bila u fokusu ukupno trinaest administrativnih direktiva, koje se uglavnom odnose na regulativu tržišta rada.[149]

158. Uprkos jakim zakonskim osnovama na kojima je rodna ravnopravnost cementirana i priznata u kontekstu univerzalnih ljudskih prava, neslaganja između politike i prakse i dalje postoje na Kosovu. Konkretno, rodno integrisanje i rodno odgovorno budžetiranje (ROB) još uvek nisu u potpunosti institucionalizovane.[150] Slično neskladno, lokalni izborni okviri su u suprotnosti sa Zakonom br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova. Dok je kvota rodne ravnopravnosti od 50 procenata propisana za SK, izborno zakonodavstvo ima referentnu vrednost od 30 procenata. Prema Mreži žena Kosova (MŽK), opstanak takvih diskontinuiteta ometa razvoj istinski ravnopravnog društva u kome se pojedincima pruža jednak pristup mogućnostima, bez obzira na pol.

159. Delimično rezultirajući u gore navedene disparitete, jednaka zastupljenost žena na značajnim pozicijama donošenja odluka u zakonodavnim, izvršnim i pravosudnim domenima ostaje izazov. Izveštaj Evropske komisije (2021) navodi da je "zapošljavanje zasnovano na zaslugama" konvencionalno korišćeno kao razlog za zaobilaženje odgovarajuće primene kvote za rodnu ravnopravnost.[151] Nedavni izbori 2021 godine pokazali su određeni napredak u ovom pogledu sa rekordnim brojem od 43 mesta od 120 (36 procenata) u SK koje su osvojile žene nakon vanrednih izbora u februaru 2021. Iako su ovi događaji signalizirali pozitivan napredak ka rodnom paritetu, Nacionalni demokratski institut (NDI) je skrenuo pažnju na održavanje kultura u kojima dominiraju muškarci u političkim strukturama navodeći da partijske strukture kojima dominiraju muškarci obeshrabruju žene da se bave liderskim ulogama, nešto posebno uočljivo na poslednjim opštinskim izborima koji su doveli do toga da nijedna žena političarka nije izabrana kao gradonačelnica.[152]

160. Diskontinuitet između politike i prakse takođe je doveo do nedovoljne zastupljenosti žena u mirovnim i bezbednosnim agendama. Prema Rezoluciji 1325, procesi bezbednosti i izgradnje mira na Kosovu zahtevaju uključivanje žena u pregovaračke timove tokom dijaloga između Prištine i Beograda. Međutim, vlada tek treba da prepozna važnost uključivanja žena na pregovarački sto.[153]

161. Pored ograničenja koja se postavljaju ženama u vladinim strukturama odozgo nadole, diskriminacija na osnovu pola postoji iu socio-ekonomskim sferama društva. Kao što je primetila Mreža žena Kosova (MŽK), Kosovo ima najnižu stopu učešća žena u radu u regionu Balkana. Ovo se pripisuje nizu faktora uključujući niske plate, ograničen pristup brizi o deci, propise o radu i postojanost patrijarhalnih društvenih normi. Ženama se češće daju kratkoročni ugovori kao način

148 Kosovski program za rodnu ravnopravnost (2020).
149 Gueye, Elisabeth (2021), Rodna ravnopravnost na Kosovu.
150 Ibid.
151 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj zemlje o Kosovu.
152 NDI (2021), Živahna demokratija na Kosovu: Zatvaranje deficita u punom učešću žena.
153 Mreža žena Kosova (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

izbegavanja zakona o radu i propisa koji se odnose na porodiljsko odsustvo.[154] Neadekvatna inspekcija kršenja omogućava opstanak rodno zasnovane diskriminacije. U tabeli 1 prikazana je stopa nezaposlenosti po polu brojčano i u procentima, prema poslednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku Kosova (ASK).[155] Kako podaci pokazuju, žene su i dalje nedovoljno zastupljene na tržištu rada sa stopom nezaposlenosti od 32.2 odsto u poređenju sa stopom nezaposlenosti muškaraca od ukupno 23.5 odsto u 2021.

Tabela 2: Stopa nezaposlenosti na Kosovu po polu, starosti između 15-64

2020	Muškarci	Žene	Ukupno
Nezaposlenost ('000s)			
	80.173	41.206	121.379
Stopa nezaposlenosti (procenat)			
	23.5	32.3	25.9

162. Učešće žena pokazuje značajan napredak u sektoru zdravstvene zaštite i tercijarnom obrazovanju. Više žena je zaposleno u zdravstvenim ustanovama nego muškaraca.[156] Dalje, trenutni statistički podaci iz 2021 godine otkrivaju da je više žena angažovano kao akademsko i administrativno osoblje na javnim univerzitetima nego muškarci.[157] S tim u vezi, drugi izveštaji su ukazivali na to da žene nadmašuju muškarce na nivou univerzitetskog obrazovanja. S druge strane, ovo nije slučaj za osnovno i srednje obrazovanje u ruralnim područjima, gde je stopa napuštanja školovanja kod devojčica i dalje veća nego kod dečaka.[158]

163. Uprkos pozitivnom razvoju u vezi sa Politikom protiv seksualnog uznemiravanja u javnoj upravi koja je izdata 2020 godine, seksualno uznemiravanje i na radnom mestu i van njega ostaje nedovoljno prijavljen problem. Prema istraživanju koje su sproveli MKŽ i OESB, prijavljeno je samo dva (2) procenta slučajeva seksualnog uznemiravanja.[159] U radnom okruženju, MŽK navodi da je samo četiri (4) procenta slučajeva seksualnog uznemiravanja prijavljeno vlastima.[160] Pored toga, predstavnici Inspektorata rada i Agencije za besplatnu pravnu pomoć su kasnije konstatovali

154 Mreža žena Kosova, (2019), Rodna diskriminacija i rad na Kosovu.
155 Agencija za statistiku Kosova (2021).
156 Guye, Elisabeth (2021), Rodna ravnopravnost na Kosovu.
157 Agencija za statistiku Kosova (2021), broj akademskog i administrativnog osoblja prema polu.
158 Ibid.
159 Glas Amerike (2021).
160 Citat iz KVM na Akademiji rada (2021), Da li raste svest o prijavljivanju seksualnog uznemiravanja na radnom mestu na Kosovu?.

propust Inspektorata rada i drugih institucija da koriste Zakon o zaštiti od diskriminacije tokom izveštajnog perioda.[161]

164. Sadašnja politika samo delimično rešava potrebe žena iz nevećinskih zajednica. Centar za afirmativnu društvenu akciju (CADA) izveštava da su žene iz manjinskih zajednica isključene iz odgovarajuće zastupljenosti u KPRR-u i njegovom pratećem akcionom planu. Ne postoje adekvatni mehanizmi učešća za značajan doprinos zainteresovanih strana iz nevećinskih zajednica. Na sličan način, izveštaj Kosovskog centra za rodne studije (KCGS) za 2021 i izveštaj NDI-a za 2021 nezavisno potvrđuju nepovezanost između vlade i rodnih pitanja koja se odnose na žene iz nevećinskih zajednica.

165. Stopa nezaposlenosti žena iz nevećinskih zajednica je izuzetno visoka prema nedavnoj studiji KCGS-a iz 2021 o ekonomskoj situaciji iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana. Patrijarhalne norme, nedostatak brige o deci i etnička diskriminacija navode se kao razlozi za visoku stopu nezaposlenosti ovih nevećinskih grupa.[162] Nedostatak institucionalnih mehanizama koji se bave potrebama zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana doprinosi socio-ekonomskoj marginalizaciji žena iz ovih porekla.[163]

166. Nedavna studija KCGS-a iz 2021 o percepciji i stavovima opšte populacije u vezi sa pravima žena na Kosovu pokazuje pozitivne pomake sa manje rodno pristrasnim stavovima prema učešću muškaraca i žena u javnom životu i dinamici njihovih porodica. Uprkos uočenom napretku, studija[164] otkriva nevoljnost određenih segmenata stanovništva da pomognu u borbi protiv diskriminacije zasnovane na polu kada se radi o ženama imigranticama, LGBTIQ+ zajednicama i pojedincima poreklom iz K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.

167. Institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje i porodično zlostavljanje do sada je bio fokusiran na zakonodavstvo. Kao što je gore navedeno, Ustav i Krivični zakonik odrazili su Istanbulsku konvenciju u zakonodavstvu o nasilju u porodici i seksualnom uznemiravanju tako što su ih učinili krivičnim delima.[165] Ministarstvo pravde je u procesu izrade nove Strategije o zaštiti od nasilja u porodici i Akcionog plana (2022-2026). U praksi, nekoliko intervencija politike se bavi oblicima rodno zasnovanog nasilja van nasilja u porodici.

168. U aprilu 2021 godine pokrenute su nove smernice kvaliteta za skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U okviru projekta koji finansira EU "Pojačavanje borbe protiv nasilja nad ženama", primarni fokus je bio na obuci lokalnih socijalnih radnika i pravnih stručnjaka za borbu protiv nasilja i podršku preživjelima. Širom Kosova postoji samo osam (8) skloništa koje vode nevladine organizacije. U proseku u glavnom gradu Priština, oko 120-140 žena, devojaka i dece je smešteno u skloništima za žene kao rezultat rodno zasnovanog nasilja u porodici.[166] Finansiranje ovih skloništa je posebno problematično jer su samo delimično institucionalno finansirana

161 Sastanak Komiteta SK za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, žrtve seksualnog nasilja tokom rata, nestala lica i peticije (2021).
162 Kosovski centar za rodne studije (2021), Ekonomska situacija Romskih, Aškaljijskih i Egipčanksih žena.
163 NDI (2021), Kosovo Vibrant Democracy: Zatvaranje deficita u punom učešću žena.
164 KCGS (2021), Percepcije javnosti o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju na Kosovu.
165 Za detaljan prikaz izmena i dopuna krivičnog zakona, videti MKŽ (2019.), Krivični zakon Kosova kriminalizuje nasilje u porodici, seksualno uznemiravanje.
166 Deutsche Welle (DW, 2021), Kosovo: Skloništa za žene kao mesto skloništa.

od strane Ministarstva rada i socijalne zaštite sa skoro 50 procenata finansiranja u potpunosti zasnovana na donatorima.

169. U decembru 2021 godine objavljen je priručnik za policijsku intervenciju za slučajeve nasilja nad ženama. Priručnik "pruža praktične smernice za policiju, omogućavajući efikasne i rodno osetljive odgovore na slučajeve nasilja nad ženama i devojčicama".[167]

170. Kosovska policija je prijavila ukupno 2,200 novih slučajeva nasilja u porodici na Kosovu u 2021.[168] Trebalo bi istaći da prema MŽK-u, Kosovska policija često nije uspela da uzme izjave od žrtava porodičnog nasilja. Kao što je prikazano u tabeli 2, ovo označava povećanje prijavljenih slučajeva u poređenju sa 2019 i 2020 godinom. Ovo ne mora nužno biti rezultat povećanog nasilja u porodici u celini u 2021. Ponavljajući ranije pomenuti izveštaj, povećan broj može biti zbog povećane svesti stanovništva o tome šta predstavlja nasilje u porodici i kako se može prijaviti.

Tabela 3: Slučajevi nasilja u porodici između 2019 i 2021 godine

Godina	2019	2020	2021
Slučajevi nasilja u porodici u brojkama			
	1,915	2,069	2,200

171. Sudovi su nastavili da izriču niske kazne u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, dok su neke sudije i dalje podsticale pomirenje porodice i okrivljavale žrtve za zločine počinjene nad njima. U septembru 2020 godine, u poređenju sa 2020 godinom, sudovi su nastavili sa izuzetno niskim kaznama za počinioce nasilja u porodici. Pravosudni sistem često ne uspeva da pruži adekvatnu zaštitu žrtvama nasilja u porodici, jer počinioci ili često izbegnu pravosudni sistem ili su im izrečene kazne u suprotnosti sa počinjenim zločinima. Posebno ilustrativan primer bila je presuda Iliru Hadžijaju u Osnovnom sudu u Prizrenu u februaru 2022. Hadžiaj je osuđen na 15 godina zatvora pošto je pretukao svoju suprugu, koja je kasnije preminula od zadobijenih povreda.[169] Prema Mreži žena Kosova, kašnjenja u pravosudnom sistemu i dalje zabrinjavaju kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje.[170]

167 Tuzi-Nushi, V. (2021, sopstveni prevod sa albanskog jezika), Predstavljanje "Priručnika o rodno osetljivim policijskim službama u slučajevima nasilja nad devojkama i ženama".

168 Klan Kosova (2022), U 2021. godini policija je intervenisala u 2200 slučajeva nasilja u porodici.

169 Kallxo (2021).

170 The Kosovo Women's Network's Od zakona do akcije"Izveštaj., https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf.

172. Protesti velikih razmera koje su organizovale nekoliko OCD-e izbili su od kraja avgusta tokom izveštajnog perioda u gradovima Uroševac i Priština nakon slučaja femicida. Posebno je kritikovan kosovski pravosudni sistem jer osumnjičeni muškarac nije bio u istražnom pritvoru.[171]

173. Uticaj COVID-19 na žene u izveštajnom periodu pratio je globalno stanje u kojima je došlo do smanjenja plaćenog radnog vremena za 65 odsto.[172] Prema UNT-u, žene su provodile više vremena od muškaraca kuvajući i čisteći nego pre zdravstvene krize.[173] Iako su tačne brojke nepouzdane, socio-ekonomski uticaj je bio veći među ženama iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.

174. Preporuke:

- VK treba da intenzivira saradnju Ministarstva pravde i Kancelarije koordinatora za borbu protiv nasilja u porodici sa drugim relevantnim institucijama kako bi ojačala napore za sprovođenje odgovarajućih zakona;
- VK treba da stvori stalnu budžetsku liniju koja bi obezbedila održivo finansiranje skloništa za žrtve nasilja u porodici;
- SSK treba da obezbedi obuku o rodnoj ravnopravnosti za sudije, tužioce i Kosovsku policiju, posebno u vezi sa odredbama revidiranog Krivičnog zakonika o seksualnom uznemiravanju, nasilju u porodici i novim obavezama javnih institucija prema primeni Istanbulske konvencije;
- VK treba da poveća kampanje za podizanje svesti o nasilju u porodici;
- VK treba da uspostavi ekspertsku grupu koja razmatra postojeći strateški pristup VK-a u borbi protiv rodne diskriminacije i identifikuje praktičan i značajan domet institucionalnog odgovora na nevećinske zajednice na Kosovu.

7.2 Dečija prava

175. Konvencija UN-a o pravima deteta (CRC), koja definiše decu kao mlađu od 18 godina, direktno se primenjuje na Kosovu prema članu 22 Ustava i zamenjuje lokalne zakone i akte vlade. Ovaj dokument utvrđuje prava deteta u okviru šest temeljnih ugovora o ljudskim pravima. Zaštita prava deteta kao temeljnog stuba[174] demokratskog razvoja Kosova je ustavno definisana u članu 50 (od st. 50.1-50.5). Ustav stavlja akcenat na dobrobit dece, jednakost i zaštitu od maltretiranja, nasilja i svakog oblika eksploatacije. U skladu sa međunarodnim standardima, primarno zakonodavstvo je nedavno dopunjeno Zakonom br. 06/L-084 o zaštiti dece. U vezi sa nedavnim izvešta-

171 Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija (2021), Godišnji izveštaj o Kosovu.
172 Picciano, N. (2021), Kosovo: Covid-19 i socio-ekonomski uticaji na žene.
173 Ibid.
174 Ujedinjene nacije za ljudska prava, Kancelarija visokog komesara. Konvencija o pravima deteta, 1990.

jem UNICEF-a iz 2021 godine, Zakon, koji je stupio na snagu 2020 godine, označio je "prekretnicu" u pravnom okviru zaštite prava deteta.[175] Štiti decu od različitih oblika fizičkog, mentalnog i emocionalnog zlostavljanja; zanemarivanja; i eksploatacije u svim društvenim sferama, od institucija za negu preko javnih objekata do doma. Štaviše, u članu 42.2 (Zdravstvo), redovne kućne posete za trudnice i decu do tri godine su obavezne kao deo osnovne zdravstvene zaštite.

176. Institucionalni mehanizmi koji garantuju sprovođenje zakona definisani su Zakonom o zaštiti deteta. Oni uključuju Međuministarski komitet za prava deteta, koji deluje u okviru VK-a i Kancelariju premijera preko KDU-a. Strategija za prava deteta (2019-2023) je instrument za obezbeđivanje efektivne primene mehanizama zaštite dece na Kosovu.[176] KDU ima vodeću ulogu u procesima koji se odnose na kreiranje i implementaciju Strategije. U bliskoj saradnji sa UNICEF-om, dokument postavlja četiri strateška cilja koji imaju za glavni cilj "[…] preduzimanje inicijativa koje poboljšavaju položaj dece u ekonomskom, društvenom i političkom kontekstu na Kosovu".[177] Glavni fokus je na instrumentalizaciji pravnog okvira. Shodno tome, četvorogodišnja strategija se fokusira na unapređenje pravosudnih struktura za dobrobit dece. Takođe se fokusira na osnaživanje dece u procesima donošenja odluka i uključivanje dece u programe ranog razvoja. Takođe, u Strategiji je detaljno opisano pružanje usluga koje doprinose opštem zdravlju i dobrobiti dece.

177. Zakonodavni i institucionalni konteksti u kojima se shvata zaštita prava dece na Kosovu neodvojivi su od promena političke klime. Prema NVO KOMF, unapređenje zakonodavstva relevantnog za prava deteta kasni zbog strukturnih reorganizacija u novoj vladi.[178] U skladu sa Izveštajem Evropske komisije o Kosovu za 2021, i dalje postoje diskontinuiteti između zakona i njegove efektivne primene od strane organa za sprovođenje zakona, što dovodi do neadekvatne zaštite grupa u ranjivim situacijama.

178. Administrativno uputstvo (AU) VRK-br.01/2021 o zaštiti i postupanju sa decom kao učiniocima krivičnih dela mlađih od uzrasta je završeno i objavljeno u Službenom listu Kosova 22-og januara 2021 godine. Ovo je stupilo na snagu sedam dana nakon potpisivanja od strane premijera Kosova i utvrđuje program zaštite; vršnjačko posredovanje; pravnu pomoć; i tretman.[179]

179. Administrativno uputstvo (AU) VRK-BR.02/2021 za sprovođenje pravosuđa prilagođenoj deci u krivičnom, građanskom i upravnom postupku je završeno i objavljeno u Službenom listu dana 22 januara 2021. Ovo je stupilo na snagu šest meseci nakon potpisivanja od Premijera Kosova i definiše pravila pravosuđa prilagođenoj deci, jer se odnose na prava deteta u krivičnim, građanskim i administrativnim postupcima, na osnovu Smernica Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđi prilagođenoj deci, usvojeno 17 novembra 2010.[180]

175 UNICEF (2021), Stanje prava deteta na Kosovu.

176 Nacionalna strategija za prava deteta 2019-2023.

177 Ibid., p. 11.

178 Oni se odnose na raspuštanje Ministarstva rada i socijalne zaštite i njeno spajanje sa Ministarstvom finansija za rad i transfere, što je prodružilo procese donošenja novih nacrta zakona o socijalnim i porodičnim uslugama i finansijama lokalne samouprave.

179 Terres des Hommes (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima 2021.

180 Ibid.

180. Nacrt Građanskog zakonika usvojio je niz članova koje su predložili KOMF, pridružene onima od OCD-a i UNICEF-a koji se smatraju ključnim za unapređenje zaštite dece bez roditeljskog staranja. Ratifikovani predlozi tiču se proširene institucionalne i finansijske podrške deci u hraniteljstvu koja su dostigla punoletnost. Dodatni predlog se odnosio na ograničavanje postojećih rokova u kosovskim procedurama usvajanja u slučajevima kada je dete napušteno i/ili kada se ne zna gde se roditelj nalazi.[181]

181. Trgovina decom i dalje predstavlja ozbiljnu zabrinutost.[182] Podaci pokazuju da se procenat dece identifikovanih kao žrtve trgovine ljudima povećavao tokom godina. Kosovske vlasti su 2021 godine identifikovale 21 žrtvu trgovine ljudima, od kojih su 18 deca. Etnički marginalizovane zajednice i mlade devojke su posebno osetljive na trgovinu ljudima. Skoro 90 odsto identifikovanih žrtava su mlade devojke koje se eksploatišu za prostituciju.

182. Centri za socijalni rad (CSR) širom Kosova suočavaju se sa nizom izazova. Ovo se posebno odnosi na neophodne ljudske i finansijske resurse koji mogu da odgovore na socijalne potrebe dece u ugroženim situacijama. U tom smislu, socijalne usluge nisu bile prioritet lokalnih samouprava. Pored toga, u CSR-e nedostaje stručno osoblje specijalizovano za oblast dečije zaštite. Zakon o dečijoj zaštiti (član 15) navodi da će svaki CSR odrediti najmanje jednog relevantnog odgovornog i specijalizovanog službenika za koordinaciju mera i intervencija zaštite dece, iako su u praksi samo četiri CSR-i imenovali specijalizovanog radnika za zaštitu dece uz podršku NVO-a.

183. Broj dece koja žive u siromaštvu na Kosovu i dalje je alarmantan. Kako je saopštio KOMF, 22.8 odsto dece na Kosovu živi u siromaštvu, a njih 7.2 odsto u uslovima ekstremnog siromaštva.[183] Zakon br. 2003/15 o socijalnoj pomoći sadrži skup diskriminatorskih kriterijuma koji isključuje značajan broj dece i porodica iz šeme socijalne pomoći. Pozitivan razvoj je i odobravanje dečjih dodataka kao efikasnog instrumenta za ublažavanje siromaštva i nejednakosti među decom. Ipak, mali iznos je ograničen na decu do 16 godina, čime se isključuju deca uzrasta od 16 do 18 godina.

184. Nasilje kao sredstvo discipline ostaje pojava ugrađena u društveno-kulturne norme Kosova uprkos Zakonu 06/L-084 o zaštiti dece koji služi da zaštiti decu od bilo kog oblika fizičkog, emocionalnog i psihičkog nasilja. Statistički podaci KOMF-a pokazuju da je 72 odsto dece uzrasta od 1 do 14 godina doživelo nasilje kao sredstvo disciplinovanja. U 2021 godini, akcije koje su preduzele OCD-e da bi podigle svest javnosti o oblicima fizičke discipline rezultirale su dvonedeljnom kampanjom podizanja svesti pod nazivom "Nasilje nema opravdanja".[184] Fokus kampanje je bio na promeni normativnih stavova u vezi sa fizičkim oblicima disciplinovanja deteta. U centrima sedam najvećih gradova na Kosovu postavljeni su transparenti sa natpisima "Nasilje nije disciplina","Ništa više i ništa manje od bezbednosti" i "Roditelji treba da me štite, a ne da me tuku".[185]

181 KOMF (2022), Predlozi za zaštitu dece bez roditeljskog staranja utvrđuju se u Nacrtu građanskog zakonika.

182 Ibid.

183 Definicija ekstremnog siromaštva u ovom izveštaju odgovara definiciji pojma Ujedinjenih nacija, kao "stanje koje karakteriše ozbiljno uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba, uključujući hranu, sigurnu vodu za piće, sanitarne objekte, zdravlje, sklonište i informacije. To zavisi ne samo od prihoda, već i od pristupa uslugama" (UN 1995, Izveštaj sa svetskog samita za društveni razvoj).

184 Kampanja je održana u pet opština Kosova, a organizovale su je OCD Syri i Vizionit u saradnji sa Save the Children.

185 Kallxo (2021).

185. Pored fizičkog nasilja, 2021 godine nesmetano se dešavalo i eksploatacija dece kroz dečiji rad i prosjačenje. KOMF navodi da je 5 odsto dece na Kosovu angažovano na dečijem radu, delom zbog loših ekonomskih i socijalnih uslova u segmentima stanovništva. Kosovska policija je potvrdila upornost (i blagi porast) dece prosjaka u poređenju sa 2020 godinom (vidi tabelu 3). S tim u vezi, KOMF ističe važnost vladinih akcija u borbi protiv eksploatacije dece u obliku prosjačenja. Situacija dece na ulici se nije mnogo popravila. Prema OCDTerres des Hommes, deca su primorana da prose na ulici, dok je institucionalna akcija za rešavanje ovog pitanja samo ad hoc bez konkretnog dugoročnog rešenja.

186. Deca iz nevećinskih zajednica čine decu u najugroženijem položaju u socijalnom, ekonomskom i kulturnom aspektu. Prosjačenje dece ostaje problem, posebno među zajednicama K-Roma i K-Aškalija. Vlasti su nedovoljno kretale zakonske odredbe ka društvenim akcijama i programima.

187. Uprkos preventivnim merama i kampanjama za podizanje svesti protiv ranih brakova, dečji brakovi i rani prisilni brakovi takođe ostaju istaknuti u zajednicama K-Roma i K-Aškalija. Prema OCD[186] BSFK, jedan od faktora koji povećava broj ranih brakova su loši ekonomski uslovi. Pošto ovi brakovi često ostaju neprijavljeni centrima za socijalni rad, praksa se nastavlja nesmetano. Štaviše, mehanizmi zaštite dece ne funkcionišu efikasno u prevenciji ove pojave. S jedne strane, nevoljnost kosovske policije i tužilaca da sprovode zakon pripisuje se tradicionalnim kulturnim normama ovih zajednica. S druge strane, roditelji, škole i Centar za socijalni rad nemaju dovoljno koordinacije u prevenciji ove pojave. OCD RROGRAEK je od 2019 do 2021 godine organizovala kampanju pod nazivom "od vrata do vrata" kroz koju su organizovane rasprave o ranim brakovima sa porodicama. BSFK navodi da uprkos preduzetim koracima da se deca uključe u obrazovanje, 1 od 4 devojčice iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana na Kosovu je nepismena. Oni navode da ova situacija značajno povećava rizik od siromaštva dece, a samim tim i tera ih na dečiji rad. Oko 17 odsto romske, aškalijske i egipćanske dece je angažovano na radu. Oko 12 odsto devojčica stupa u brak pre 15 godine i 43 odsto pre 18 godine. S obzirom na ove podatke, kao i na izazove sa kojima se suočavaju deca ove zajednice, posebnu pažnju treba posvetiti poboljšanju položaja ove dece i povećanju mogućnosti za njihovo uključivanje. Situacija u kojoj se nalaze deca iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana usko je povezana sa siromaštvom ovih zajednica.[187]

188. Kosovo ne smešta decu u velikim rezidencijalnim ustanovama. Umesto toga, za decu lišenu roditeljskog staranja razvijaju se alternativna rešenja. Međutim, hraniteljstvo za decu bez roditeljskog staranja nije obezbeđeno u svim opštinama na Kosovu jer one ne ispunjavaju uslove.

189. Pandemija COVID-19 uticala je na zajednice u ranjivim situacijama, posebno na decu i obrazovanje. Procenjuje se da ukupno 9,070 (ili 2.8 odsto) dece nije bilo uključeno u učenje na daljinu organizovano u periodu mart-jun 2020 godine, tokom pandemije, zbog nedostatka pristupa alati-

186 RROGRAEK (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

187 BSFK (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

ma i opremi za učenje.[188]Ovo je rezultiralo opštim smanjenjem školskih rezultata dece i povećanjem broja dece koja napuštaju školu kod dece iz nevećinskih zajednica, posebno K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana. Tri godine nakon usvajanja Administrativnog uputstva br.19/2018 o osnivanju i funkcionisanju obrazovnih centara, MONTI i MFRT još uvek nisu pronašli dugoročno i održivo rešenje za finansiranje i upravljanje centrima za učenje. Ovo je rezultiralo povećanim opterećenjem opštinskih vlasti koje, u zavisnosti od političke volje, vode gorepomenute centre bez jasne pravne osnove i rizika od zatvaranja zbog nedostatka održivog finansiranja.[189] Pandemija je takođe povećala broj slučajeva kojima su potrebne socijalne usluge. Usluge koje institucije i nevladine organizacije pružaju deci nisu bile u punom kapacitetu. Isto tako, zvanične agencije iz centralnog i opštinskog domena su se skoro isključivo fokusirale na upravljanje pandemijom COVID-19, često zanemarujući pružanje socijalnih usluga.

190. Preporuke:

- VK treba da usvoji konkretnu strategiju i akcioni plan koji pomaže u zaštiti dece od siromaštva i situacije nasilja u porodici i zlostavljanja;
- VK treba da usvoji novu Strategiju za uključivanje zajednica K-Roma i K-Aškalija u kosovsko društvo i njen Akcioni plan;
- VK treba da usvoji novu Strategiju za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima i njen Akcioni plan;
- Treba primeniti novi Zakon o dečjoj zaštiti, koji štiti decu od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja. Treba usvojiti osamnaest podzakonskih akata; [190]
- Pošto preventivne mere i kampanje protiv ranih brakova među zajednicama Roma i Aškalija nisu donele dovoljne promene, VK treba da razvije i izmeni postojeće zakonodavstvo kako bi obezbedila finansijsku podršku žrtvama ranih brakova, posebno onima sa decom;
- VK i opštine treba da istraže mogućnosti za povećanje broja socijalnih radnika u centrima za socijalni rad kako bi im se omogućilo da se efikasno bave slučajevima pod njihovim mandatom;
- VK treba da prati trendove najboljih svetskih praksi za prilagođavanje obrazovnog sistema u skladu sa potrebama učenika na Kosovu i ekonomskom situacijom, uključujući i elektronska predavanja;
- VK bi trebalo da razvije međuministarske strateške planove za premošćavanje jaza između obrazovanja i tržišta rada na Kosovu sa ciljem da obrazovanje bude više usmereno na potrebe tržišta rada, uključujući pružanje više mogućnosti za plaćeno praktično iskustvo za učenika u njihove oblasti studija;

188 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.

189 Terres des Hommes (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

- VK treba da razmotri mogućnosti obezbeđivanja dovoljnog i dugoročnog finansiranja za licencirane NVO-a koje pružaju specijalizovane usluge deci u ugroženim situacijama;

- Vlasti treba da povećaju finansijsku podršku za povećanje socijalnih i zdravstvenih usluga u zajednici za decu sa smetnjama u razvoju i povećaju napore da ih efikasno integrišu u obrazovne institucije.

7.3 Prava mladih

191. Zakonodavni okvir Kosova definiše "mlade" u Zakonu br. 03/L-145 o osnaživanju i učešću mladih (član 3 1.1) kao "starosna grupa mladih između petnaest (15) i dvadeset četiri (24) godine."[191] Posebno, ova starosna kategorija predstavlja veliki segment demografskog sastava jer 35 procenata ukupnog stanovništva Kosova je starosti između 15 i 24 godine. Imajući ovo u vidu, Zakon br. 03/L-145 igra ključnu ulogu u obezbeđivanju "[...] kontinuiranog učešća mladih […] u razvoju demokratskog društva".[192]

192. Institucionalni mehanizmi zaduženi za razvoj omladinskih politika i programa leže u okviru Odeljenja za mlade Ministarstva omladine, kulture i obrazovanja. Dok Zakon takođe nadgleda dobrovoljnu organizaciju Centralnog saveta omladinske akcije (CSOA), nijedan takav savet nije funkcionisao od 2018. Osnovne odgovornosti su takođe dodeljene centralnim i opštinskim institucijama da ojačaju omladinski sektor na Kosovu nadgledanjem programa za mlade i omladinskih centara. Portal Kosova izveštava o ukupno 150 omladinskih organizacija podeljenih u 100 mreža i 50 centara. Međutim, NDI ističe da postoji značajan nedostatak lokalnih akcionih planova za mlade i strategija za osnaživanje i pozicioniranje LSOA.[193]

193. Postojeća Strategija za mlade 2019-2023 u skladu sa Zakonom br. 03/L-145 o osnaživanju i učešću mladih postavlja temelj za povećanje učešća mladih u procesima donošenja odluka, javnom životu, učešću u neformalnom obrazovanju, zapošljivosti, obrazovanju, promociji zdravlja, kulturi, sportu i rekreaciji.[194] Shodno tome, strategija takođe "ima za cilj promovisanje saradnje između omladinskih organizacija čije su aktivnosti vezane za mlade, kao i između centralnih i opštinskih organa za jačanje omladinskih politika i programa".[195]Uprkos ovoj strategiji, uključivanje mladih u procese donošenja odluka u vladi ostalo je ograničeno na mogućnost glasanja na poslednjim opštim i lokalnim izborima 2021.

190 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
191 Zakon br. 03/L-145.
192 Ibid.
193 NDI Kosovo (2021), Omladinska konferencija: Speak Youth to Power.
194 MKOS, 'Strategija za mlade 2019 – 2023' (Maj 2019), st.10.
195 Odeljenje za omladinu, Ministarstvo omladine, kulture i sporta (2022).

194. Državna komisija za mlade (DKM) imenovana je u avgustu 2021. Sastavljena od 8 vladinih ministarstava, njen glavni cilj je podsticanje međuinstitucionalne saradnje, razvoj horizontalnih politika za osnaživanje mladih i pregled postojećeg zakonodavstva. DKM je takođe odgovorna za izradu nacrta nove Strategije za mlade. Tokom prvog sastanka DKM-a u septembru 2021, premijer Kosova, Albin Kurti, istakao je ključnu ulogu DKM-a u naporima vlade da sprovede "novu nacionalnu i transformativnu strategiju za mlade".[196]

195. Nezaposlenost među mladima ostaje problem sa značajnim posledicama velikih razmera na društveno-ekonomski razvoj regiona jer podstiče ogromnu emigraciju ove starosne kategorije. Kosovska agencija za statistiku (KAS) prijavila je stopu nezaposlenosti mladih (SNM) od 46.8 procenata za 2021 godinu. Isto tako, izveštaj Evropske komisije utvrdio je da je stopa neaktivnosti mladih oko 62 procenta.[197] Uprkos dijahronom smanjenju od 2018 godine (vidi tabelu 4), društveno-ekonomski uslovi lišavaju kosovsku omladinu da iskusi istinski osećaj povezanosti između Kosova i zapadnoevropskih standarda prosperiteta i ekonomskog razvoja. Prema Anketi o radnoj snazi iz 2021 godine, stopa nezaposlenosti među mladima je viša među ženskom omladinom (53.5 odsto) nego među muškom omladinom (46.1 odsto).[198]

Tabela 4: Stope nezaposlenosti na Kosovu u starosnoj kategoriji od 15 do 24

Year	2018	2019	2020	2021
Stopa nezaposlenosti mladih (SNM) u procentima	55.41	49.76	49.66	46.8

196. Da bi se smanjila visoka stopa nezaposlenosti potrebno je revidiranje Akcionog plana zapošljavanja mladih 2018-2022 i Sektorske strategije Ministarstva rada i socijalne zaštite (MRSZ).[199] Vlada se obavezala da će implementirati Šemu garancije za mlade u julu 2021. Svrha ove šeme je da podrži nezaposlene osobe mlađe od 30 godina kroz programe obuke i obrazovanja u određenom periodu nezaposlenosti nakon što napuste školu ili postanu nezaposleni. Vlada tek treba da pokrene opipljive pripreme kao što su imenovanje koordinatora, koordinacionog tela i izrada plana implementacije.[200]

196 Odluka VK-a br.10/24 (11 Avgust 2021).
197 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj o napretku.
198 Agencija za statistiku Kosova (2021), Anketa o radnoj snazi K1 2021
199 MRSZ (2021), 'Godišnji izveštaj o praćenju 2020, Akcionog plana za zapošljavanje mladih 2018.
200 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.

197. Paket za ekonomski preporod (PEP) objavljen je za odobrenje u junu 2021, kako bi se smanjile ekonomske posledice pandemije među mladima. Mera 1.4 o šemi zagarantovanog zapošljavanja za mlade uključuje budžet od 10 miliona evra za rešavanje problema nezaposlenosti mladih od 18 do 24 godine. U predviđenoj strategiji, Vlada garantuje mladima "prvo radno mesto, koje subvencioniše država na nivou minimalne zarade." [201]PEP je takođe planirao obuku iz oblasti IT-a (mera 1.5), navodeći da "kako bismo orijentisali nove talente ka IT oblasti, ponuditi kupone preko kojih se mogu pohađati IT kursevi ili obučavati u praksi. Onima koji uspešno završe kurs ili obuku biće ponuđena podrška pri zapošljavanju prva 3 meseca." [202]

198. Rodna perspektiva o pravima mladih na Kosovu pokazuje da stereotipna patrijarhalna dinamika i dalje preovlađuje u kosovskom društvu. Prema nedavnom izveštaju UNICEF-a o mladima, tradicionalna rodna očekivanja i dalje su prisutna u obrazovanju i radnom okruženju.[203]

199. Preporuke:

- Centralne i lokalne institucije treba da uključe mlade na svim nivoima procesa donošenja odluka jer doprinos mladih ljudi ne može biti zanemaren prilikom izrade zakona koji direktno utiču na njihovo socio-ekonomsko blagostanje. Potrebe i interesi mladih pojedinaca bolje se zadovoljavaju kroz kreiranje politika koje obuhvataju ovu starosnu kategoriju (15-24 godine);
- MONTI treba da revidira postojeće politike i usvoji transformativni pristup koji omogućava usklađivanje svog visokog obrazovanja sa evropskim kontekstom i tržištem rada;
- VK treba da sprovede plan Garancije za mlade tako što će odrediti koordinaciono telo;
- VK treba da razvije međuresornu strategiju koja premošćuje jaz između obrazovanja i potreba tržišta rada. Delimično, ovo se može uraditi tako što će se studentima ponuditi više praktičnih praksi u njihovim oblastima studija;
- Za pravilno funkcionisanje mehanizama CSOA i LSOA potrebna je veća institucionalna i finansijska podrška. U tu svrhu, izmena Zakona o osnaživanju i učešću mladih može pomoći da se razjasni status CSOA i LSOA;
- Lokalne samouprave treba da izrade Lokalne akcione planove za mlade i da odobre budžete za sprovođenje tih planova.

199 MRSZ (2021), 'Godišnji izveštaj o praćenju 2020, Akcionog plana za zapošljavanje mladih 2018.

200 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.

201 Ministarstvo finansija, rada i transfera (2021, p. 4), Paket za ekonomski oporavak.

202 Ibid.

203 UNICEF (2021), Glasovi mladih sa Kosova.

7.4 The rights of persons with disabilities

200. Zakonodavni okvir koji daje informacije za procenu situacije o sprovođenju ljudskih prava osoba sa ograničenim sposobnostima na Kosovu sastoji se od Ustava, kao i brojnih zakona i uredbi u kojima se posebno pominje ovaj segment stanovništva. Deo zakonodavnog okvira kroz koji se štite prava osoba sa ograničenim sposobnostima je Zakon br. 04/L-131 o penzijskim šemama finansiranim od države i Zakon br. 03/L-022 o materijalnoj podršci porodicama dece sa trajnim invaliditetom. Druga dva zakona koja podržavaju određene osobe sa ograničenim sposobnostima su Zakon br. 05/L -067 o statusu i pravima paraplegičara i tetraplegičara i Zakon br. 04/L - 092 o slepim licima. Neki od kosovskog pravnog okvira odražavaju Konvenciju Ujedinjenih nacija o osobama sa ograničenim sposobnostima (CRPD), ali ona tek treba da bude ugrađena u Ustav kao direktno primenljiv međunarodni instrument za ljudska prava prema članu 22. Kosovo je takođe usvojilo inkluzivnu viziju usredsređenu na promovisanje prava i uslove ove zajednice i njenih objekata u njenoj Strategiji o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima 2013-2023.

201. Kosovsko zakonodavstvo je implicitno zasnovano na evropskim instrumentima za ljudska prava, ali mu nedostaje pravilno formulisana i eksplicitna usklađenost. U članu 22 Ustava, određeni broj ključnih instrumenata ljudskih prava služi kao osnova za lokalne zakone i propise, ali Konvencija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima nije uključena. S druge strane, izrada Zakona o tretmanu i kategorizaciji osoba sa ograničenim sposobnostima je završena i čeka na usvajanje. Ovaj zakon će se fokusirati na osobe sa ograničenim sposobnostima i obuhvata sve oblike ograničenih sposobnosti. Institucionalni mehanizmi uspostavljeni za očuvanje kohezije između politike i prakse spadaju u nadležnost Nacionalnog saveta za osobe sa ograničenim sposobnostima (NSOOS). Iako je osnovan da radi u tandemu sa relevantnim OCD-ima, NSOOS ne funkcioniše od 2018. Pošto je glavna uloga NSOOS -a da odredi vrste institucionalnih politika koje promovišu socio-ekonomske prilike ove zajednice, njegov status bi trebalo da bude rešen.

202. Slaba veza između politike i prakse pretvara se u realnost kontinuirane diskriminacije i nedostatka institucionalne brige.[204]Infrastrukturna pitanja koja ometaju pristup javnim zgradama, školama, medicinskim ustanovama i transportu su u suprotnosti sa administrativnim uputstvima koja garantuju pristup javnim prostorima.

203. Osobe sa ograničenim sposobnostima imaju samo ograničen pristup osnovnim zdravstvenim ustanovama i socijalnim uslugama koje pružaju javni organi. Prema izveštaju Evropske komisije o Kosovu za 2021 godinu, samo oko 10 odsto dece sa smetnjama u razvoju na Kosovu ima koristi od zdravstvenih i socijalnih usluga.[205]

204. Iz socio-ekonomske perspektive, HANDIKOS identifikuje osobe sa ograničenim sposobnostima među najsiromašnijim društvenim grupama stanovništva.[206]Da bi se suprotstavio ovoj ekonomskoj neravnoteži, Mera 1.4 Paketa za ekonomski preporod (PEP) precizira podršku pri zapošljavanju koju će dobiti osobe sa ograničenim sposobnostima: "Da bismo postigli cilj jednake države

204 HANDIKOS (2021), Godišnji izveštaj napretka.
205 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.
206 Ibid.

za sve, podržaćemo svakog zaposlenog sa posebnim veštinama sa 50 odsto talasa, do maksimalno 150 evra mesečno […] za prvih 6 meseci." [207]

205. Visoka nezaposlenost osoba sa ograničenim sposobnostima odražava nesklad između kosovskog zakonodavstva i realnosti dosledne isključenosti i diskriminacije. Ova nedoslednost i dalje postoji uprkos primeni Zakona br. 03/L-019 o stručnoj osposobljenosti, rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa ograničenim sposobnostima koji obuhvata kvotu za zapošljavanje jedne osobe sa ograničenim sposobnostima na pedeset zaposlenih lica. Iskustvo osoba sa ograničenim sposobnostima je da su oni u nepovoljnom položaju jer njihova ograničena sposobnost igra odlučujuću ulogu u njihovim mogućnostima zapošljavanja, bez obzira na njihovu kompetenciju i veštine.

206. Nedovoljna informisanost pojedinih javnih institucija i opšte populacije lišava osobe sa ograničenim sposobnostima finansijske i socijalne podrške na koju imaju zakonsko pravo. Deca su posebno isključena iz finansijske podrške zbog nedostatka znanja medicinskih radnika o određenim vrstama ograničene sposobnosti u kombinaciji sa nerazumevanjem zakona i administrativnih uputstava koja garantuju finansijsku podršku.

207. U vezi sa prethodnim stavovima, preko OK-a je podneto sedam tužbi po osnovu diskriminacije osoba sa ograničenim sposobnostima od kojih je šest još nerešena. U Amicus Curiae (pravno mišljenje), OK je utvrdio da je Opština Priština prekršila Ustav jer osobama sa ograničenim sposobnostima nije omogućila fizički pristup javnim prostorima.

208. Društvena integracija dece sa smetnjama u razvoju je nedovoljno razvijena, a učešće u društvu je ograničeno, posebno u kontekstu obrazovanja. Prema najnovijim izveštajima UNICEF-a, procenjuje se da je 3,645 učenika sa ograničenim sposobnostima upisano u obrazovanje (11 do 12 procenata).[208] Izveštaj navodi različite razloge koji se kreću od nedostatka institucionalne podrške odozgo na dole do stigmatizacije i tradicije odozdo prema gore. Pristup redovnom obrazovanju je posebno težak u slučaju dece K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.

209. Angažovanjem HANDIKOS-a i drugih organizacija za osobe sa ograničenim sposobnostima stvorene su obećavajuće mogućnosti za poboljšanje postojećih uslova od 2022 godine. Prema HANDIKOS-u, mogućnosti uključuju usvajanje trogodišnjeg strateškog plana koji će unaprediti prava osoba sa ograničenim sposobnostima, funkcionalizaciju NSOI-a i posvećenost Kosova da izmene Ustav i uključi UNCRPD.

207 Ministarstvo finansija, rada i transfera (2021, p. 4), Paket za ekonomski oporavak.
208 UNICEF (2021), Stanje prava deteta na Kosovu.

210. 2022 godina bi mogla da posveti veću pažnju pitanjima vezanim za ograničenu sposobnost s obzirom na to da ju je KDU (Kancelarija premijera) proglasila godinom osoba sa ograničenim sposobnostima. U koordinaciji sa HANDIKOS-om i drugim OCD-ima, niz aktivnosti će se fokusirati na različite kontekste relevantne za osobe sa ograničenim sposobnostima (zdravlje, zakon, bezbednost, obrazovanje, zapošljavanje, socijalno blagostanje, kultura, sport).

211. Preporuke:

- VK treba da obezbedi da praksa i politika budu u potpunosti usklađeni u svim institucionalnim i javnim prostorima koji omogućavaju jednak pristup osobama sa ograničenim sposobnostima;
- VK i SK treba da izmene član 22 Ustava kako bi se CRPD učinila direktno primenljivom na Kosovu;
- VK treba da obezbedi mere koje obezbeđuju potpuno uključivanje dece sa smetnjama u razvoju na Kosovu u obrazovni sistem kako bi se stvorilo jednako obrazovanje;
- VK treba da da prioritet uključivanju osoba sa ograničenim sposobnostima u socio-ekonomske domene javnog života;
- VK treba da obezbedi da prava i potrebe osoba sa ograničenim sposobnostima budu u središtu odgovora i oporavka od COVID-19, uključujući njihovo pravo na pristup ključnim informacijama obezbeđivanjem prevodilaca za znakovni jezik na svim zvaničnim konferencijama za štampu i obezbeđivanjem pune primene Zakona br. 04/L-092 o slepim licima.

7.5 Prava nevećinskih zajednica

212. Zakonodavni okvir predviđa demokratske principe multietničnosti, raznolikosti i jednakosti svih etničkih, verskih i jezičkih grupa na Kosovu.[209] Ustav Kosova u članu 3.1 (Jednakost pred zakonom) proglašava da je Kosovo "multietničko društvo koje se sastoji od albanske i drugih zajednica" [210] Nevećinske zajednice na Kosovu uključuju zajednice K-Srba, K-Turaka, K-Roma, K-Aškalija, K-Egipćana, K-Bošnjaka, K-Goranaca i K-Hrvata. U tabeli 5 ispod, demografski udeo dotičnih zajednica je ilustrovan prema poslednjem popisu stanovništva (KAS, 2011).[211] Pored Ustava, prava manjinskih zajednica zagarantovana su i Zakonom br. 03/L-047 o zaštiti i unapređenju prava manjinskih zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu. U ovom zakonu, "nacionalna, etnička i verska raznolikost" Kosova je definisana kao "izvor snage i bogatstva za dalji razvoj demokratskog društva".[212]

209 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), Posleratni pejzaži Kosova u Prištini: neslaganja između politike i urbane stvarnosti.

210 Ustav Kosova (2008).

211 Kosovska Agencija za Statistiku (2021).

212 Zakon br. 03/L-047.

U svetlu ovog shvatanja, zakon predviđa posebne mere koje mogu da obezbede sprovođenje ravnopravnog statusa i integraciju zajednica i njihovih pripadnika u kosovsko društvo. Nadalje, u Zakonu br. 02/L-37 o upotrebi jezika (Zakon o jeziku) i albanski i srpski jezik imaju status službenih jezika, a jezici nevećinskih zajednica su "zvanično u upotrebi" u opštinama u kojima nevećinske jezike govori kao maternji jezik više od 20 odsto te populacije.[213] Službena upotreba turskog jezika u prizrenskom okrugu je ilustrativan slučaj ovog zakona u praksi. Isti je slučaj i sa romskim jezikom u Gračanici.[212]

Tabela 5: Stanovništvo prema etničkoj pripadnosti isključujući 'ostali' i 'radije ne bi odgovorio/la' [214]

	K-Albanci	K-Srbi	K-Turci	K-Bosanci	K-Romi	K-Aškalije	K-Egipčani	K-Gorani	Ukupno
Ukupno	1,616,869	25,532	18,738	27,533	8,824	15,436	11,52	10,265	1,739,825

213. Institucionalni mehanizmi koji štite prava i odgovornosti nevećinskih zajednica na Kosovu delimično potpadaju pod Konsultativno veće za zajednice (KVZ) Kancelarije predsednika. Savet premošćuje jaz između javnih institucija Kosova i zajednica. Njegova centralna uloga je da artikuliše stavove zajednica o zakonodavstvu, politici i programima relevantnim za nevećinske zajednice, da garantuje efikasno funkcionisanje organizacija koje predstavljaju zajednice, i da zajednicama pruži priliku da učestvuju u pravnim i političkim inicijativama. Pored Veća, VK je usvojila i Strategiju za uključivanje zajednica K-Roma i K-Aškalija u kosovsko društvo (2017-2022). Vlada tek treba da usvoji Strategiju i Akcioni plan za 2022-2025, prema OCD BSFK-u. Odlaganje usvajanja strategije ima negativan uticaj na život zajednica K-Roma i K-Aškalija u obrazovanju, zdravstvu, stanovanju, socijalnim pitanjima i borbi protiv diskriminacije. Sadašnja VK (2022-2025) pretpostavlja više aktivnosti u vezi sa društvenim uključivanjem zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.[215] Nakon Deklaracije partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU-a (Poznanjska deklaracija), VK je osnovala tehničku grupu za zaštitu od diskriminacije zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.[216]

213 Ibid.
214 Većina Srba je bojkotovala popis stanovništva na Kosovu 2011. Kao rezultat toga, još uvek nema zvaničnih podataka o tome koliko etničkih Srba živi na Kosovu.
215 Program vlade Republike Kosovo (2021).
216 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.

214. Multietnički kontekst Kosova karakteriše diskontinuitet između zvanične multietničnosti na papiru i realnosti etno-prostorne segregacije.[217] Kosovo je predstavljeno kao etnički inkluzivno društvo u svojim različitim zakonima i propisima, ali pojam 'multietničnost' nije u skladu sa realnošću etno-prostorne odvojenosti koja se iskristalisala nakon rata 1998-1999. Manifestacija etničke odvojenosti kao definirajuća karakteristika Kosova zadire u temelje društva koje sve zajednice mogu da dele i koje podjednako smatraju svojom.[218]

215. Pored multietničke konfiguracije Kosova, postoje neslaganja između inkluzivne politike i prakse etničke i jezičke isključenosti. Zakon o upotrebi jezika predstavlja konsolidaciju ravnopravnosti u kosovskom[217] zakonodavstvu. Usvajanjem Zakona o upotrebi jezika, SK je proglasila ravnopravnu upotrebu službenih jezika, albanskog i srpskog, i njihovih pisma, latinice i ćirilice. Takođe je obezbedila upotrebu engleskog kao zvaničnog jezika sve dok UNMIK bude prisutan na Kosovu. Pošto sam zakon ne identifikuje sredstva za podršku razvoju opštinskih kapaciteta kako bi se osiguralo njegovo izvršenje, administrativnim uputstvima VK je 2008 godine osnovala Komisiju za jezike kako bi nadgledala njihovu primenu. Uz loš kvalitet prevoda na srpski, studije govore o sistematskom isključivanju i zameni srpskog jezika sa engleskim na natpisima zvaničnih vlasti u glavnom gradu.[219]

216. K-Srbi su delovali uglavnom u skladu sa savetima o zvaničnim merama COVID-19 i ograničenjima kretanja koje su izdale javne agencije u Srbiji. Potreba za inkluzivnim i kolektivnim delovanjem kao neophodnim načinom za borbu protiv COVID-19 i za pružanje pravovremenih informacija zajednicama i jednak pristup resursima zavisi od strategija za širenje informacija koje ciljaju sve zajednice na njihovim jezicima.

217. Dok su izbori za SK 2021 godine generalno ocenjeni od strane međunarodne zajednice kao slobodni i fer, nepravilnosti su primećene u opštinama K-Srba, posebno na severu.[220] Uoči izbora, član SK Duda Balje iznela je optužbe da je postignut tajni dogovor između Adrijane Hodžić (članica K-Bosanke Stranke ujedinjene zajednice), Gazmena Salijevića i njegove stranke Romska inicijativa i Srpska lista o obezbeđivanju glasova K. -Bošnjaka, K-Roma, K-Egipćana i K-Aškalija da ojačaju podršku Srpske liste u SK, čime bi se obezbedila njihova kontrola nad dvadeset (20) mesta rezervisanih za nevećinske zajednice. Na dan izbora, izveštaji na društvenim mrežama ukazivali su da je veliki broj Srba glasao za stranku Hodžić. To je kasnije potvrđeno kada su prebrojani glasovi i pokazalo se da je dobila nekoliko hiljada glasova u opštinama Severna Mitrovica, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok. Komisija za izborne žalbe je tada donela odluku da se poništi oko 4,000 glasova koje je Hodžić dobila u opštinama K-Srba. Zatim je ona uložila žalbu koju je Ustavni sud potom odbio. Ovo je bio izvor značajne reakcije među zajednicom K-Srba, od kojih su mnogi odbacili ideju o široko rasprostranjenim nepravilnostima i taktičkom glasanju koje su izneli politički akteri iz kosovskih Albanaca i međunarodne zajednice.[221]

217 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), Posleratni pejzaži Kosova u Prištini: neslaganja između politike i urbane realnosti.

218 Demaj, U. (2019), Koje je boje vaša zastava kada gori? Jezik, etnički identitet i konflikt u istorijskim urbanim lingvističkim pejzažima Prištine, Kosovo.

219 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), Posleratni pejzaži Kosova u Prištini: neslaganja između politike i urbane realnosti.

220 NVO Aktiv (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima 2021.

221 Caleb Waugh & Igor Marković (2021), Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu.

218. Pitanje glasačkih prava zajednice K-Srba na predstojećem ustavnom referendumu Srbije izazvalo je kontroverzu zbog nedavne rezolucije VK-a kojom se zabranjuju srpski izbori na Kosovu.[222] VK je saopštila da bi srpski referendum predstavljao kršenje "suvereniteta i ustavnog poretka Republike Kosovo" [224] i da bi bio "suprotan međunarodnoj praksi i normama". [223] Međunarodna zajednica je osudila odluku kosovske vlade na osnovu toga da K-Srbi imaju pravo da "glasaju na izborima i izbornim procesima". VK je odlučila da K-Srbi sa srpskim državljanstvom mogu da glasaju poštom ili posredstvom oficira za vezu." [225] U praksi to nije sprovedeno.

219. Ključna dimenzija svake procene situacije u vezi sa stanjem ljudskih prava na Kosovu je bezbednost jer oblikuje naše percepcije o tenzijama između zajednica. U svojim izveštajima o napretku, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija i Evropska komisija nezavisno opisuju porast incidenata koji uključuju uglavnom zajednice K-Srba i pravoslavne verske i kulturne objekte K-Srba.[226]Četiri (4) incidenta koji uključuju uznemiravanje, zastrašivanje i fizički napad na kosovske Srbe prijavljena su južno od reke Ibar u 2021.[227]Izveštaj UN-a o napretku iz 2021 dalje beleži prijavljeno ukupno petnaest (15) incidenata koji uključuju različite oblike kao vandalizam, oštećenje imovine i grafite mržnje u srpskim verskim i kulturnim prostorima. Kao što je navedeno u Izveštaju Evropske komisije, iako pravni organi i policijske snage reaguju brzo, bezbednosni incidenti "usađuju osećaj nesigurnosti među žrtvama i stoga utiču na odnose među zajednicama." [228]

220. Za razliku od inkluzivnog kreiranja politike, zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana suočavaju se sa diskriminacijom na osnovu njihove etničke pripadnosti, uprkos Zakonu br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije koja sprečava diskriminaciju na osnovu etničke pripadnosti. Stigma koja je pripisana njihovoj kulturi dovela ih je dalje u marginalizaciju, što je rezultiralo nejednakim pristupom zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i obrazovanju.[229] Izveštaj Evropske komisije podstiče VK da ubrza pripreme za novu strategiju i akcioni plan za 2021-2026 koji se bori protiv preovlađujućih stavova i obezbeđuje pristup ravnopravnom učešću u svim sferama društvenog života. Pored toga, K-Crnogorci i K-Hrvati suočavaju se sa sličnim problemima kao i druge nevećine kada je u pitanju jednak pristup zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i uključivanju u druge društvene sfere koje osiguravaju njihova jednaka prava i mogućnosti na Kosovu.

221. Uprkos Lokalnim akcionim planovima za integraciju zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, institucijama odgovornim za njihovu primenu i praćenje nedostaju dovoljni ljudski resursi i finansijski kapaciteti za realizaciju nameravanih ciljeva. Umesto toga, izveštaj BSFK-a za 2022 je otkrio da su većinu aktivnosti za uključivanje ovih zajednica u društvo sprovele OCD-e i razvojni partneri.[230]

222 Foley, R. (2022), Skupština Kosova usvojila rezoluciju o sprečavanju srpskog referenduma.
223 Ibid.
224 Ibid.
225 Ibid.
226 Poziva se na dva međunarodna izveštaja: Izveštaj Evropske komisije o napretku (2021) i Izveštaj Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (2021).
227 Aktiv (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.
228 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.
229 Sekcije 7.1 i 7.2 ovog izveštaja razmatraju situaciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana iz perspektive prava žena i prava deteta.
230 BSFK (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.

222. Govor mržnje i akti diskriminacije prema nevećinskim zajednicama i osobama u ranjivim situacijama nastavljeni su i 2021 godine.[231] Zakon br. 05 / L-021 o zaštiti od diskriminacije uspostavlja opšti okvir za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije u cilju sprovođenja principa jednakog tretmana.[232] Uprkos tome, javne institucije ne postupaju u skladu sa zakonom i ne obezbeđuju jednak društveni pristup i uslove za nevećinske zajednice. Jedan slučaj diskriminacije usmeren na porodicu K-Roma uključivao je fizički napad od strane privatnog obezbeđenja u jednom od tržnih centara u Prizrenu zbog nenošenja maske, uprkos činjenici da drugi građani iz drugih zajednica na sličan način nisu nosili maske. Pored toga, regionalna bolnica u Prizrenu nije obezbedila adekvatan zdravstveni tretman za porodicu i puštala je žrtve bez medicinske dokumentacije. Tek nakon doslednog pritiska nevećinskih političkih predstavnika, bolnica je preduzela odgovarajući lekarski pregled i izdala medicinsku dokumentaciju neophodnu za sudske procese. Tehnička radna grupa za zaštitu od diskriminacije zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana se bavila ovim pitanjem i izrazila posvećenost preduzimanju konkretnih akcija za sprečavanje sličnih diskriminatornih dela u budućnosti.[233] Prema petom izveštaju Saveta Evrope o proceni prava zajednica, postoji potreba da se podigne svest građana o diskriminaciji i da se izgrade kapaciteti za rešavanje slučajeva nediskriminacije.[234]

223. U oktobru 2021, deset etničkih Albanaca optuženo je nakon etnički motivisanog napada na 11 etničkih Srba usred pojačanog spora koji je izbio oko identifikacije registarskih tablica na administrativnoj graničnoj liniji severne Mitrovice (ABL).[235] Takođe 2021 godine, neki nadgrobni spomenici K-Srba su vandalizovani na seoskom groblju u centru Gračanice.

224. Preporuke:

- Tehnička radna grupa za zaštitu od diskriminacije zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana treba da smisli konkretne i izvodljive preventivne mere;
- Pravosudne institucije treba da na odgovarajući način tretiraju etnički motivisane zločine;
- Kosovske institucije treba da na odgovarajući način tretiraju potencijalne etnički motivisane zločine;
- Kosovska policija bi trebalo da angažuje više policajaca iz nevećinskih zajednica, uz istovremeno jačanje policije u zajednici u skladu sa preporukama Evropske komisije

231 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.
232 Zakon br. 05/L-021
233 AT (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima na Kosovu 2021.
234 OESB Kosovo (2021), Izveštaj o proceni prava zajednice, 5-to izdanje.
235 Balkan Insight (2021).

7.6 Prava LGBTIQ+

225. Ustav Kosova pruža veoma povoljnu zaštitu za lezbejske, gej, biseksualne, transrodne, interseksualne i queer (LGBTIQ+) zajednice. Pored opštih odredbi o jednakosti pred zakonom, Ustav predviđa izričitu zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.[236] U pozitivnom zakonodavnom razvoju, izmene i dopune Krivičnog zakonika omogućavaju tužiocima da traže, a sudijama da izriču strože kazne kada se dokaže da je počinilac bio motivisan da izvrši krivično delo na osnovu seksualne orijentacije žrtve ili zbog percepcije u vezi sa seksualnom orijentacijom.[237]

226. Situacija pandemije je nesumnjivo donela nove izazove i poteškoće za LGBTIQ + osobe na Kosovu. Uz određena ograničenja, situacija LGBTIQ + osoba se nije mnogo promenila od prethodnog izveštajnog perioda. Izveštava se da je svest javnosti o pravima LGBTIQ + osoba i opšte prihvatanje niska. Bilo je i incidenata govora mržnje prema LGBTIQ + zajednici, posebno na društvenim medijima, a slučajevi zločina iz mržnje protiv LGBTIQ + osoba još uvek nisu uvek pravilno istraženi i procesuirani. Implementacija Akcionog plana KPRR 2019 - 2022 ne napreduje, delom zbog pandemije COVID-19.[238]

227. Testiranje diskriminacije je sprovedeno u Prištini i rezultati su pokazali da je, od tri uključene grupe, LGBTIQ+ zajednica najdiskriminisanija grupa u svim testiranim oblastima. Dela diskriminacije variraju od neznanja, buljenja, ruganja i zbijanja šala, do pretnji fizičkim nasiljem. Pored toga, diskriminatorna dela prema LGBTIQ + osobama nisu počinili samo subjekti situacionog testiranja[239] (osoblje prištinskih lokala i agencija za nekretnine), već i drugi ljudi koji nisu bili subjekti testiranja, kao što su drugi gosti u barove i prolaznici, bez obzira na pol, godine, klasu ili drugih ličnih karakteristika.[240]

228. Aktivisti su postigli da održe petu Paradu ponosa u Prištini u julu 2021. Maršom Parada ponosa obeležena je zatvaranje Nedelje ponosa 2021. Značajan broj ljudi okupio se na glavnim prištinskim trgovima kako bi proslavili LGBTIQ + zajednice i zahtev za njihova jednaka prava i mogućnosti. Parada ponosa nastavlja da bude revolucionarna i podseća da moramo da nastavimo da se borimo za slobodu, prava i slobode LGBTIQ + zajednica. Nedelja ponosa je imala veliki broj kulturnih i aktivnosti podizanja svesti koje su bile od velikog interesovanja učesnika. Tokom konferencije održane tokom Nedelje ponosa, nastavljeno je da se naglašava važnost uključivanja istopolnih brakova u građanski zakonik.

236 U Članu 24.
237 KCRS & CRDG, 2021.
238 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj napretka.
239 Kako se navodi u citiranom izveštaju, situaciono testiranje je metod za dokazivanje diskriminacije, a sledeći izveštaj predstavlja rezultate korišćenja ove metode za prikaz najčešćih oblika i načina diskriminacije lezbejki, homoseksualaca i Romkinja na Kosovu u pristupu robi, usluga i stanovanje.
240 Kosovski centar za rodne studije & Centar za razvoj društvenih grupa, Izveštaj o situacionom testiranju diskriminacije lezbejki, homoseksualaca i Romkinja u oblastima pristupa robi, uslugama i stanovanju, 2021.

229. Opština Priština najavila je finansiranje i izgradnju skloništa tokom 2021 godine za LGBTIQ + osobe koje su preživele nasilje u porodici ili su beskućnici zbog odbijanja od strane njihovih porodica. Međutim, do sada je došlo do značajnih kašnjenja u procesu. Kao rezultat toga, NVO Centar za ravnopravnost i slobodu (CRS) je tokom 2021 godine pružio podršku za 9 žrtava fizičkog i psihičkog nasilja od kojih je 7 takođe dobilo privremeni smeštaj. Među 9 slučajeva, 3 slučaja su maloletnici za koje je CRS radio kontinuirano u saradnji sa Centrom za socijalni rad jer nije bilo mogućnosti za smeštaj LGBTIQ + osoba. Adekvatan smeštaj je od suštinskog značaja za dobrobit LGBTIQ + osoba, međutim skloništa trenutno imaju velike nedostatke jer transrodne osobe ne mogu biti smeštene na dostojanstven način zbog razdvajanja na osnovu biološkog pola. Sklonjenim licima je CRS ponudio i psihološku pomoć. Pro bono psihološke sesije su tekući CRS program koji se nudi LGBTIQ+ osobama. CRS je izvestio o sve većoj potrebi za psihološkim sesijama što je zahtevalo da organizacija morala da poveća broj psihologa sa četiri na šest.[241]

230. U toku su pravne revizije kako bi se omogućilo zakonsko prepoznavanje pola. Nekoliko sudskih sporova pokrenulo je osnivanje radne grupe u okviru Agencije za civilnu registraciju za izradu nacrta zakona o zakonskom prepoznavanju pola. Nacrt koncept dokumenta je sastavljen i u završnoj je fazi, ali još nije usvojen.[242] Dakle, još uvek nije adekvatno obezbeđen izvestan, fer i pravedan pravni okvir za prepoznavanje pola. Ovo utiče na sve sfere LGBTIQ+ života od mogućnosti da izraze svoj rodni identitet ili orijentaciju i da ostvare svoje pravo na privatni i porodični život, na obrazovanje, zapošljavanje, pristup zdravstvenoj zaštiti itd.[243]

231. Izveštava se da se mediji sve više bave temom LGBTIQ + prava i sve više diskusija se odvijaju u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Iako nisu svi pozitivni ili dobro informisani, iskazani angažman u celini omogućio je da se o ovom pitanju raspravlja šire. Povećana svest medija, kao i institucija i njihova saradnja sa civilnim društvom omogućili su, kako je gore objašnjeno, održavanje LGBTIQ + Parade ponosa. Uprkos ovim pozitivnim pomacima, Centar za razvoj društvenih grupa (CRDG) i Kosovski centar za rodne studije (KCRS) navode potrebu za poboljšanjem u brojnim oblastima koje bi podržale ili garantovale jednak tretman prema zakonu za pripadnike LGBTIQ + zajednica.

232. TSK nastavlja da održava mehanizam za praćenje zločina iz mržnje. Međutim, ukupno prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje i dalje je nedovoljno. Govor mržnje protiv ranjivih i nevećinskih zajednica i dalje postoji, posebno na društvenim medijima. Uloga službenika za borbu protiv diskriminacije u opštinama i ministarstvima treba da bude ojačana jasnim linijama izveštavanja i opisom dužnosti. Bilo je i incidenata govora mržnje prema LGBTIQ + zajednici, posebno na društvenim mrežama. Slučajevi zločina iz mržnje protiv LGBTIQ + osoba još uvek nisu uvek pravilno istraženi i izvedeni pred lice pravde.[244] Slučajevi klevete i govora mržnje na mreži i na društvenim medijima retko se rešavaju efikasnim sudskim praćenjem.[245]

241 Centar za jednakost i slobodu (2022), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o stanju ljudskih prava na Kosovu 2021.
242 Ibid.
243 Kosovski centar za rodne studije & Centar za razvoj društvenih grupa, Zaštita od diskriminacije na Kosovu, 2021.
244 Evropska Komisija (2021), Godišnji izveštaj o zemlji o Kosovu
245 Ibid.

233. U decembru 2021 godine, VK je usvojila Nacrt Građanskog zakonika, koji čeka na usvajanje od strane SK-a u vreme izveštavanja. OCD-e su izrazile zabrinutost i neslaganje sa nejednakim i neustavnim tretmanom LGBTIQ+ zajednica u Nacrtu građanskog zakonika u pogledu regulisanja braka i vanbračne zajednice. Tačnije, izražena je ozbiljna zabrinutost u vezi sa ustavnošću odredbi koje definišu brak kao odnos između osoba različitog pola. Dok nacrt građanskog zakonika predviđa da će građanske zajednice između istopolnih parova ubuduće biti regulisane posebnim zakonom, OCD i aktivisti za ljudska prava smatraju da su takve odredbe nesaglasne sa ustavnom zabranom diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.

234. Preporuke:

- TSK treba da obezbedi efikasnu primenu novih odredaba Krivičnog zakonika koje omogućavaju tužiocima da traže, a sudijama da izriču strože kazne kada se dokaže da je počinilac bio motivisan da izvrši krivično delo na osnovu seksualne orijentacije žrtve ili zbog percepcija koja se odnosi na seksualnu orijentaciju.
- Kosovska policija, tužilaštvo i mediji treba da deluju u slučajevima govora mržnje i zločina iz mržnje prema LGBTIQ + zajednici.
- Trebalo bi uložiti više napora da se poveća antidiskriminatorna svest među svim ranjivim grupama, uključujući LGBTIQ + osobe.
- Skloništa treba da budu opremljena tako da omogućavaju adekvatan smeštaj i dobrobit svih LGBTIQ + osoba, uključujući transrodne osobe.
- Treba obezbediti više podrške kako bi se zadovoljila sve veća potreba za psihološkom podrškom za LGBTIQ + osobe.
- Nadležne institucije (VK, SK) treba da obezbede adekvatan završetak pravnog okvira u pogledu priznavanja pola kako bi se trajno garantovalo ostvarivanje ovog prava.
- SK treba da ispravi neustavne odredbe o braku i vanbračnoj zajednici u okviru Nacrta građanskog zakonika.
- Tužilaštvo i sudstvo treba da pravilno primenjuju odredbe koje se odnose na element "mržnje" u krivičnim predmetima;
- Tužilaštvo bi trebalo bolje da organizuje podatke o zločinima iz mržnje i govoru mržnje prema ranjivim grupama.

7.7 Ljudi u pokretu

235. Zakonodavni okvir Kosova promoviše i olakšava bezbedan povratak "interno raseljenih lica" u članu 156 Ustava, dok istovremeno garantuje pomoć u povratku imovine i posedovanja.[246] Štaviše, u januaru 2018, VK je izdala Uredbu br. 01/2018 o povratku interno raseljenih lica (IRL) i trajnim rešenjima. Uredba, između ostalog, definiše odgovornosti nadležnih, organa za donošenje odluka i implementaciju, kao i procedure i kriterijume pomoći. [247]

236. Institucionalni mehanizmi odgovorni za pomoć povratnicima i interno raseljenim licima definisani su Uredbom br. 01/208 i uključuju Centralnu komisiju za žalbe, koja razmatra zahteve. Prema Uredbi, Opštinska komisija za povratak (OKP) treba da prosledi sve svoje preporuke Centralnoj komisiji za reviziju (CKR) na konačno usvajanje. Međutim, Opštinska komisija za povratak (OKP) podnosi samo pozitivne slučajeve, dok se ostali slučajevi ne obrađuju i stoga ostaju bez konačne odluke CKR-a.

237. Postoje značajne nedoslednosti u sprovođenju politike koja uključuje povratnike i interno raseljena lica. Na osnovu pravnog okvira Kosova, raseljenim licima je zagarantovano pravo na povratak u svoje mesto porekla. Neke povratničke porodice koje borave u privatnom smeštaju su podložne kontinuiranom pritisku svojih stanodavaca da budu izbačeni, zbog svojih loših socio-ekonomskih uslova, zbog čega nisu u mogućnosti da pokriju troškove zakupa i komunalije. Isto tako, postoje slučajevi koji su odobreni od strane Centralne komisije za reviziju 2011 godine i još uvek nemaju pravo na stambeno zbrinjavanje. Facilitirani projekti i dalje ciljaju samo na grupu odabranih opština, tako da je pomoć za povratak u drugim opštinama zanemarena. Štaviše, Romi i Aškalije povratnici iz Severne Makedonije nisu imali koristi od stambene pomoći jer opština Obilić nije ih uzimala u obzir od 2017.[248] Štaviše, Ministarstvo za zajednice i povratak nije razvilo sistem upravljanja podacima koji bi omogućili prioritizaciju slučajeva na osnovu kriterijuma ranjivosti.

238. Ograničeni broj povratnika i interno raseljenih lica i dalje se suočava sa izazovima/preprekama tokom procesa dobijanja dokumenata o građanskom statusu. Deca koja su rođena van institucija i nemaju roditeljsku dokumentaciju imaju poteškoća u sticanju pravnog identiteta i uživanju prava i pristupa uslugama. Postoje i drugi problemi koji utiču na registraciju ove dece kao što su nedostatak dokumenata iz mesta porekla (majke) i tehničke greške u dokumentima u poređenju sa podacima u matičnim knjigama. Štaviše, roditelji imaju nizak nivo znanja o postupcima i/ili rešavanju zahteva za njihova prava. Regulisanje takve dokumentacije podrazumeva finansijske troškove, tako da povratnici/IRL zbog svoje loše ekonomske situacije ne preduzimaju relevantne radnje i nisu u mogućnosti da apliciraju za socijalnu pomoć ili druge socijalne beneficije.[249]

239. Prema podacima koje je dostavio UNHCR, broj povrataka na Kosovo za izveštajni period bio je 473. Ovo je kontinuirani porast u poređenju sa 2020 (191) i 2020 (394), kao što je prikazano u tabeli ispod.

246 Ustav Kosova (2008).
247 AT (2021), doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o stanju ljudskih prava na Kosovu 2021.
248 Ibid.
249 Ibid.

Tabela 6: Podaci UNHCR-a o povratnicima na Kosovu od 2019 do 2021 godine

	2019	2020	2021
Povratnici	191	394	473

240. Dobrovoljni, spontani povratak povratnika, isključujući koordinaciju relevantnih aktera u povratku, pokazao se kao veoma izazovna vežba. Nedavni povratak žene K-Srpkinje u opštinu Đakovica izazvao je negativnu reakciju lokalne zajednice, koja se javno protivila takvom povratku iz straha od daljeg mogućeg povratka u to područje.[250] Situaciju su pratili bezbednosni incidenti i odbijanje usluge lokalnih marketa.

241. Od 1 januara do 31 oktobra 2021 godine zabeležena su 31 incidenata sa povratnicima/interno raseljenim licima iz nevećinskih zajednica širom Kosova. Povratnici K-Srbi su i dalje meta krađa, kamenovanja, oštećenja imovine i zastrašivanja, stvarajući tako negativnu percepciju bezbednosne situacije i utičući na proces pomirenja.

242. Zbog političke i bezbednosne situacije u severnoj Mitrovici, albanska interno raseljena lica imaju ograničene izglede da se vrate u mesto porekla.

243. Kosovo i dalje ostaje tranzitna ruta za mešovita kretanja. Do sredine decembra 2021 godine podneto je 538 zahteva za međunarodnu zaštitu, od kojih su 33 sa priznatom zakonskom zaštitom. Tražioci azila i izbeglice pate od nedovoljne hrane, kao i od ograničenog i selektivnog pristupa uslugama socijalne pomoći i tretmana u okviru njih, uključujući Centar za socijalni rad, opštinske kancelarije za zajednice i povratak, opštinske kancelarije za zapošljavanje da spomenemo samo neke. Fizička i socijalna nesigurnost u Centru za azil u Magure takođe je zabeležena kao problem koji izaziva zabrinutost.[251]

244. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Kosova postavlja temelje za saradnju između EU-a i Kosova u pogledu azila i pogled na odražavanje standarda sadržanih u Ženevskoj konvenciji iz 1951 o statusu izbeglica.[252] Ovo uključuje Protokol iz 1967 kojim se obezbeđuje princip zabrane proterivanja i ljudska prava tražilaca azila i izbeglica.

245. Zakon br. 06/L-026 o azilu pruža solidnu pravnu osnovu koja garantuje pristup teritoriji i poštovanje principa zabrane proterivanja, uslova prijema, pristupa procedurama za određivanje

250 Telegrafi (2021),
251 CRPS (2022) doprinos za zajednički izveštaj OCD-a o ljudskim pravima 2021.
252 Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju, s jedne strane, i Kosova (2015).

statusa izbeglice, slobode kretanja i alternativa pritvoru. Zakon takođe pruža pravni okvir koji reguliše spajanje porodice i na taj način doprinosi procesu integracije priznatih izbeglica na Kosovu. Drugi zakoni relevantni za zaštitu i prava ljudi u pokretu uključuju Zakon br. 04/L-219 o strancima, koji definiše izbeglice u skladu sa međunarodno definisanim standardima, i Zakon br. 04/L-218 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima. Važno je da Zakon br. 04/ L-219 o strancima daje prednost alternativnim merama u odnosu na pritvor stranaca kada je to izvodljivo.

246. Ljudi u pokretu suočavaju se sa povećanim rizikom od zaraze COVID-19 zbog svoje ograničene mogućnosti da prate mere fizičkog distanciranja i ograničenog pristupa adekvatnoj hrani, LZO, higijenskim proizvodima i osnovnim lekovima za hronična medicinska stanja.[253] Ova pitanja su imala implikacije na njihova prava na život, zdravlje i adekvatnu hranu. Međutim, kosovske zdravstvene institucije omogućile su im pristup procesu imunizacije i značajan broj tražilaca azila i izbeglica je vakcinisan.

247. Preporuke:

- Treba povećati koordinaciju na lokalnom i centralnom nivou i VK treba da razvije pristup za rešavanje negativnih osećanja u slučaju spontanog povratka pojedinca;
- Opštinske vlasti treba da pokrenu aktivnosti izgradnje poverenja u oblastima povratka K-Srba;
- Uprkos činjenici da su kosovske institucije preduzele prve korake ka integraciji priznatih izbeglica na Kosovu, potrebna je dalja institucionalna podrška za njihovo uključivanje u društveno-ekonomske prilike;
- VK treba da obezbedi pristup pravima i osnovnim uslugama za sve tražioce azila i izbeglice na vreme i da poboljša uslove života u svim centrima za azil na Kosovu;
- VK treba da poboljša međuinstitucionalnu saradnju i koordinaciju kako bi efikasno odgovorila na potrebe i zahteve priznatih izbeglica i lica sa statusom supsidijarne zaštite na Kosovu za njihovu pravnu i socio-ekonomsku integraciju.

8. Odeljak D: MEĐUSEKTORSKA PITANJA - /SPECIFIČNA PITANJA LJUDSKIH PRAVA

8.1 Tranziciona pravda i ljudska prava

253 Ibid.

248. Razvoj sveobuhvatne nacionalne strategije o tranzicionoj pravdi na Kosovu do nedavno je bio ometan prethodnim inicijativama koje su ispaštale od "nedostatka koordinacije."[254] Ipak, suočavanje sa prošlošću prepoznato je kao suštinski deo tranzicije Kosova u demokratsko društvo: Prevazilaženje pritužbi i obezbeđivanje socijalne pravde i reparacije žrtvama rata otvara mogućnosti za mir i pomirenje. Sadašnja vlada je pokazala potrebu za sveobuhvatnim nacionalnim pristupom u kontekstu tranzicione pravde. Kao rezultat toga, Ministarstvo pravde je imenovalo radnu grupu od deset stručnjaka za izradu nacionalne strategije sa osnovnim programom pravde i reparacija za žrtve ratnih zločina.

249. Koncept dokument koji se odnosi na uspostavljanje Mehanizma za dokumentovanje ratnih zločina koji je ovlastila vlada, izradilo je Ministarstvo pravde 2021. godine, a dopunila je dodeljena radna grupa nakon bliskih konsultacija sa različitim organizacijama za ljudska prava i relevantnim OCD. Obrazloženje za uspostavljanje ovog mehanizma definisano je u tekstu koji se nalazi na zvaničnom sajtu, kao što sledi, "dokumentacija o teškim kršenjima ljudskih prava kroz ratne zločine može pomoći u postizanju pravde za žrtve i društvo i shodno tome odigrati ključnu ulogu u tranzicionoj pravdi."[255] Uprkos ovom opštem cilju, razne OCD, uključujući YIHR, kritikovale su dokument na osnovu nekoliko nedostataka. Konkretno, ono što se može navesti kao ratni zločini na Kosovu nije detaljno opisano u opisu. Stubovi tranzicione pravde koji se približavaju osnovnim pravima žrtava na istinu, reparacije i ne-ponavljanje su nedovoljno obrađeni u dokumentu. Slično, između ostalog, dokumentu nedostaje razrađen plan koji se udaljava od jednostranih prikaza i pristupa prošlosti na etnički inkluzivan i višedimenzionalan način. U ovom trenutku ostaje pitanje kako će Mehanizam biti određen relevantnim pojmovima. U tom smislu, temeljna osnova za inkluzivne diskurse je popločana kroz relevantne OCD. Inicijativa Principi suočavanja sa prošlošću Kosovo (DWP Principi) kao poseban poduhvat na Balkanu i u širim regionima uspostavila je ukupno deset principa koji pomažu u vođenju javnog diskursa o tome kako treba tretirati žrtve, preživele i prošlost Kosova.[256] Da li će se principi uzeti u obzir u novim strukturama mehanizama, ostaje da se vidi.

250. Od kraja izvršnog i sudskog mandata EULEX-a, Specijalno tužilaštvo (ST) preuzelo je više od 900 predmeta i prihvatilo 100 novih predmeta ratnih zločina. Sa samo četiri tužioca, SPO pretrpi od viška posla i nedostatka podrške. ST je 2021. godine usvojila izmenjeni Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) kako bi omogućio ročišta koja uključuju navodno kršenje međunarodnih ljudskih prava u odsustvu. Ovo može ubrzati krivični postupak jer okrivljeno lice ne mora biti fizički prisutno da bi mu se sudilo i nije potrebno znanje o njegovom/njenom boravištu.[257] Takođe, elektronska baza podataka ratnih zločina razvijena za Jedinicu za istragu ratnih zločina Policije Kosova (PK, Jedinica za istragu ratnih zločina) uz podršku Ujedinjenih Nacija trenutno uključuje dva potpuno digitalizovana slučaja[258] i bio je značajan instrument za obradu krivičnih predmeta. RCNL je

254 Balkan Insight (2021).
255 Vidi nacrt koncept (2021.)
256 DWP Principles Kosovo (2021).
257 Drita Hajdari (2021) u Balkan Insight.
258 Izveštaj Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija (2021), Godišnji Izveštaj o Kosovu.

podržao PK, Jedinicu za istragu ratnih zločina, da digitalizuje sve (5,711) štampane dosijee nestalih osoba.[259] Štaviše, RCNL je u saradnji sa UNDP-om omogućio server gde se ubacuju svi fajlovi nestalih lica. Ova baza podataka će uskoro biti dostupna relevantnim institucijama i drugim zainteresovanim stranama. KP, takođe koristi bazu podataka za istragu slučajeva koji uključuju nestala lica. Savet Bezbednosti UN-a je 2021. godine izvestio o donetim presudama u dva slučaja ratnih zločina. Sudovi Kosova su u martu 2021. godine doneli presude u dva slučaja ratnih zločina, uključujući dve presude u koje su umešana dva bivša pripadnika srpske policije, koji su proglašeni krivima za ratne zločine nad K-Albanaca civilima u selima Nerodime e Epërme/Gornje Nerodimlje u Opštini Ferizaj/ Uroševac. Takođe, u martu 2021. godine, jedan K-Albanac je postavljen u pritvor zbog sumnje da je počinio ratne zločine u opštini Skënderaj/Srbica.[260] U julu 2021. godine, Osnovni sud u Prištini je bivšeg policajca Kosovskog Srbina proglasio krivim za ratne zločine, uključujući silovanje i proterivanje albanskih civila, i osudio ga na 10 godina zatvora.[261] Presuda je bila značajna presuda jer je predstavljala prvu osuđujuću presudu za seksualno nasilje u sukobu (CRSV) od strane lokalnih sudova Kosova.[262] Nakon toga, u oktobru 2021. godine, Osnovni sud u Prištini proglasio je Gorana Stanišića krivim za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u Lipjan/Lipljanu i osudio ga na 20 godina zatvora.[263]

251. Trenutno, dvojica osuđenih ratnih zločinaca nastavljaju da zauzimaju javne funkcije, uključujući Izvršnog direktora Državne arhive Kosova, Bedri Zyberaj. Lahi Brahimaj, koji je Privremeni direktor administracije u Agenciji za hranu i veterinarstvo, osuđen je od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.[264]

252. U septembru 2021. godine, Specijalizovana veća Kosova (KSK) započela su prva suđenja bivšim pripadnicima OVK za ratne zločine. Kosovsko albansko stanovništvo naširoko osporava postojanje Suda. Nakon javnog objavljivanja osetljivih dokumenata, ST je optužio rukovodstvo Udruženja ratnih veterana OVK za ometanje pravde i zastrašivanje žrtava.[265] U septembru je sedam demonstranata Socijaldemokratske partije (SDP) uhapšeno nakon što su ometali događaj koji su organizovali SVK i njegov predsednik.[266]

253. Pravo na istinu je suštinska komponenta tranzicione pravde koja skreće pažnju na porodice nestalih lica i njihovo pravo da razjasne sudbine svojih najdražih. Od 2021. godine, sudbina 1.622 nestalih lica (263 žene i 1.359 muškaraca) kao rezultat sukoba na Kosovu 1998-1999. tek treba da se otkrije. Većina lica koja su obeležena kao nestala su K-Albanci, ali ima i nestalih lica K-Srba i K-Roma.Komisija vlade Kosova za nestala lica (KVKNL) je vladina agencija zadužena za istragu slučajeva nestalih lica. KVKNL učestvuje u delegaciju Prištine u Radnoj grupi za nestala Lica u vezi sa događajima na Kosovu (obično nazvana Radna grupa za nestala lica - RGNL). Osnovana 2004. godine, Radna grupa se bavi razmenom informacija i uključuje Komisiju za nestala lica Srbije u Beogradu. RGNL je 26. maja najavila završetak ekshumacije na masovnoj grobnici Kiževak (Opština Raška) u Srbiji nakon nastavka ekshumacije 5. maja 2021. nakon što je obustavljena od novembra

259 Resursni Centar za Nestala Lica (2022), input za zajednički izveštaj OCD o Ljudskim Pravima na Kosovu, 2021.
260 Ibid.
261 Ibid.
262 Ibid.
263 Osnovni Sud Pristina (2021).
264 Međunarodni Krivični Sud za bivšu Jugoslaviju (2021),Rezime Presude.
265 Evropska Komisija (2021), Godišnji Izveštaj o Napretku.
266 Balkan Insight (2021).

2020. zbog nepovoljnih vremenskih uslova. Ekshumirani su ljudski ostaci najmanje devet lica, uključujući dvoje koji su identifikovani tokom prve faze procesa ekshumacije u masovnoj grobnici Rudnica u Srbiji kao žrtve masakra u Rezallë/Rezali u kojem je ubijeno najmanje 80 civila. Krajem septembra, Kosovo i Srbija su međusobno razmenili posmrtne ostatke trojice nestalih K-Srba ekshumiranih na Kosovu i posmrtne ostatke K-Albanaca otkrivene u Kiževku. U skladu sa Zakonom Br. 4/L-023 o Nestalim Licima, KVKNL prikuplja, organizuje i čuva lične podatke nestalih lica u Centralnom registru nestalih lica. 2021. godine, posmrtni ostaci tri nestale osobe ekshumirani su iz masovne grobnice i ponovo sahranjeni na groblju Shipol/Šipolje u Severnoj Mitrovici. Ovo dolazi nakon ekshumacije posmrtnih ostataka 11 žrtava u skrivenim grobnicama 2020. godine i iskopavanja još četiri tela žrtava. KVKNL je podržao ceremonije ponovnog sahranjivanja u bliskoj saradnji sa opštinskim institucijama i porodicama nestalih lica.

254. Procedura izmene i dopune Zakona Br. 04/L-023 o Nestalim licima na Kosovu pokrenuta je 2021. godine i predstavlja centralni poduhvat VK 2022. godine. Prema navodima Resursnog centra za nestala lica (RCNL), pravo na saznanje i dalje ostaje kršeno, politizovano i kontinuirano zaustavljano u promenljivim političkim uslovima Kosova i odnosa Kosova sa Srbijom.[268] Vremenski okvir zakona bi se mogao promeniti, čime bi se isključile lica koja su nestale nakon sukoba na Kosovu 1998-1999.

255. U avgustu 2021. godine, Međunarodna komisija za nestala Lica (MKNL) objavila je praktičan vodič sa praksama i principima koje primenjuju relevantne institucije u svojim nastojanjima da otkriju gde se nalaze lica koja su nestale kao rezultat događaja u Jugoslaviji 1990-ih. Svrha vodiča je da informiše ljude jer je informisanje javnosti "preduslov za održavanje vladavine prava i obezbeđivanje pristupa pravdi." [269]

256. Međusobna saradnja Kosova i Srbije na razmeni ratnih spisa i slučajeva nestalih je i dalje teška. Međusobno isključive istine i narativi o sukobu na Kosovu ograničavaju interakciju urešavanju događaja i razmeni informacija o slučajevima vezanim za sukobe. Dve OCD "Youth Initiative for Human Rights" (YIHR) na Kosovu i u Srbiji pozvale su obe delegacije da objave javni sporazum o razmeni tajnih arhiva, jer bi to moglo pomoći da se otkrije gde se nalaze preostala nestala lica.[270]

257. U zajedničkom saopštenju, dve organizacije YIHR su artikulisale potrebu izmene zakona o nestalim licima kako bi se Konvencija UN o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka (2007) primenila na krivična dela koja se odnose na slučajeve nestalih lica. Rad KVKNL-a nije dovoljno transparentan, kako je saopštila NSI. Komisija nema funkcionalnu zvaničnu veb stranicu, a kao rezultat toga, zamagljen je pristup javnosti informacijama o njihovom radu. Isto tako, iako je to zakonom opravdano, i uprkos naporima Unija udruženja porodica kidnapovanih i nestalih lica (SUPKNL), premijer Kosova tek treba da imenuje zamenika predsedavajućeg iz nevećinske zajednice u KVKNL-u.[271]

268 RCNL (2022), input za zajednički izveštaj OCD o Ljudskim Pravima na Kosovu 2021.
269 Ibid., pp. 2
270 Balkan Insight (2021).
271 NSI pozivajući se na Radio Kontakt Plus.

258. Pored pritiska civilnog društva, kulturni akteri su takođe pokušali da prenesu glas šire javnosti pozivajući vladu da reši slučajeve nestalih osoba. Umetnička izložba pod nazivom "Bolje je grob nego da se ne zna " održana je od novembra 2021. do januara 2022. kako bi istakla potrebu vlasti da intenziviraju napore u rasvetljavanju sudbina nestalih u ratu 1998-1999.[272] Memorijalizacija, međutim, i dalje zahteva inkluzivniji i kanalisan pristup koji se fokusira na iskustva svih zajednica.

259. Opština Podujevo/Podujevo je 2021. godine posvetila spomen obeležje žrtvama NATO bombardovanja 1. maja 1999. Međutim, ploča nosi imena 31 žrtve K-Albanca, isključujući 13 žrtava K-Srba koje su takođe izgubili svoj život u ovom tragičnom događaju .[273]

260. Suštinska dimenzija pristupa tranzicione pravde je seksualno nasilje u vezi sa sukobom (SNVS). U skladu sa Zakonima Br. 04/L-054 o porodičnoj penziji posle smrti invalida OVK i Br. 04/L-172 o statusu i pravima boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, Civilnih \rtava i njihovih porodica preživelih seksualnog nasilja u ratu na Kosovu tokom perioda 1998-1999 imaju pravo da dobiju status žrtve seksualnog nasilja.[274] OCD su se zalagale za uključivanje preživelih od SNVS -a nakon zvaničnog datuma završetka rata. U Izveštaju Saveta Bezbednosti UN za 2021. i Izveštaju Evropske Komisije iz 2021. nezavisno se navodi da je SNVS od svog osnivanja 2018. godine primio 1528 pojedinačnih zahteva od kojih je 987 do sada prihvaćeno za status žrtve seksualnog nasilja tokom rata, a 222 slučaja odbijena. Društvena stigma povezana sa seksualnim nasiljem vezanim za sukobe sprečava pokušaje vlade da pojedincima pruži materijalnu i psiho-socijalnu podršku. Vlada je 2018. godine licencirala četiri nevladine organizacije da pomognu preživelima da podnesu svoje prijave.[275]

261. Savet Bezbednosti Ujedinjenih nacija je 2021. izvestio o značajnoj presudi bivšem pripadniku srpske rezervne policije koji je osuđen za SNVS. To predstavlja prvu osudu koju su lokalne kosovske sudske strukture donele za SNVS.

262. Po prvi put od oružanog sukoba, pokrenut je projekat Kosovskog centra za rehabilitaciju žrtava torture (KCRŽT) sa ciljem da se dokumentuju zločini seksualnog nasilja počinjeni tokom sukoba. Pored slučajeva koje obrađuje KCRŽT, dokumentacija takođe uključuje slučajeve kojima upravljaju partnerske organizacije i licencirane NVO. Baza podataka je inkluzivna jer uključuje sve zajednice i geografske lokacije na kojima su seksualni zločini počinjeni. Dokumentacija nije ograničena na zvanični period sukoba definisanog zakonom, već uključuje i konfliktne slučajeve seksualnog nasilja koji su se desili nakon 1999. godine i zbog toga ih je Vladina komisija za priznavanje i verifikaciju statusa silovanih lica odbacila. Baza podataka je dostupna preko zvanične veb stranice KCRŽT -a, a slučajevi su objavljeni u izveštaju "Pravo na istinu – neimenovane žrtve" iz 2021. godine.

272 Balkan Insight (2021).
273 Kossev (2021).
274 Pozivajući se na zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke Vojske Kosova, žrtava seksualnog nasilja u ratu, civilnih žrtava i njihovih porodica.
275 Balkan Insight (2021).

263. Odredbe o reparacijama datim Zakonom Br. 04 / L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica i dalje su diskriminišuće prema nevećinskim zajednicama.[276] Dok je zvanični datum završetka sukoba na Kosovu definisan krajem juna 1999. godine, mnoga ubistva, slučajevi SNVS -a i nestanci dogodili su se nakon toga. Konkretno, većina žrtava sukoba nakon 1999. pripadala je nevećinskim zajednicama kao rezultat albanske osvete.[277]

264. Preporuke:

- Iako je broj tužilaca koji se bave isključivo ratnim zločinima povećan sa dva na četiri, ovaj broj bi se trebao dodatno povećati;
- Svim službenicima, uključujući policajce, tužioce i sudije, treba da se obezbedi specijalizovana obuka za istragu i krivično gonjenje ratnih zločina i drugih međunarodnih zločina;
- Vremensko ograničenje za lica koje su preživele seksualno nasilje u sukobu da se prijave za dobijanje statusa kao takvog i priznanja kao što je predviđeno Zakonom Br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica treba ukloniti;
- VK bih trebalo da dalje podržava i sprovodi opsežne kampanje za preživele SNVS u cilju borbe protiv stigme jer onemogućava mnoge preživele da se prijave za status;
- Institucije Kosova treba da usvoje inkluzivan pristup kako bih obezbedile odgovarajuću i inkluzivnu dokumentaciju za obeležavanje rata u vidu muzeja, vidljivog obeležavanja mesta zločina i drugih oblika komemoracije. Inicijative treba da se uzdrže od daljeg politizacije pitanja tranzicione pravde i da budu kompatibilne sa pristupom usmerenim na ljudska prava i žrtve.

8.2 Korupcija i ljudska prava

265. Veza između korupcije i kršenja ljudskih prava odnosi se, između ostalog, na jednak pristup odredbama, pravdi i sigurnosti. VK je u svojoj novoj strategiji i akcionom planu za period 2021 – 2026. dala prioritet nizu protiv korupcijinih mera. U skladu sa Izveštajem UN-a,[278] vlada je u procesu "provere" svog pravosudnog sistema i izrade novog zakona za rešavanje nezakonitih imovina. S tim u vezi, u izveštaju Komisije EU se dodaje da je zabrinjavajuće potencijalno uvođenje potpunog preispitivanja svih tužilaca i sudija, navodeći da bi to trebalo da bude "poslednje sredstvo, kada se svi postojeći instrument i mehanizmi za obezbeđivanje integriteta i borbe protiv korupcije u pravosudnim funkcijama iscrpe." [279]

276 Zakon Br. 04/L-054.
277 HLC (2016).
278 Izveštaj Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija (2021), Godišnji Izveštaj o Kosovu.
279 European Commission (2021), Annual Progress report.

266. Što se tiče korupcionih mera u pravosuđu, odeljenje za korupciju i finansijski kriminal ST je funkcionalno. Krivičnom zakoniku Kosova dodata je mera protiv korupcije, koja navodi da sve pročitane presude treba da budu praćene obrazloženjem koje se čita pred svim pravnim zastupnicima. Ipak, kako je zabeležio "Justice Today", sudije u mnogim slučajevima nastavljaju da idu protiv svoje zakonske obaveze da obrazlože i objave svoju presudu.

267. Nedostaje volja i dosledno praćenje javnih agenata u borbi protiv široko rasprostranjene korupcije na najvišem nivou vlasti. Prema KLI, slučajevi visokog profila nisu dovoljno praćeni pravosnažnim presudama. Oni navode niz slučajeva, uključujući optužbe protiv bivšeg Gradonačelnika Lipjan/Lipljane, Shukri Buja, koje su započete u martu 2011. godine, zbog korupcije zbog sumnje da je eksproprisao državnu imovinu. Iako je u tri slučaja osuđen na efektivnu kaznu zatvora, predmeti su zastareli u martu 2021. godine. Još jedan značajan slučaj visokog profila koji će se verovatno zaključiti bez pravosnažne presude uključuje šestoricu optuženih u slučaju FGA koji uključuje bivšeg poslanika Demokratske Partije (LDK) Nasera Osmanija. Oni su optuženi da su zloupotrebili položaj u Kosovskoj agenciji za privatizaciju (KAP) nakon privatizacije Fabrike građevinske armature (FGA). Oni su, prema navodima tužilaštva, Agimu Deshishku doneli imovinsku korist u iznosu od 5.400.000,00 evra, a oštetili budžet države i osoblje u ovom preduzeću. Sudski postupak protiv njih ističe 20. januara 2022. godine bez mogućnosti da se pročita konačna odluka jer prvostepeni postupci još nisu počeli. Pored ovih slučajeva, KLI je objavio detaljan izveštaj o drugim slučajevima korupcije visokog profila, koji će verovatno da zastarevaju 2022. godine kao rezultat tekućih sudskih procesa.[280]

268. Vlada Kosova je blisko sarađivala sa međuvladinom organizacijom Regionalne inicijative protiv korupcije u borbi protiv korupcije i približavanju institucionalnih mehanizama sa relevantnim okvirima EU i UN. Ipak, integritet Kosova u odnosu na međunarodne procene je ugrožen pošto su zvaničnici koji su na vladinim i javnim pozicijama uhapšeni i optuženi za dela korupcije i mita velikih razmera.[281]U istom smislu, izveštaj Komisije EU opisuje značajan nedostatak adekvatnog sprovođenja postojećih propisa sa prijavljenim kašnjenjima u reviziji zakona o finansiranju političkih partija.[282]

269. Pored toga, kontinuirani napori Policije Kosova rezultirali su povećanjem broja hapšenja pod sumnjom za korupciju i mito. Prema Izveštaju Saveta bezbednosti UN, 33 članova osoblja Ministarstva poljoprivrede su uhapšena zbog nedozvoljenog finansiranja i zbog sumnje da su dali mito. Policija Kosova je takođe uhapsila predsednika i još jednog službenika Nezavisne komisije za medije (NKM). Široko rasprostranjena zloupotreba službenog položaja i dalje je zabrinjavajuće pitanje na Kosovu. Kontinuirani napori Policije Kosova u 2021. godini rezultirali su hapšenjem i podizanjem optužnica protiv dvojice gradonačelnika, bivšeg ministra za Evropske integracije, a nedavno i bivšeg sekretara Ministarstva za infrastrukturu i drugih službenika za krivično delo primanja mita u širokom objavljenom slučaju Brezovicë/Brezovica. [283]

280 KLI (2021), Korupcija na ivici zastarelosti.
281 KLI (2021), input za zajednički izveštaj OCD o Ljudskim Pravima na Kosovu 2021.
282 Ibid.
283 Kallxo (2022).

270. KLI je pratio ukupno 4.706 sudskih ročišta u sudovima Kosova; 1.234 u odeljenjima za teška krivična dela, 232 u Specijalnom odeljenju Osnovnog suda u Prištini, 2,044 ročišta u Krivičnom odeljenju, 942 u Građanskom odeljenju opšteg odeljenja, 106 ostalih u Odeljenju za administrativna pitanja, 35 u Privrednom Sudu, 74 u Apelacionom sudu i 39 ročišta Specijalizovanih veća u Hagu. Od ovih praćenih ročišta, 708 uključivalo je slučajeve korupcije kod 14 visokih službenika. Do sada nije donesena nijedna presuda kojom je bilo koji visoki javni službenik osuđen na efektivnu kaznu zatvora.

271. Prema nedavnom izveštaju o Indeksu učinka institucija vladavine prava na Kosovu (PIRLIK), opšta populacija rangira Policiju Kosova među najefikasniju instituciju koja može da se bori protiv korupcije u 2021. godini (38,2 odsto ukupnog broja ispitanika).[284] Štaviše, javnost veruje da je tužilaštvo efikasnija u borbi protiv korupcije od sudova Kosova. U borbi protiv korupcije Kosova, samo ograničen broj lica veruje u efikasnost EULEX-a (7,8 odsto) i sudova (8,2 odsto). Ovo je iznenađujuće pošto je EULEX predvodio dosadašnje napore u borbi protiv korupcije visokog nivoa na Kosovu. U poređenju sa EULEX-om i sudovima, mediji (13,16 odsto) i Kosovska agencija za borbu protiv korupcije (ABPK) (16,6 odsto) su povoljnije percipirani od strane opšte populacije.

271. Preporuke:

- Predsedavajući sudija treba ukratko da pruži obrazloženje za presudu donetu protiv optuženog da li se optuženi osuđuje, oslobađa ili razrešava;
- Kao centralni akteri pravo sudstva, tužilaštvo i sudovi treba da povećaju svoje učešće u borbi protiv korupcije i povećaju poverenje javnosti u ove institucije;
- Tužioci u Odeljenju za korupciju i finansijski kriminal u STRK-u treba da budu imenovani na osnovu kriterijuma zasluga, dok Tužilaštvo Kosova i STRK treba da kontinuirano ulažu u profesionalni razvoj tužilaca u ovom odeljenju;
- STRK treba da poveća broj istražnih slučajeva ex officio;
- STRK treba da uspostavi posebno odeljenje za borbu protiv korupcije;
- Treba ubrzati reviziju zakona o finansiranju političkih partija i usvojiti izmene i dopune.

284 GLPS (2021), input za zajednički izveštaj OCD o Ljudskim Pravima na Kosovu 2021.

8.3 Životna sredina i ljudska prava

272. Ljudska prava se ne mogu uživati bez održive, bezbedne i zdrave životne sredine. Štetni efekti klimatskih promena ugrožavaju puno uživanje ljudskih prava, uključujući prava na održivu, bezbednu i zdravu životnu sredinu, pravo na život, vodu, sanitarije, hranu, zdravlje, stanovanje, samo-opredeljenje, kulturu i razvoj.[285] Zelena Agenda za Zapadni Balkan ima za cilj da odražava Evropski Zeleni dogovor na proporcionalan i prilagođen način na Zapadnom Balkanu. Cilj je da se regionalni ekološki i klimatski izazovi pretvore u mogućnosti. S obzirom da prirodni resursi i klimatske promene ne poznaju granice, Zelena agenda predviđa zajedničku regionalnu akciju, koja će doprineti održivom soci ekonomskom razvoju i zelenom oporavku čitavog regiona u post pandemijskom periodu. Kosovo treba da doprinese uspešnim sprovođenjem ove zajedničke regionalne vizije sa visokim nivoom ambicija. Kao i svi na Zapadnom Balkanu, Kosovo je usvojilo Zelenu agendu za Zapadni Balkan na samitu u Sofiji u novembru 2020. Evropska Zelena agenda zahteva potpunu transformaciju privrede Kosova, transporta i mnogih drugih faktora, i kao takav, takođe zavisi o konsenzusu o zelenoj budućnosti Kosova. Ovo je posebno važno, imajući u vidu da su klimatske promene među najznačajnijim globalnim izazovima sa kojima se čovečanstvo suočavalo u svojoj istoriji. Međunarodna naučna istraživanja, izveštaji i analize pokazuju da se globalna klima drastično menja. Kosovo nije izuzetak od ovoga. Nedavni meteorološki podaci pokazuju da se Kosovo suočava sa blagim zimama, vlažnim prolećima, obilnim padavinama koje izazivaju poplave i sušama što nije bio slučaj pre desetak godina.

273. Kosovo je preduzelo niz postupaka za praćenje klimatskih promena i prilagođavanje i ublažavanje uticaja koje one izazivaju. Kosovo radi na izradi Zakona o klimi, dok su drugi aspekti koji se odnose na klimatske promene ugrađeni u zakonodavstvo, kao što su Zakon o životnoj sredini, Zakon o zaštiti od zagađenja vazduha, Zakon o vodama i drugi relevantni zakoni i pod zakoni. Podzakonski akti uključuju administrativna uputstva o praćenju smernica o ispuštanju gasova, ekonomičnih goriva i ispuštanja CO2 za putnička vozila.

274. Ispuštanje gasova staklene bašte kao rezultat ljudskih aktivnosti su među ključnim faktorima koji doprinose klimatskim promenama i degradaciji životne sredine. Kosovo je pripremilo inventar ispuštanja gasova staklene bašte za 2008-2019, koji pokazuje da godišnje ispuštanje gasova staklene bašte iznose oko 9,6 miliona tona CO2. Glavni izvor ispuštanja je proizvodnja energije (86 procenata), zatim poljoprivreda i upravljanje zemljištem (8 procenata). Smeće čini 5 odsto, dok industrijska prerada učestvuje sa oko 1 odsto. Sektor poljoprivrede je jedini sektor koji doprinosi smanjenju ispuštanja CO2, sa približno -39.000 tona godišnje.[286]

275. Izveštaj EU o Kosovu za 2021. navodi da, generalno, Kosovo ima određeni nivo pripreme u oblastima koje se odnose na Zelenu agendu i održivu povezanost i da aktivno učestvuje na sastancima Transportne zajednice i Energetske zajednice. U izveštaju se takođe navodi da je Kosovo ostvario određeni napredak tokom perioda izveštavanja u energetskom sektoru, posebno sa svojim povećanim investiranjem u obnovljive izvore energije. Uprkos ovom napretku, Kosovo i dalje u velikoj meri zavisi od uglja. Ograničeni napredak je postignut u oblastima transporta, životne sredine i klimatskih promena. Kosovo treba da značajno poveća svoju ambiciju da pravilno primeni

285 OHCHR (2022).
286 Ibid.

standarde EU za transport i životnu sredinu. Potrebno je ojačati administrativne kapacitete u svim sektorima. Strategije, akcioni planovi i zakonodavstvo treba da budu dosledniji u svim sektorima i treba da budu usklađeni sa principima i ciljevima Zelene agende.

276. Štaviše, pokrenute su mnoge aktivnosti i kampanje u vezi sa stanjem životne sredine na Kosovu. Međutim, čini se da ništa nije uticalo na podizanje svesti društva o rizicima koje životna sredina predstavlja. Ljudi se svakodnevno susreću sa ekološkim pretnjama iz prve ruke, počevši od uskraćivanja osnovnog ljudskog prava na pristup čistoj vodi za piće do stalnog oštećenja prirodnog pejzaža Kosova, često kroz nezakonite poslovne aktivnosti. Nedovoljno obrazovanje, neprovedeni zakoni, slaba ekološka politika i dezinformacije u medijima doprinose stalnoj degradaciji životne sredine. Na Kosovu ima na desetine tužbi protiv zagađivača koji nastavljaju da rade bez ikakve pravne intervencije, uglavnom zato što ih mediji ne izveštavaju ili ih nadležni organi smatraju važnima.

277. Uprkos usvajanju zakona o zaštiti vazduha i sličnog zakonodavnog okvira, Kosovo je još uvek daleko od ispunjavanja standarda EU. Stanje vazduha u regionu pokazalo se štetnim po stanovništvo i životnu sredinu. Zdravstveni efekti zagađenja vazduha na Kosovu uključuju akutne respiratorne bolesti, pogoršana stanja pacijenata koji pate od srčanih problema i problema sa astmom, karcionome izazvane direktno zagađivačima, iritacije očiju ili nosa, stres i štetu opštem blagostanju. Zagađenje vazduha takođe ima značajan uticaj na životnu sredinu i direktno utiče na vegetaciju i faunu. Štaviše, uticaji na zdravlje i životnu sredinu takođe stvaraju značajne tržišne troškove kao što su smanjena produktivnost rada, dodatni zdravstveni troškovi i gubitak poljoprivredne proizvodnje. "World Health Organization" (Svetska zdravstvena organizacija) sprovela je studiju o izloženosti PM na Kosovu kako bi izračunala zdravstvene efekte na stanovništvo. Studija je pokazala da je od ukupno 1.000 smrtnih slučajeva na Kosovu 6 posledica zagađenja vazduha. Glavni faktori koji doprinose zagađenju vazduha na Kosovu uključuju ugalj koji se sagoreva u elektranama KEK-a, ispuštanja iz drumskog saobraćaja i sagorevanje drveta i uglja u domaćinstvima kao glavnog izvora energije.

278. Reke Kosova se takođe i dalje suočavaju sa degradacijom, zagađenjem, pa čak i zloupotrebom, pošto se koriste samo kao resursi. Nepravilno vođene hidroelektrane oštetile su i lokalne zajednice i biodiverzitet, a reke su postale i rezervoari za sve vrste otpada. Prema poslednjem popisu stanovništva na Kosovu iz 2011. godine, samo oko 56 odsto ljudi ima pristup kanalizacionom sistemu. Većina otpada na Kosovu završava na regionalnim deponijama, izazivajući ekološku katastrofu, zbog kontaminacije zemljišta i podzemnih voda. Oslobađanje gasova, uključujući i metan, tokom razlaganja otpada na ovim lokacijama dovodi do upornih požara. Kosovo je postalo i deponija zastarelih vozila koja se u Evropskim zemljama povlače iz upotrebe zbog štetnih ispuštanja. Upotreba fosilnih goriva u industriji i zavisnost Kosova od uglja za energiju znači da fosilna goriva često nađu put na crnom tržištu, a kupci ih koriste za grejanje domaćinstava i kompanija.

279. U oktobru 2021. godine, Vrhovni sud Kosova je doneo odluku da se tri hidroelektrane u blizini sela Deçan/Dečane treba da se ugase kao pogonske elektrane jer bih to potencijalno

moglo da nanese nepopravljivu štetu lokalnom stanovništvu i staništu.[287] Nakon odluke, Kelkos Energy, glavni investitor u hidroelektrane na Balkanu, odustao je od tužbe protiv dvojice aktivista, Shpresë Loshaj i Adriatik Gacaferi, koji su kontinuirano protestovali protiv hidroelektrana. Ovaj postupak je takođe usledio nakon kritika koje je izneo Amnesty International, koji je na tužbe gledao kao način da se zastraše i ućutkaju ekolozi.[288]

280. Preporuke:

- VK bi trebalo da preduzme ključne mere koje uključuju stvaranje inventara ispuštanja gasova staklene bašte kao ključnog instrumenta u identifikaciji glavnih izvora ispuštanja kako bi preduzela mere za smanjenje aktivnosti koje direktno doprinose klimatskim promenama;

- VK bi trebala da razmotri izgradnju suštinske i poboljšane saradnje između OCD i vladinih tela na centralnom i lokalnom nivou. Na taj način, imaće za cilj da obezbedi aktivno i kvalitativno učešće u politici i donošenju odluka, praćenje procesa za OCD i lica kroz procese određivanja prioriteta na opštinskom nivou i povećanje svesnosti o prednostima najbolje prakse u prioritetnim oblastima Zelene agende;

- VK treba da ima na umu da se legitimitet vlade ne poboljšava samo pružanjem usluga, već uključivanjem osoba u proces donošenja odluka. Na pozitivan način sa VK, projektni partneri imaju za cilj da rade napred i promovišu inkluzivno angažovanje ljudi, žena, mladih, osoba sa smetnjama u razvojui svih drugih grupa koje su tradicionalno isključene iz procesa donošenja odluka kao osnovnog stuba demokratije.

287 Balkan Green Energy News (2021).
288 Ibid.